

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

Studijní program : Filologie

Studijní obor : Románské jazyky – portugalský jazyk

Jan Hricsina

**VÝVOJ MODOTEMPORÁLNÍCH PARADIGMAT U PORTUGALSKÉHO VERBA
FINITA Z DIACHRONNÍHO HLEDISKA**

**DIACHRONIC STUDY OF THE EVOLUTION OF MODOTEMPORAL
PARADIGMES OF THE PORTUGUESE „VERBUM FINITUM“**

(doktorská dizertační práce)

Vedoucí práce : prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc.

Konzultanti : prof. dr. Ivo Castro

PhDr. Jaroslava Jindrová

dr. Ana Maria Martins

doc. PhDr. Jaromír Tláskal

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem předloženou doktorskou dizertační práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 19.9.2006

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Jan Hlavka', written in a cursive style.

OBSAH

- 1 - Úvod – str. 4
- 2 - Kategorie času – str. 5-10
- 3 - Kategorie modu – str. 11-17
- 4 - Modotemporální model moderní portugalštiny – str. 18-88
- 5 - Modotemporální model klasické latiny – str. 89-106
- 6 - Modotemporální model lidové latiny – str. 107-120
- 7 - Modotemporální model staré portugalštiny – str. 121-156
- 8 - Konkluze – str. 157
- 9 - Bibliografie – str. 158-165
- 10 - Prameny excerpcí – str. 166-167
- 11 - Resumo em português – str. 168-169

1 - ÚVOD

Ze studia prací zabývajících se historickým vývojem portugalštiny vyplývá, že tento je velice podrobně rozpracován zejména po formální stránce, zatímco aspekt funkční je stále poněkud opomíjen. A proto se tato práce bude zabývat především **funkční diachronií**.

V obecné části práce se pokusíme nejprve shrnout dosavadní poznatky výzkumu gramatických kategorií, zejména se zaměřením na **strukturálně funkční** pojetí. Gramatickou kategorii budeme pojímat jako entitu bilaterální, tedy jednotu výrazu a významu.

Se zvláštním zřetelem se budeme zabývat zejména dvěma nejdůležitějšími kategoriemi – **tempus a modus**.

Cílem této části práce bude vytvořit vlastní obecné **strukturálně funkční modely modálních a temporálních významů verba finita** a následně se pokusit o jejich aplikaci na materiál moderní portugalštiny. Je zjevné, že portugalský slovesný systém je především flexivní povahy, což se projevuje ve značné amalgamací modotemporálních významů.

Část analytická. Je známo, že progresivní fonetický vývoj od klasické latiny až po současné románské jazyky vedl k formálnímu ochuzení jejich verbálních systémů (zánik řady latinských slovesných forem), což ale na druhé straně bylo příčinou vzniku nových (zejména analytických) forem. Aby byla udržena určitá **symetrie výrazu a významu**, docházelo a dochází ke stálému přeorganizování těchto systémů. Právě k zachycení procesů a jejich dynamiky by měla vést tato část práce.

Budou sestaveny čtyři modotemporální modelové konstrukty postavené na teoretickém základu z obecné části práce. Jde o modelový konstrukt **klasické latiny** jako velice dobře popsaného prazákladu moderní portugalštiny. Dále se pokusíme o rekonstrukci modotemporálního modelu písemně téměř nedoložené **lidové latiny** s využitím příslušných studií. Model **staré portugalštiny** (1150 – 1550) se bude opírat o důkladné vyexcerpování písemných (zejména literárních) památek z tohoto období. Pro potřeby srovnání bude použitý již vypracovaný modelový konstrukt **moderní portugalštiny** z obecné části práce.

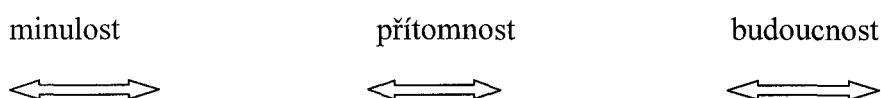
V závěru by nás srovnání jednotlivých modelových konstruktů mělo přivést k odhalení **vývojové dynamiky a jejich příčin, dynamiky synchronní** (současného systému).

2 - KATEGORIE ČASU

Nejprve se pokusíme popsat naše pojmání času a důkladně vymežit popisovací aparát, který bude použit v této práci.

Čas není kategorií pouze gramatickou, ale především primárně kategorií ontologickou a fyzikální.

Čas ontologický plyne od nekonečna do nekonečna a je rozdělitelný na tři základní segmenty – přítomnost, minulost a budoucnost. Tyto jsou však velice obtížně ohraničitelné. V praxi to znamená, že se dá velmi těžko stanovit, kdy končí jeden segment a kdy už začíná druhý. Graficky to lze znázornit takto.

Přítomností se obecně rozumí okamžik, ve kterém se nacházíme, budoucností časový segment následný, minulostí předčasný.

Čas fyzikální je na druhé straně velice přesně změřitelný jednotkami času – hodiny, minuty, sekundy atd..

Čas gramatický.

Je všeobecně známou skutečností, že gramatika každého přirozeného jazyka či každý takový jazyk představuje určitý specifický systémový odraz ontologické skutečnosti. Vzhledem k tomu, že ontologická skutečnost je ve všech svých aspektech nesmírně složitá a mnohvrstevná, každý takový jazykový systém (či subsystém uvnitř daného systému) je tak nutně zjednodušením dané ontologické skutečnosti (v určitých případech může být jazykový subsystém diferencovanější než skutečnost sama – např. existence tří rodů – m., f., n. – v ontologii existují pouze dva, navíc se kategorie rodu projevuje výhradně u živých entit, jazykový subsystém rodu rozlišuje rod systémově i u neživých entit a je takto redundantní).

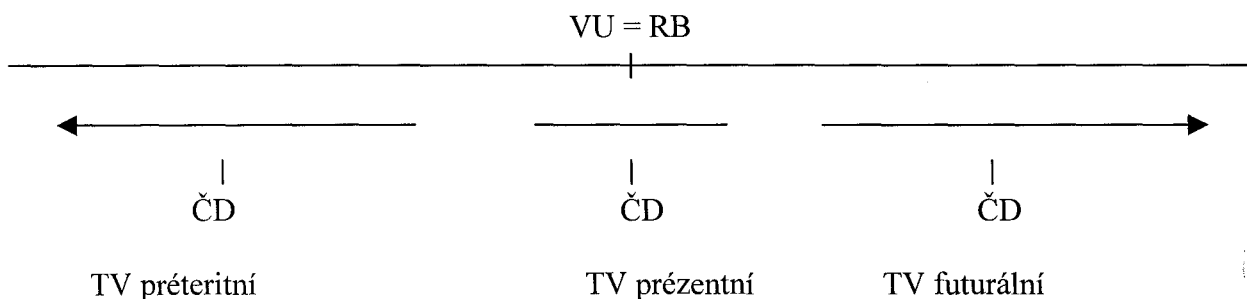
Každý přirozený jazyk se nám tak nejeví jako exaktní odraz skutečnosti, ale vždy jako systémový odraz skutečnosti. V každém přirozeném jazyce jde tedy podle nás o stálou snahu o systematizaci mnohvrstevné a často nepřehledné ontologické skutečnosti. Také temporální subsystém každého přirozeného jazyka je systémovým zjednodušením ontologické skutečnosti. Toto zjednodušení je pro potřeby jazyka naprosto nezbytné. Bez něj by bylo velice obtížné gramaticky vyjadřovat kategorii času. Byla by tak stejně neostrá jako skutečnost sama.

Naše pojetí kategorie času se opírá o model Bohumila Zavadila, v některých aspektech ho však přepracováváme (srov. Zavadil 1995 :98).

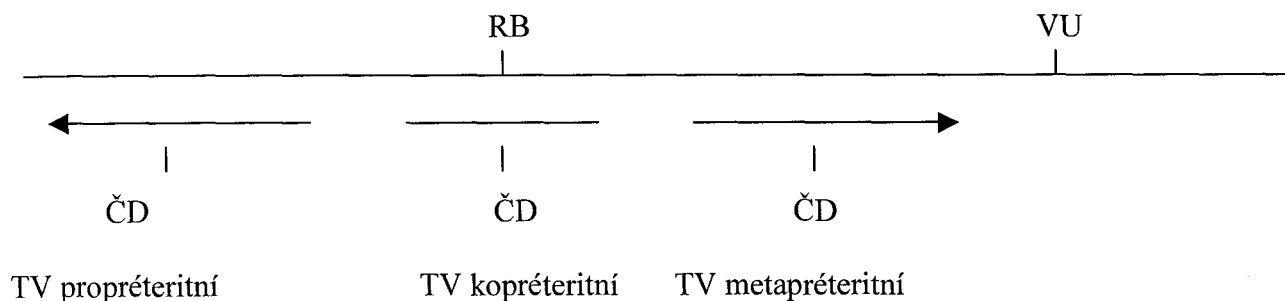
Důležitým časovým bodem, od kterého je jazykový čas měřitelný je tzv. výpovědní událost (VU). Výpovědní událostí se většinou rozumí každé jednotlivé užití jazyka uzavřené sémanticky a foneticky (intonačně) – (srov. Zavadil 1995 :98, Daneš 1963, 1985 :8). Výpovědní událost rozděluje jazykový čas na tři základní segmenty – přítomnost – časový segment paralelní s výpovědní událostí, minulost – časový segment retrospektivní (předčasný) k výpovědní události a budoucnost – časový segment prospektivní (následný) k výpovědní události. Vedle VU je důležitým pojmem v oblasti jazykového času tzv. referenční bod (RB). To je časový segment či moment, ke kterému se vztahuje (referuje) čas děje (ČD) vyjádřeného verbálním paradigmaticem. RB může být buď paralelní s VU, pak hovoříme o temporální rovině (TR) přítomní [+PREZ], nebo může být RB retrospektivní vzhledem k VU, pak se jedná o TR préteritní [+PRET], když je RB k VU ve vztahu prospektivnosti, hovoříme o TR futurální [+FUT] (sr. Mateus 2004).

Prítomní TR vymezuje tzv. základní temporální významy (TV), které jsou tradičně nazývané hlavní gramatické časy – prézens (čas přítomný), préteritum (čas minulý), futurum (čas budoucí).

Dále uvidíme, že temporální vztahy jsou vždy ternární, tedy VU – RB – ČD. A to i v přítomní TR, kde je však situace zjednodušena tím, že časový segment VU se překrývá s časovým segmentem RB. Je to ideální případ, kdy jednotlivé TV jsou vymezeny jednoznačně vzhledem k průniku VU a RB.

Podobně lze graficky znázornit TR préteritní, kde, jak již bylo řečeno, je RB retrospektivní k VU.

TR futurální bude tedy vypadat následovně.

Primární temporální perspektiva - + REAL

TV přítomná [+PREZ, +PA] – P – *faço*
TV budoucí [+PREZ, +PR] – P – *farei*
TV kofuturní [+FUT, +PA] – P – *farei*
TV metafuturní [+FUT, +PR] – P – *irei fazer*
TV profuturní [+FUT, +RE] – P – *terei feito*
TV předčasná [+PREZ, +RE] – P – *fiz*
TV kopředčasná [+PRET, +PA] – P – *fazia*
TV metapředčasná [+PRET, +PR] – P – *faria*
TV propředčasná [+PRET, +RE] – P – *fizera*

Sekundární temporální perspektiva - +REAL

TV předpřítomná [+PREZ, +PA, +ant] – P – *tenho feito*
TV postpřítomná [+PREZ, +PA, +post] – P – *vou fazer*
TV předbudoucí [+PREZ, +PR, +ant] – P – *terei feito*
TV postbudoucí [+PREZ, +PR, +post] – P – *irei fazer*
TV předkofuturní [+FUT, +PA, +ant] – P – *terei feito*
TV postkofuturní [+FUT, +PA, +post] – P – *irei fazer*
TV předmetafuturní [+FUT, +PR, +ant] – P – *terei ido fazer*
TV postmetafuturní [+FUT, +PR, +post] – P – *irei ir fazer*
TV předprofuturní [+FUT, +RE, +ant] – P – *terei tido feito*
TV postprofuturní [+FUT, +RE, +post] – P – *terei ido fazer*
TV předpředčasná [+PREZ, +RE, +ant] – P – *tinha feito*
TV postpředčasná [+PREZ, +RE, +post] – P – *ia fazer*
TV předkopředčasná [+PRET, +PA, +ant] – P – *tinha feito*
TV postkopředčasná [+PRET, +PA, +post] – P – *ia fazer*
TV předmetapředčasná [+PRET, +PR, +ant] – P – *teria feito*
TV postmetapředčasná [+PRET, +PR, +post] – P – *iria fazer*
TV předpropředčasná [+PRET, +RE, +ant] – P – *tinha tido feito*
TV postpropředčasná [+PRET, +RE, +post] – P – *tinha ido fazer*

Všimněme si určité symetrie složených paradigmat. P s auxiliantem *ter* disponují vždy temporálním sémem retrospektivnost. P s auxiliantem *ir* zase sémem posteriornost. Paradigmatická forma auxiliantu také zařazuje celé složené P na TR – např. *tem feito-TR* přítomná, *tinha feito-TR* předčasná, *terá feito – TR* budoucí, podobně s auxiliantem *ir – vou fazer – TR* přítomná, *irei fazer – TR* budoucí, *ia fazer – TR* předčasná (sr. Peres 1995:12).

Je nutné si ovšem uvědomit, že toto představuje pouze ideální, možný modotemporální model, víceméně symetrický. Jak později uvidíme, parolové realizace daných TV se mohou od tohoto konstruktů dost výrazně lišit.

Nicméně tímto způsobem by bylo možné kategorii času ještě více nuancovat a stejně rozložit i sekundární modotemporální perspektivu. Domníváme se však, že by to bylo zbytečné a pro daný výzkum i neúčelné. Jazykový systém necítí potřebu takových časových nuancí. Bylo by možné např. uvažovat o TV postkometafuturálním [+METAFUT, +PA, +post], jehož paradigma by mohlo být – P – irei ir fazer, atd..

Jednotlivé TV mohou být ale dále nuancovány pomocí dalších temporálních sémů přiřazovaných do jednotlivých matic (např. sém temporální proximity [+prox] či eventuelně sémy aspektové nebo sémy PSD – povahy slovesného děje).

Domníváme se, že tento způsob popisu, který důsledně odděluje TV od paradigm, která v jazyce slouží k jejich vyjadřování, nám dovolí kombinovat v následující studii postup sémaziologický i onomaziologický.

Odstupujeme tedy zcela od tradičních pojmenování jednotlivých slovesných časů – imperfektum, perfektum, futurum a jiné. Tato terminologie měla snad určité opodstatnění v klasické latině či řečtině, které disponovaly poměrně symetrickými verbálními subsystemy a kdy tedy dané časy odpovídaly víceméně příslušným funkcím. V současných románských jazycích se nám však tento postup jeví jako přinejmenším matoucí.

Druhý důvod, který nás vedl k přijetí tohoto způsobu zápisu je ten, že v této studii se budeme zabývat jednotlivými evolučními synchroniemi portugalského jazyka. Proto volíme formální popis forem, např. P – faço. Tento zápis zastupuje celé verbální paradigma ve všech osobách, tradičně nazývané přítomný čas oznamovacího způsobu. Při popisu starších fází jazyka také různé archaické formy tohoto slovesa (např. facio).

Takto se také snažíme překlenuvat věčný spor lingvistů o tom, co je to jazyková kategorie. Zda se jedná o formu či funkci. Podle našeho názoru je to neoddělitelná bilaterální entita, která zahrnuje jak formu, tak funkci (podobně jako jazykový znak). Stránka významová (funkce) a stránka výrazová (forma) jsou však v neustálém pohybu, neklidu. Jejich vzájemný vztah není statický ale dynamický (srov. Karcevskij 1974, Martinet 1990).

Tedy celý verbální subsystem (i celý jazykový systém) je v neustálém pohybu a vykazuje permanentní snahu o reorganizaci uspořádání svých jednotek.

Domníváme se však, že k postihnutí této dynamické jednoty jazykové kategorie je nezbytně nutné ji rozdělit na stránku výrazovou a významovou.

Podle frekvence výskytu jednotlivých forem (paradigmat) a funkcí (významů) je lze rozdělit na centrální (časté užití), které tvoří páteř systému a periferní (méně časté či zcela řídké). Tyto se nacházejí na periférii systému a jakožto takové jsou velice labilní a nestabilní, a tím náchylné ke změnám či zániku. Změny každého jazykového subsystemu tedy podle našeho

názoru pocházejí vždy z jeho periferie. Přičemž k dokončení každé takové změny jsou potřeba (zjednodušeně řečeno) dvě fáze. První fází rozumíme postupné parolové užívání jednoho P pro funkci, která mu není vlastní, aniž by se toto nějak dotýkalo daného jazykového systému. Nazvěme tuto fázi transpozicí. V druhé fázi již dochází k daleko častějšímu a systematickému užívání tohoto P v dané funkci celým jazykovým společenstvím, že se změna začíná stávat systemovou. V třetí fázi již je funkce daného P chápána jako jeho funkce centrální, zcela systemová. Proces transice je dokončen. Této fázi říkáme konverze. Takto tedy můžeme rozlišit tři typy MTV (modotemporálních významů) – centrální – C – MTV, transitní -T – MTV a P-MTV periferní.

3 - KATEGORIE MODU

Podle našeho názoru je potřeba rozlišit dva pojmy – *modus* a *modalita*. *Modus* má v našem pojetí užší záběr než *modalita*. Jeví se nám jako verbální, morfologická kategorie (eventuelně morfo-syntaktická) (podobně jako kategorie času) vyjadřovaná morfematickými prostředky (morfy či přímo již paradigmaty). Navíc je třeba upozornit, že modální morfy jsou velice často amalgamovány s morfy temporálními (viz dále).

Modalita má mnohem širší záběr než kategorie modu. V našem pojmání tato kategorie přesahuje rámec morfologie. Disponuje tak i jinými prostředky než čistě morfologickými. Tyto mohou být povahy fonetické (suprasegmentální), lexikální či grafické (grafické znázornění suprasegmentálních prostředků).

Bohumil Zavadil definuje kategorii modalit jako „psychicky motivovaný a jazykovými prostředky vyjádřený způsob platnosti výpovědi“ (Zavadil 1995:60).

Povaha a předpokládaný rozsah této práce však nedovoluje, abychom se zabývali podrobně kategorií modalit. Omezíme se tedy pouze na rozbor morfologické kategorie modu (podrobně o kategorii modalit viz Zavadil 1980, 1995).

Zaměříme ale nyní pozornost na verbální mody. Tradiční románské gramatiky rozlišují čtyři mody – indikativ, kondicionál, imperativ a konjunktiv (subjunktiv). Když ponecháme stranou mnohdy zavádějící a falešnou etymologickou motivaci těchto pojmů, narážíme opět na podobný problém jako u kategorie času. Není totiž jasné, zda tyto mody představují funkce či formy (podrobněji viz kategorie času). Pokud chceme proniknout do podstaty kategorie modu a pokusit se popsat její fungování, je potřeba ji opět rozložit na složku významovou a výrazovou. V ideálním systému by bylo možné uvažovat o tom, že každý MV má svůj výrazový prostředek (P) a s ním je spojený, a fungují tak ve vzájemné symetrii. Parolová situace je však mnohem složitější.

Systém románského modu vykazuje značnou asymetrii. V praxi to vypadá tak, že se stejné formy (P) vzájemně kříží s různými MV. Případy dokonalé symetrie jsou řídké - např. P – *falai!* – pouze vyjadřuje MV imperativ. Nicméně tato forma je v současné portugalštině takřka neužívaná.

Obecně lze konstatovat, že MV je více než P, a proto taková asymetrie je nutností. Jak připomíná Bohumil Zavadil (1995:63), některé MV parazitují na jiných formách (probabilitiv, deziderativ, imperativ).

Jak již bylo upozorněno, TV a MV jsou velice často vyjadřovány amalgamovaně (některé MV nemají časovou diferenciaci – viz dále), a proto bude nutné často hledat ne samotný TV či MV, ale modotemporální význam (MTV). Jednotlivé matrice tedy budou charakterizovány jako modotemporální – např. P – *faço* – C-MTV [+PREZ, +PA;+REAL] znamená, že centrální (C) modotemporální význam paradigmatu (P) *faço* je *prézens* (paralelní temporální vztah v *prézentní* temporální rovině) *realitivu* (+REAL).

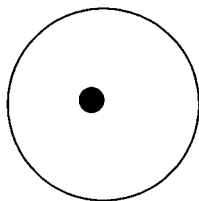
Domníváme se dále, že je možné a také účelné pomocí daných matic sestavit různé submodely – např. modotemporální submodel portugalského VF v realitivu (v tradiční terminologii indikativní).

Podívejme se teď na kategorii modu po významové stránce. Podobně jako kategorie času i kategorie modu je motivována ontologicky. Její motivace je, jak vyplývá z její definice, psychické povahy. Základní modální významy (MV) vychází ze tří základních entit lidské psychiky – rozum, vůle, cit.

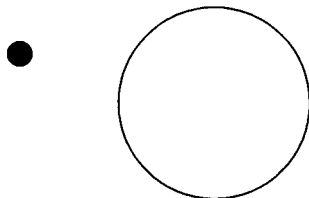
ROZUM – MV reálný /MV non-reálný
          MV interogativní
VŮLE - MV volní
CIT - MV hodnotící

MV reálný a non-reálný psychicky motivovaný rozumovou složkou spadají do širší kategorie tzv. epistemické modality (z řeč. epistéme=vědění, věda). Tedy zde jde o to, že mluvčí vyjadřuje svůj stupeň znalosti ohledně predikovaného děje či jeho realizace, eventuelně realizovatelnosti. Považujeme tento MV za naprosto základní a v podstatě nadřazený všem ostatním modům (hypermodus). Pomocí něj lze rozdělit všechny predikované děje na dvě tzv. modální roviny – MR (podobně jako TR) – MR reálnou (modus – realitiv), která zahrnuje děje nacházející se uvnitř množiny objektivně pojaté skutečnosti, predikovaný děj je tedy pojímán jako skutečný (reálný) – tato MR se již dále v našem pojetí moc nečlení - a MR non-reálnou (non-realitiv), která zahrnuje děje nacházející se vně množiny objektivně pojaté skutečnosti, tedy predikovaný děj je charakterizován jako smyšlený, imaginární, neskutečný (non-reálný) – do ní spadají téměř všechny MV- (srov. Galichet 1947).

MR reálná

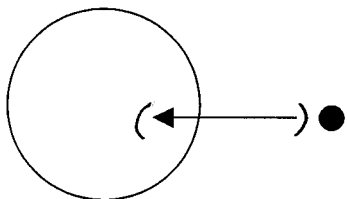
MR non-reálná

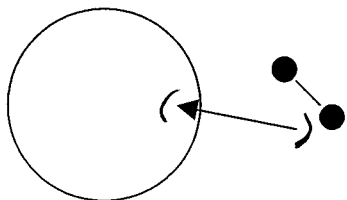
Repertoár základných MV (modů) tvorí tzv. primárni modální perspektivu (podobně jako u TV budou její jednotlivé sémy psány velkými písmeny). Tyto základní MV jsou následující:

MR non-reálná

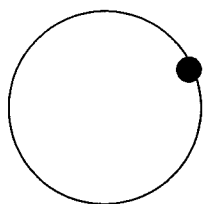
MV potenciální (potenciál) (+POT) – charakterizuje děje nacházející se primárně vně množiny objektivně pojaté skutečnosti, jejichž realizovatelnost je ale možná

MV kondicionální (kondicionál) (+KOND) – charakterizuje děje nacházející se primárně vně množiny objektivně pojaté skutečnosti, jejichž realizovatelnost závisí na splnění nějaké podmínky (podmínka též v oblasti potenciálna). Jedná se tak v podstatě o zvláštní druh MV potenciálního. Podmínka může být explicitní či implicitní (srov. Zavadil 1995:65).

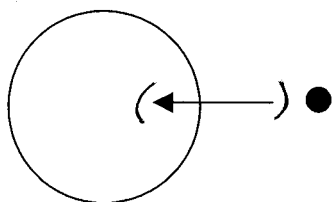

MV probabilitivní (probabilitiv) (+PROB) – charakterizuje děje nacházející se na okraji množiny objektivně pojaté skutečnosti jako domněle či pravděpodobně realizované. Tento MV tak představuje jakousi spojnicí mezi MR reálnou a MR non-reálnou.

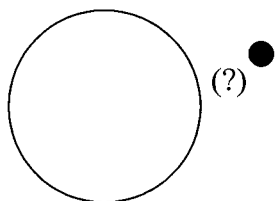

MV potenciální i kondicionální jsou dále členěny (nuancovány) v rámci tzv. sekundární modální perspektivy na MV faktibilní, eventuální a ireální.

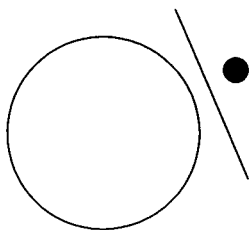
MV faktibilní (+fakt) – charakterizuje děje jako non-reálné s otevřenou možností realizace

MV eventuální (+event) – charakterizuje děje jako non-reálné s neudanou možností realizace – jejich realizovatelnost zůstává ve sféře možnosti (potenciální). Oproti MV faktibilnímu a MV ireálnímu je tento MV charakterizován jako bezpříznakový.

MV ireální (+ireal) – charakterizuje děje jako non-reálné s uzavřenou možností realizace – děje se nachází zcela mimo množinu skutečnosti s nemožností průniku.

MV interogativní (interogativ) (+INT) – charakterizuje děje jako předměty výzvy k potvrzení či doplnění informace. Jeho výrazové prostředky jsou hlavně suprasegmentálního či grafického charakteru. Proto se jím nebudeme podrobněji zabývat.

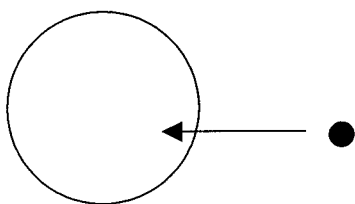
Všechny tyto MV jsou součástí širší modalities epistemické.

Motivovaný citovou složkou lidské psychiky je MV apreciativní (apreciativ) (+APR). Ten charakterizuje děje jako předměty hodnocení. Stupeň emocionálnosti je často vyjádřený suprasegmentálně či graficky. Jeho zvláštností je, že může prostupovat oběma MR – viz příklady.

É bom que tu saibas isso. – (+REAL)

Seria bom que tu soubesses isso. – (-REAL)

MV volní (volitiv) (+VOL) je psychicky motivován lidskou vůlí. Spadá do širěji pojaté deontické modalities, která však se zabývá zejména povinnostmi vyplývajícími z vnějších okolností. Portugalská lingvistka Maria Henriqueta Costa Campos mluví v této souvislosti o modalitě intersubjektivní (působení jednoho subjektu na druhý) (Campos 1991:342). Tento MV charakterizuje děje nacházející se vně množiny objektivně pojaté skutečnosti jako předměty vůle (může být pojata subjektivně či objektivně (deonticky)) – děje tedy primárně non-reálné, jejichž realizace je však pojmána jako nutná či žádoucí.

V sekundární modální perspektivě se volitiv dělí na:

MV imperativní (imperativ) (+imp) – charakterizuje děj jako předmět apelově pojaté vůle

MV deziderativní (deziderativ) (+dez) – charakterizuje děj jako předmět neapelově orientované vůle

MV injunktivní (injunktiv) (+inj) – zahrnuje děje vedlejší věty kongruující s volitivním výrazem věty hlavní

Při popisu paradigmat centrálně vyjadřujících MV non-reálné (tradičně tvary konjunktivu) zavádíme pro lepší přehlednost syntaktické hledisko. P non-realitivu se vyskytují zejména ve vedlejších větách, fungují tedy jako jakási subordinační P (odtud tradiční název subjunktiv). Tato P jsou tedy závislá syntakticky a velice často i sémanticky na hlavní větě či jejím obsahu, tedy v podstatě kongruují s výrazem věty hlavní. Tedy takováto P patřičný význam nedesignují ale kodesignují v synergii s výrazem hlavní věty – ten může být povahy slovesné, adjektivní, substantivní atd. (srov. Zavadil 1995:66-7, Šabršula 1963:360, velice podrobně Šabršula 1986:255:273).

U P non-realitivu budeme tedy rozlišovat následující případy:

1) Venha! – MTV [-; -REAL, +VOL, +imp;-sub, -kon]

Tedy P –faça s MTV imperativ zde stojí samostatně v hlavní větě (-sub) a sémanticky také nezávislé. Nekongruuje s žádným jiným výrazem (-kon). Jeho význam je naprosto zřetelný.

2) Talvez venha. – MTV [+PREZ, +PR; -REAL, +PROB; -sub, +kon]

P-faça v MTV probabilitiv přítentu v tomto případě stojí samostatně v hlavní větě, je tedy syntakticky nezávislé (-sub). Sémanticky je ale závislé na adverbialním syntagmatu talvez, s nímž modálně kongruuje. Kodesignuje tak MTV probabilitiv prézenta (či futura, eventuelně postprésenta).

3) Procuo uma secretária que fale espanhol. – MTV [-; -REAL, +POT, +event; +sub, -kon]

P-faça v MTV potenciál eventuální je syntakticky závislé na hlavní větě (+sub), stojí ve větě vedlejší, nikoliv však závislé sémanticky na obsahu hlavní věty. Toto P v tomto případě (věta relativní) designuje význam potenciálu samostatně. Tuto skutečnost si lze ověřit komutačním testem:

P	fale	/fala
významy	potenciál/realitiv	

4) Quero que ele venha. – MTV [+PREZ, +PR; -REAL, +VOL, +inj; +sub, +kon]

P-faça je v tomto případě syntakticky závislé na hlavní větě (+sub), je závislé také na jejím obsahu (+kon) – querer – sloveso vůle. Tedy slovesný tvar venha v synergii se slovesem vůle querer kodesignuje MTV injunktivu (podrobněji viz Zavadil 1995:72).

Podobně jako jsme sestavili temporální submodel realitivu, můžeme se nyní pokusit o sestavení ideálního možného temporálního submodelu non-realitivu (nerozlišeně).

Primární temporální perspektiva - -REAL

TV prézentní [+PREZ, +PA] – P – faça
TV futurální [+PREZ, +PR] – P – fizer
TV kofuturální [+FUT, +PA] – P – fizer
TV metafuturální [+FUT, +PR] – P – for fazer
TV profuturální [+FUT, +RE] – P – tiver feito
TV préteritní [+PREZ, +RE] – P – fizesse
TV kopréteritní [+PRET, +PA] – P – fizesse
TV metapréteritní [+PRET, +PR] – P – fosse fazer
TV propréteritní [+PRET, +RE] – P – tivesse feito

Sekundární temporální perspektiva - - REAL

TV anteprezentní [+PREZ, +PA, +ant] – P – tenha feito
TV postprezentní [+PREZ, +PA, +post] – P – vá fazer
TV antifuturální [+PREZ, +PR, +ant] – P – tiver feito
TV postfuturální [+PREZ, +PR, +post] – P – for fazer
TV antekofuturální [+FUT, +PA, +ant] – P – tiver feito
TV postkofuturální [+FUT, +PA, +post] – P – for fazer
TV antemetafuturální [+FUT, +PR, +ant] – P – tiver ido fazer
TV postmetafuturální [+FUT, +PR, +post] – P – for ir fazer
TV anteprofuturální [+FUT, +RE, +ant] – P – tiver tido feito
TV postprofuturální [+FUT, +RE, +post] – P – tiver ido fazer
TV antepréteritní [+PREZ, +RE, +ant] – P – tivesse feito
TV postpréteritní [+PREZ, +RE, +post] – P – fosse fazer
TV antekopréteritní [+PRET, +PA, +ant] – P – tivesse feito
TV postkopréteritní [+PRET, +PA, +post] – P – fosse fazer
TV antemetapréteritní [+PRET, +PR, +ant] – P – tivesse ido feito
TV postmetapréteritní [+PRET, +PR, +post] – P – fosse ir fazer
TV antepropréteritní [+PRET, +RE, +ant] – P – tivesse tido feito
TV postpropréteritní [+PRET, +RE, +post] – P – tivesse ido fazer

4 - MODOTEMPORÁLNÍ MODEL MODERNÍ PORTUGALŠTINY

Ačkoliv je moderní portugalština většinou chronologicky delimitována velmi široce (počátek 19. století do současnosti), my se zejména z důvodu zpřesnění modotemporálního modelu zaměříme pouze na období od roku 1950 do současnosti. K tomuto postupu nás vede také domněnka, že v inkriminovaném období (1800 – 2006) některá P zřejmě zaznamenala určitý funkční posun (P – *tenho feito*, P – *fizera*). Pokusem o zkoumání časového zařazení těchto posunů by práce opět objemově mohla narůst, a proto tento potenciální výzkum necháváme snad na některé své další práce.

Korpus moderní portugalštiny byl pojat záměrně poměrně široce i různorodě vzhledem k dostupnosti různých materiálů (beletrie, noviny, dramata, úzus). Navíc nám zde samozřejmě velmi pomáhá znalost běžného mluveného jazyka (na rozdíl od ostatních fází portugalštiny) a dostatečné množství prací zabývajících se popisem modotemporálního systému moderní portugalštiny.

Analýza této fáze jazyka bude tedy nejrozsáhlejší a s největší pravděpodobností nepřesnější, i když paradoxně v této části nespočívá hlavní těžiště naší práce.

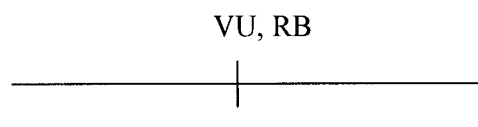
P - FAÇO

Morfematická struktura – P-faço se skládá z bazového morfu *fal-* (příklad – sloveso *falar*), ke kterému se připojují morf tématický (podle verbální třídy) a morfy gramatické (*-o*, *-s*, *O*, *-mos*, *-is*, *-m*), zejména nepravidelná slovesa vykazují velkou variabilitu forem. Vzhledem k rozsahu práce odkazujeme na Cunha, Cintra 1997:269-324.

Prézens realitivu

Základním modotemporálním obsahem tohoto P je **prézens realitivu**. Zde zřetelně převládá temporální charakter, modalita je upozaděna. Tedy P-faço primárně denotuje děje lokalizované na TR přítomní a paralelní k VU (i RB).

Graficky lze tento modotemporální obsah vymežit následovně:

Matice tedy bude vypadat takto: C-MTV [+PREZ: +PA; +REAL]

Toto P v rámci daného modotemporálního vymezení může denotovat řadu PSD (povaha slovesného děje) významů – durativnost, habituálnost, gnómičnost, frekventativnost atd.. Charakter této práce však nedovoluje se jimi podrobněji zabývat (viz podrobněji – Cunha, Cintra 1997:325, Hampl 1973:284, Mateus 2004:154-5, Macário Lopes 1995, Tláskal 1978b:56-9, 65-6).

Exemplifikace

De vez em quando pára, olha um momento as ondas grisalhas, tira o cachimbo da boca e cospe para o mar com uma espécie de raiva... (Miguéis, 13)

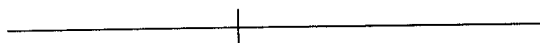
Alguns redactores escrevem à mão ou à máquina, dois ou três conversam em voz natural, mas abafada: não interessa o que digam. (Saramago, 13)

Dois grupos conversam. (Saramago, 59)

Não respondo, não digo nada. Tenho de falar com o Director, com a... (Saramago, 74)

Čistě z hlediska temporálního je zajímavé sledovat, jak různě může být pojímán centrální sém tohoto P – paralelnost k VU. VU rozumíme bodový okamžik. Tedy k víceméně čistému překrytí VU – RB – ČD dochází pouze v ojedinělých případech, zejména u dějů s PSD sémem aktuálnosti či aktuální durativnosti. Např. *O jogador remata fortemente à baliza.* (zde můžeme konstatovat konkurenci s přemorfologickou formací – *estar a fazer*)

VU, RB, ČD

Exemplifikace

Alguns redactores escrevem à mão ou à máquina, dois ou três conversam em voz natural, mas abafada: não interessa o que digam. (Saramago, 13)

Dois grupos conversam. (Saramago, 59)

Não respondo, não digo nada. Tenho de falar com o Director, com a... (Saramago, 74)

U ostatních typů dějů dochází pouze k průniku VU (RB) s ČD, přičemž ČD může různě zasahovat do préteritního časového segmentu či do futurálního. Hranice počáteční a finální fáze dějů jsou však většinou neostré. Těmito vlastnostmi se P – *faço* obsahově blíží P – *tenho feito*. Nicméně děj P – *faço* je vnímán primárně jako přítomný.

Exemplifikace

Tenho grandes responsabilidades, e Você já anda nisto há bastantes anos para o saber. (Saramago, 52)

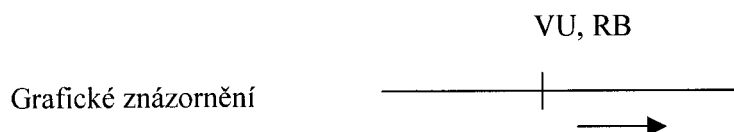
Mas eu já disse que o Torres anda na rua... (Saramago, 98)

Ando nisto há vinte anos, Simões... (Rebello, 71)

Futurum realitivu

Výše naznačené vlastnosti P- faço dovolují, že v současné portugalštině dochází stále častěji k jeho temporálním transpozicím. Na prvním místě je nutno připomenout význam futura realitivu. Toto P často slouží k designaci dějů prospektivních k VU (lokalizace na TR přítomní). Od jiných výrazových prostředků futurálnosti (P – farei, P – vou fazer) se toto P odlišuje přítomností modalizujícího sému jistotnosti (podrobněji k tomuto viz Oliveira 1985:356-7, Macário Lopes 1995:21, Tláskal 1978a:209, Tláskal 1978b:59-62, Tláskal 1984:243-4). Funkce futura je velice často navíc kodesignována temporálními adverbialními syntagmaty.

Příčinou takového vývoje může být ekonomie jazykových prostředků (viz Tláskal 1978a:210). Není také bez zajímavosti, že v evropské variantě port. je užívání P – faço s funkcí futura realitivu častější než v port. brazilské, kde se dává přednost P – vou fazer (viz Tláskal 1978b:61).

Matice - T – MTV [+PREZ: +PR; +REAL: +jist]

Exemplifikace

Ainda um dia destes lhe faço uma boa dissertação para Você ver a diferença. (Saramago, 20)

Sendo assim, só mando buscar as provas amanhã. (Saramago, 40)

Ponha na sua ideia que amanhã digo todas essas coisas ao Director... (Saramago, 52)

Não vai perder pela demora, amanhã lhe dou os fósforos... (Saramago, 83)

Quando o Director chegar, a tipografia quer ser informada. (Saramago, 88)

Olha que essa história ainda um dia acaba mal... (Rebello, 20)

Ceguei, assim. Vais ver como tudo acaba por se arranjar. (Rebello, 49)

Bem... Telefono-te amanhã. (Rebello, 56)

Vocês aparecem logo à noite? (Rebello, 182)

Estás em casa às dez? (Rebello, 182)

Então nós amanhã falamos e acertamos os pormenores. (Rebello, 261)

Postprézens realitivu

Další funkcí P –faço je postprézens realitivu. Konkurujícím výrazovým prostředkem je zde P – vou fazer, které se ale čím dál více začíná obsahově vymezovat jako futurum, tím se uvolňuje funkce postprézentnosti a tam se v současné době začíná tlačit právě P – faço. Domníváme se však, že se jedná spíše zatím o projev určité vývojové dynamiky v slovesném subsystému současné portugalštiny a že tento proces ještě není ukončen. A proto tento MTV označujeme jako transitní, přechodový.

Matice - T – MTV [+PREZ: +post; +REAL:]

Exemplifikace

Volto já. (úzus)

Em cinco minutos temos as indisciplinas corrigidas, e o jornal sairá como nós queremos. (Saramago, 106)

Um momento. Eu já chamo por si. (Rebello, 73)

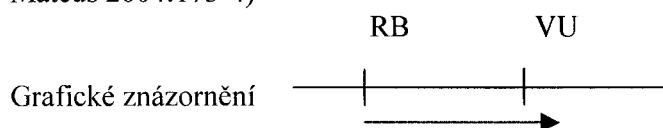
Eu vou-me vestir e já volto. (Rebello, 203)

Não... Eu vou já para aí. Daqui a cinco minutos. (Rebello, 190)

Também acho que é melhor... Isto vai em quatrocentos, não é? Então ponho mais cem. (Rebello, 175)

Kopréteritum realitivu

Periferně může toto P také designovat kopréteritum reálné. Děj je lokalizován na TR préteritní, ale může zasahovat až do časového segmentu paralelního s VU. Tímto svým rysem se odlišuje od centrálního výrazového prostředku funkce kopréterita realitivu P – fazia (viz Mateus 2004:173-4)

Matice – P – MTV [+PRET: +PA, +prez: +pa; +REAL]

Exemplifikace

Vimos que o enunciador constrói um valor de asserção estrita quando valida (ou não-valida) uma relação predicativa na situação de enunciação em que é localizador origem. (Campos, 343)

Mas eu já disse que o Torres anda na rua... (Saramago, 98)

Historický prézens

Jinou periferní funkcí tohoto P je tzv. historický prézens. Jedná se o stylistický prostředek užívaný zejména v krásné literatuře pro oživení vyprávění (temporální transpozice). P – faço tak může designovat děje zřetelně préteritní nazírané jakoby ve svém průběhu. Jde tak vlastně o aktualizaci dějů primárně denotovaných P – fazia. (srov. Mateus 2004:155, Cunha, Cintra 1997:326, Hampl 1973:284, Tláskal 1978b:63) (o možných příčinách časté transpozice tohoto P do jiných funkcí viz Tláskal 1978b:66-7).

Exemplifikace

Em 711 os Muçulmanos invadem e em pouco tempo conquistam a Península Ibérica, com inclusão da Lusitânia e da Gallaecia (Teyssier, 5)

Já no tempo de Cícero, retóricos e gramáticos reconhecem a existência de „variedades“ do latim. (Castro, 84)

No ano 216, é criada por Caracalla a Hispania Nova Citerior Antonina... (Maia, 883)

Imperativ

Další periferní funkcí s výrazným modálním obsahem je funkce volní imperativní. Jedná se o modální transpozici z MR realitivu do MR non-reálné. Důležitá je zde kodesignace

kontextem. Síla rozkazu závisí hodně na suprasegmentálních prostředcích. Může být oslabený, důrazný (srov. Mateus 2004:254-5).

Matice – P – MTV [- ; -REAL: +VOL, +imp]

Exemplifikace

Tu, Josefina, chamas o pessoal que puderes apanhar, mas só gente segura, ouviste?
(Saramago, 78)

Dás-me um cigarro? (Rebello, 23)

Sim, tu! Vais procurá-lo, mostras-te arrependida, pedes-lhe desculpa... (Rebello, 62)

Vocês ficam agora aqui no quentinho a conversar, que eu vou aí adiante à minha vida.
(Ferreira, 93)

Non-realtiv

Periferně také může P – faço obsahově zasahovat do MR non-reálné a kodesignovat tak v synergii s obsahem věty hlavní či s různými adverbialními výrazy různé MTV non-reálné, zejména potenciál či kondicionál faktibilní.

Matice - P – MTV [- ; -REAL: +POT(+KOND), +fakt; +-sub, +kon]

Exemplifikace

Se um diz mata, o outro diz esfolo. (Saramago, 52)

Mas não há dúvida de que, se o irmão corpo está tranquilo, os sonhos são mais razoáveis.
(Ferreira, 60)

Estás no princípio, se te queimam neste jornal, em princípio de vida, dificilmente arranjarás trabalho. (Saramago, 62)

Não vão gostar, se lhes não dizemos nada... (Saramago, 78)

Parece que há qualquer alteração da ordem. (Saramago, 91)

Vamos a imaginar, é só uma hipótese, que o golpe é do movimento dos oficiais e os oficiais ganham: ficávamos queimados. (Saramago, 95)

Se Você não é capaz de restabelecer a disciplina, eu me entenderei com eles. (Saramago, 106)

Eu depois chamo-o, se precisar de si. (Rebello, 73)

Se não têm dinheiro suficiente, não vale a pena. (Zink, 16)

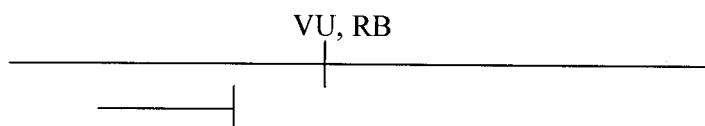
P – FIZ

Morfemická struktura – K bázovému morfu se připojují morfy gramatické. Vzhledem k tomu, že v současné portugálštině sledujeme jejich velkou variabilitu, nemůžeme se zde podrobně zabývat strukturou všech typů portugalského verba (podrobně viz Cunha, Cintra 1997:263-318).

Préteritum realitivu

U tohoto P téměř vždy převládá temporální obsah, modálně zůstává takřka vždy v oblasti realitivu. Jeho centrální temporální vymezení je **préteritum**. Sémem, kterým se odlišuje od P-tenho feito a P – fazia není perfektivnost, jak by tradiční název „perfektum“ mohl napovídat (často však perfektivně pojaté děje denotuje), ale **terminativnost**. Tedy P- fiz denotuje děje výhradně temporálně uzavřené (viz Mateus 2004:156, Cunha, Cintra 1997:328). Jaromír Tláskal charakterizuje paradigmatickou opozici *fiz/fazia* jako delimitovaný/non-delimitovaný (Tláskal 1984:254).

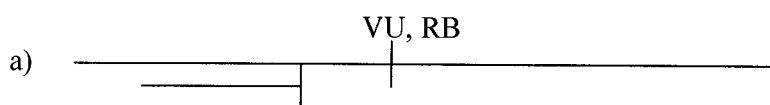
Věta *A Joana escreveu a carta* je tedy aspektuálně neutrální [+perf] (Jana napsala n. psala dopis.). Děj denotovaný predikátem *escrever* je však již zcela zřetelně ukončen. Graficky to lze vyjádřit takto:

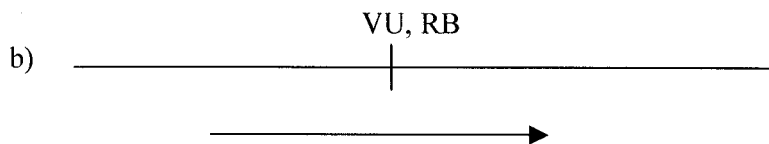
Touto vlastností se jasně vymezuje vzhledem k P – tenho feito, které nedisponuje sémem terminativnosti, navíc děje započaté v oblasti préteritnosti temporálně ve většině případů protahuje až do sféry přítomnosti (průnik s VU, charakteristické sémy – durativnost, iterativnost).

Následující modelové věty tedy lze graficky znázornit takto:

- a) *A Joana fez esse trabalho.*
- b) *A Joana tem feito esse trabalho.*

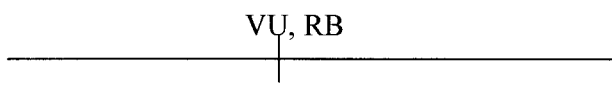

Oproti dalšímu préteritnímu paradigmatu P – fazia je P – fiz vymezeno právě svým sémem PSD terminativnosti, který P – fazia chybí.

A Joana fazia esse trabalho.

Vraťme se ale k P – fiz. Jeho centrálním MTV je tedy **préteritum terminativní**.

Matice – C-MTV [+PREZ: +RE, +term; +REAL]

Exemplifikace

Em Edmonton, quando soou o tiro de partida para a meia-final dos 100 metros Marion Jones era uma deusa, tão incontestada como nas últimas 42 provas consecutivas que vencera. (Revista-Expresso No. 1502, 5)

Lembro-me que li num jornal um artigo muito pequeno sobre um episódio-piloto desse concurso. (Revista-Expresso No. 1502, 35)

A noite chegou cedo, e tudo recaiu no silêncio. (Miguéis, 40)

Terminámos a conversa. (Saramago, 56)

Já estive alguma vez em Nova Iorque? (Zink, 62)

Não, não fui à minha lição de piano. (Ferreira, 92)

E julga você que Sofia é sua? Teve já vários amantes! (Ferreira, 100)

Postpréteritum, antepreteritum realitivu

Poměrně často toto P denotuje děje antepreteritní či postpreteritní, tedy děje anteriorní či posteriorní k jiným dějům préteritním (Mateus 2004:156)

Matice – C-MTV [+PRET: +ant, (+post);+REAL]

Exemplifikace

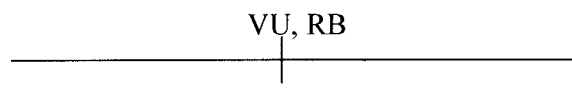
A noite chegou cedo, e tudo recaiu no silêncio. (Miguéis, 40)

Lavei-me enfim, mudei de roupa, saí para o Liceu, com uma tranquilidade nova. (Ferreira, 23)

Anteprezens realitivu

P-fiz také poměrně často denotuje **anteprezens realitivu**. Ideálně by se pro tento temporální obsah nabízelo P-tenho feito, které je však obsahově obsazeno jinak.

Graficky

Matice – C-MTV [+PREZ: +ant; +REAL]

Exemplifikace

O Chico está melhor. Passei agora lá por casa. (Ferreira, 34)

Uma ideia que eu tive mesmo agora... (Saramago, 96)

Há bocado perdemos todos mais ou menos a cabeça. (Rebello, 61)

Nem por isso. Cheguei agora mesmo. (Rebello, 138)

O graffiti que ... eu vi há bocado? (Zink, 104)

Profuturum realitivu

Sém terminativnosti podle našeho názoru přispívá k občasné transpozici tohoto P do funkce **profutura**. Temporálně je tedy dočasně dislokován z TR přítomní do futurální, kde v určitých případech designuje děje retrospektivní k jiným dějům futurálním. Obsahově tak konkuruje P – terei feito (srov. Mateus 2004:156, Sten 1973:71).

Matice – P-MTV [+FUT: +RE; +REAL]

Exemplifikace

Quando a Maria voltar da viagem daqui a um mês, já o Rui concluiu o curso há uma semana. (Mateus 2004:156)

Propréteritum realitivu

Z různých příčin je toto P čím dál tím častěji transponováno do temporální funkce propréteritum (viz Mateus 2004:174). Tedy opět dislokováno, tentokrát do TR préteritní. Příčiny této dynamiky mohou být různé: a) jistou úlohu zde hraje snad také PSD sém terminativnost, tedy designace děje již skončeného, b) podle Jaromíra Tláskala (1984:241) vzhledem k tomu, že P-fiz není obsahově zatíženo tak, že by to mohlo vést k nejednoznačnosti interpretace tohoto P v tomto typu kontextů, se toto P tlačí do této funkce, c) možnou příčinou může být také jazyková ekonomie – P-fiz je formou kratší než konkurenční P-tinha feito, navíc běžně užívanou. Dochází tedy pro TV propréteritní ke konkurenci, zejména v současné mluvené portugalštině, dvou P. Nedomníváme se však, že by tato změna měla prozatím nějaký vliv na verbální subsystém portugalštiny. Jedná se spíše o ukázkou vnitřní dynamiky daného subsystému.

Matice – P-MTV [+PRET: +RE; +REAL]

Velice zajímavým jevem je to, že P-fiz je schopné designovat děje lokalizované na všech třech TR, přičemž dominujícím temporálním sémem je vždy retrospektivnost.

Exemplifikace

Na segunda-feira passada o Manuel sonhou que esteve em Paris na terça-feira. (Mateus 2004:174)

Ele escreveu que viu um filme interessante. (Tláškal 1984:241)

Um grande malcriado!, que eu até já me ia esquecendo das infâmias que vomitou contra a minha honra. (Régio, 81)

Já te disse que fiquei eu. (Régio, 103)

O Cruzeiro anunciou que „fechou negócio“ com o FC Porto para a transferência de Leandro... (A Bola, 18/11/04)

Sim, mas para ir à igreja: não ouviste o que disse o teu pai? (Santareno, 80)

Postkofuturum realitivu

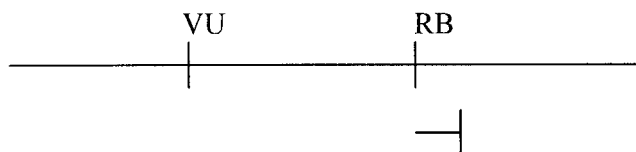
Cuesta, Luz připomínají (1980:526), že P-fiz může za určitých okolností velmi zřídka také designovat děj futurální. V příkladě, který uvádějí, se podle nás jedná dokonce o děj postkofuturální s příznakem terminativnosti.

Outro exame mais e terminaste o curso. (Cuesta, Luz 1980:526)

Sekvence *outro exame mais* lokalizuje děj designovaný P-fiz do TR futurální ([*vais fazer*] *mais um exame*) a verbum *terminaste* predikuje děj posteriorní k prvnímu ději.

Portugalský lingvista Paiva Boléo (1935:26) upozorňuje, že tuto funkci mohlo toto P vyjadřovat již v latině. Mluví o tzv. „futuro immediato“. Uvádí také následující příklad z portugalštiny: *Com mais outra obra que escrevas, transpuseste as portas da imortalidade.* (srov. též Sten 1973:71).

Graficky

Matice – P-MTV [+FUT: +post; +REAL]

Imperativ

Ve stejné mluvnici autorky ještě upozorňují na funkci velmi energického imperativu designovatelného též P-fiz. Jedná se o velmi řídký případ. Pouze zde převažuje u tohoto P obsah modální nad temporálním. (srov. Paiva Boléo 1935:28-9)

Matice – P-MTV [-; -REAL: +VOL, +imp]

Exemplifikace

Calou! (úzus)

Girou! (A. Ribeiro – příklad Paiva Boléo 1935:28)

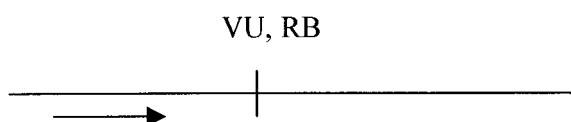
P - FAZIA

Morfematická struktura – Toto P je tvořeno z bázového morfu *fal-* přidáním tématického morfu podle slovesné třídy a gramatických morfů, které se liší podle verbální třídy (1. třída - *-va, -vas, -va, -vamos, -veis, -vam*, 2. a 3. třída - *-a, -as, -a, -amos, -eis, -am*). Některá slovesa vykazují určité nepravidelnosti (viz Cunha, Cintra 1997:272-3).

Préteritum realitivu

Centrálním MTV P-fazia je **préteritum realitivu**. Převažuje zde tedy zřetelně temporální obsah. Toto P denotuje děje retrospektivní k VU (lokalizace na TR přítomní). Konstatujeme tedy temporální vymezení shodné s P-fiz. O rozdílech mezi nimi již bylo pojednáno v kapitole věnované P-fiz. Připomínáme snad jen to, že P-fazia denotuje centrálně děje préteritní non-terminativní. Přičemž může podobně jako P-fiz vykazovat různé PSD sémy (iterativnost, habituálnost, kontinuálnost, durativnost) (srov. Cunha, Cintra 1997:326-7, Hampl 1973:288-9, Oliveira 1986).

Graficky

Matice – C-MTV [+PREZ: +RE, -term; +REAL]

Exemplifikace

Ora aqui há tempos tive aí um professor... Ó senhor doutor... Vinha aí uma senhora...
(Ferreira, 15)

Também vinha a bordo um passageiro, um só, de que não rezava os hinos de navegação e que não pegara a passagem entregue ao cuidado cúmplice de dois marinheiros. (Miguéis, 39)

Quem era e donde vinha ele? (Miguéis, 39)

Aceitavam a garrafitas e deixavam-nos passar. „Merry Christmas!“ Depois voltavam ao seu póquer, ao cachimbo e ao copo de bourbon. (Miguéis, 41)

Não havia nenhuma ligação? (Saramago, 70)

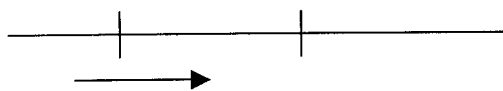
Raramente tomávamos pequeno-almoço. (Zink, 75)

Mas um ano passou, e hoje continuamos os dois a ser iguais ao que éramos então. (Rebello, 57)

Kopréteritum realitivu

Další centrální funkcí tohoto P, kromě již zmíněného préterita realitivu, je MTV **kopréteritum realitivu**. Denotuje děje lokalizované na TR préteritní, které jsou paralelní k RB, ale retrospektivní k VU. Na rozdíl od konkurenčního výrazového prostředku kopréterita realitivu P-*faço* děj denotovaný tímto P nemůže trvat ještě v okamžiku VU (viz Mateus 2004:173-4).

Graficky

Matice – C-MTV [+PRET: +PA; +REAL]

Exemplifikace

Quando cheguei ao alto, já o moço tocava à campainha. (Ferreira, 15)

Bem lhe dizíamos que era impossível. (Revista-Expresso No. 1502, 53)

Pus-me a pensar se devia ir para casa ou aproveitar para ver alguma coisa. (Revista-Expresso No. 1502, 35)

Julguei que estavas sòzinha... (Rebello, 21)

Não se lembra? Dizia-me que a Branca não pensava senão em mim, que me adorava, que só se sentia feliz quando eu estava ao pé dela... E a senhora sabia que nada disso era verdade! Sabia que não era de mim que ela gostava, que havia outro homem na sua vida! (Rebello, 50)

Quem disse que não havia justiça no mundo? (Zink, 34)

Na p. 45 do guia turístico estava escrito que se tratava de um monumento a restauração da independência, em 1640, após sessenta anos de dominação espanhola. (Zink, 56)

Potenciál a kondicionál eventuální

Dále sledujeme čím dál častější výskyt P-fazia ve funkci **potenciálu eventuálního**, tedy posun na MR non-reálnou. Vzhledem k tomu že v současné portugalštině toto P se objevuje v této významové sféře velmi často, považujeme tento MTV již za tranzitní. Toto P se vyskytuje jak v hlavních větách, tak i v podmínkových souvětích (tedy designace i **kondicionálu eventuálního či ireálního**) (srov. Mateus 2004:156-7, Oliveira 1986:87, Cunha, Cintra 1997:327, Tláskal 1978b:59). Náhrada P-faria paradigmatem fazia v kondicionálních souvětích je umožněna tím, že P-fizesse či P-tivesse feito vyskytující se ve vedlejší větě samo o sobě denotuje MV non-reálný eventuální či ireální, význam daného souvětí je tedy zřetelný (užitím P-faria v hlavní větě je tak MV non-reálný duplikován).

Matice – T-MTV [- ; -REAL: +POT, +ev]
T-MTV [- ; -REAL: +KOND, +ev (+ireal)]

Exemplifikace

E como isto vai daqui para o lixo, sempre gostava de saber que notícias nos dava hoje o correspondente da Guarda. (Saramago, 23)

Precisar, precisava eu, mas agora não pode ser. (Saramago, 41)

Pois é, por isso é que eu gostava de fazer a Amneris, não a Aida. (Revista-Expresso No. 1502, 55)

Se a olhasse podia-lhe dar uma vertigem, e então... (Miguéis, 45)

Se agora caísse, era verdadeiramente um homem ao mar: ninguém dava por isso, e que dessem – de bordo ninguém lhe acudia. (Miguéis, 46)

Mais alguns minutos, que tanto lhe durariam as forças, e a queda era fatal. (Miguéis, 46)

Enquanto o Director não chegasse, quem segurava as rédias? Eu. (Saramago, 53)

Ora repare, começaríamos por fazer uma primeira edição sem qualquer referência ao golpe. Era uma espécie de balão de ensaio, não nos comprometíamos, nem para um lado, nem para o outro. (Saramago, 105)

És uma ingrata... Não tens coração... - Ainda bem. Se tivesse era pior. (Rebello, 17)

Se Mário tivesse sido preso por uma causa política (por ter sido comunista, por exemplo!), ainda se compreendia, agora assim ... (Zink, 144)

Estás a mentir! – E se estivesse? Chateava-te muito? (Rebello, 23)

Podíamos alugar uma casa só para nós dois ... (Rebello, 34)

Se me tivesses perguntado, eu dizia-te a verdade. (Rebello, 41)

O que tinha em mente resumir-se em duas palavras: quem levava meio quilo, podia muito bem levar um quilo. (Zink, 34)

Préteritum perfektivní realitivu

Periferní funkci P-fazia s převažujícím temporálním obsahem je préteritum perfektivní terminativní. Jedná se v tomto případě o PSD transpozici. V této funkci se dané P vyskytuje nejčastěji v tisku, krásné literatuře atd. (stylistický nádech). Designuje tedy již ukončené děje, které jsou centrálně denotovatelné P-fiz. Důležitá je zde kodesignace kontextuální (srov. Cunha, Cintra 1997:327).

Matice – P-MTV [+PREZ: +RE, +term; +REAL]

Exemplifikace

1898 – Nascia George Gershwin, pianista e compositor americano. (Revista-Expresso No. 1334, 118)

Há 20 anos, João Jardim era eleito presidente do Governo da Região Autónoma da Madeira. (Revista-Expresso No. 1334, 118)

Um pouco mais tarde, em 20 de Setembro de 1538, era publicado o regulamento dos exames e graus... (Castro 1979:177)

Pouco depois das 20:40 horas, Germano Pereira Saraiva falecia... (A Bola 29/11/2004)

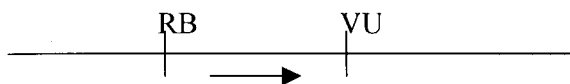
Metapréteritum realitivu

Toto P může kromě kopréteritnosti také designovat za určitých okolností metapréteritnost. Je to však podle našeho názoru stále funkce periferní. Také vzhledem k tomu, že toto P zastává tyto dvě funkce, může docházet k interpretačním nejasnostem. Je tedy důležité, aby byl význam kodesignován kontextuálně (srov. Tláskal 1984:244, Tláskal 1980:27, Mateus 2004:174, Oliveira 1986:88).

Jaromír Tláskal poukazuje na zajímavou symetrii dynamických změn – nahrazování P-farei paradigmatickým *faço* a na TR préteritní P-faria paradigmatickým *fazia* (srov. Tláskal 1980:29). S touto skutečností souvisí i poznámka portugalských lingvistů Sousy a Araújo (2000:564-5), že totiž u dějů designovaných P-fazia mluvčí zaujímá neutrální stanovisko vzhledem k realizaci děje, zatímco u P-faria je realizace děje pojímána jako jistější.

Graficky

Maticice - P-MTV [+PRET: +PR; +REAL]

Exemplifikace

Julguei que nunca mais chegava a casa. (Rebello, 189)

Prézens realitivu

Periferně může také designovat P-fazia MTV **présens realitivu** – zejména jako oslabená forma žádosti či prosby. Cunha, Cintra (1997:327) ho nazývají „imperfeito de cortesia“. Jedná se zde o pragmatickou modotemporální transpozici (srov. Oliveira 1986:90).

Exemplifikace

Gostava de ouvir versos teus, Pierrot. (Régio, 22)

Gostava, gostava muito de ver um... já viu algum girassol, senhor Prior?... (Santareno, 63)

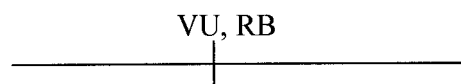
Mas gostava de matar uma... (Santareno, 64)

Gostava de saber onde aprendeste tu tanta coisa, tu, que nunca sais daqui, que nem barba tens ainda nessa cara!... (Santareno, 78)

Préteritum-prézens realitivu

Dále také periferně P-fazia může designovat v ojedinělých případech i děje préteritní, které trvají i v temporálním segmentu VU (viz Oliveira 1986:89). Tímto temporálním obsahem se blíží P-tenho feito.

Graficky

Maticice - P-MTV [+PREZ: +RE, +pa; +REAL]

Exemplifikace

Ninguém fala. Estávamos todos com fome (e ainda estamos). (Oliveira 1986:89)

Pai! – Rodrigo! Estavas aí? (Rebello, 220)

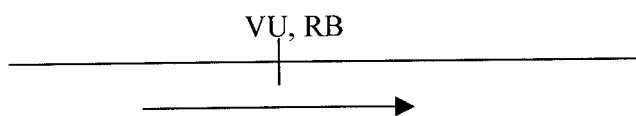
Boa tarde, Mário. Estavas há muito tempo à minha espera? (Rebello, 138)

P – TENHO FEITO

Morfematická struktura – Auxiliární sloveso *ter* (nebo *haver*) v paradigmatické formě /*faço*/ funguje jako formém, je tedy nositelem syntaktických kategorií – osoba, číslo. Sémantémem, tedy složkou, která propůjčuje celému syntagmatu sémantický či lexikální význam je verbum ve tvaru /*feito*/, tedy forma tradičně nazývaná minulé participium, které je neměnné (srov. Cunha, Cintra 1997:346-8).

Préteritum-prézens realitivu

U tohoto P opět zřetelně převládá temporální obsah nad modálním. Auxiliant *tenho* ho lokalizuje na TR přítomnosti (srov. Campos, Xavier 1991:336). Obecně ho lze charakterizovat jako denotátor děje, který začíná v určitém (nezřetelném) okamžiku v minulosti a pokračuje v přítomnosti i s určitou perspektivou jeho dalšího pokračování do budoucnosti. Jedna z jeho hlavních vlastností je non-terminativnost (neuzavřenost). Děj jím denotovaný vždy pokračuje dál (viz Campos, Xavier 1991:337).

Tímto svým rysem se funkčně zřetelně odlišuje od stejných paradigmat v ostatních románských jazycích (podrobně viz Paiva Boléo 1936).

Téměř všechny portugalské gramatiky uvádějí jako dvě hlavní funkce tohoto P denotaci děje ve výše stanoveném časovém intervalu s PSD charakterizovaném buď jako iterativní či durativní (Cunha, Cintra 1997:328, Mateus 2003:159-161, Cuesta, Luz 1980:526, srov. také Peres 1995:3, Campos, Xavier 1991:331-8). Můžeme tedy stanovit matice obou centrálních funkcí daného P.

Matice – C-MTV [+PREZ: +RE, +PA, (+PR), +dur (+iter); +REAL]

Jestliže dané paradigma vykazuje příznak durativnosti či iterativnosti, závisí do značné míry na sémantice jeho predikátu. Statické predikátory tíhnou k durativní interpretaci, nestatické k iterativní. Dále iterativita může být vyjádřena adverbialními syntagmaty (srov. Campos, Xavier 1991:333).

Exemplifikace

Na Redacção não se verificou qualquer perturbação. Tem-se escrito, falado em voz baixa, fumado. Tem havido deslocações de um lado para outro. (Saramago, 18)

A segunda coisa é que não me deu nenhuma novidade quando me disse que sou um homem. Devo dizer-lhe, muito em confiança, que tenho reparado. (Saramago, 48)

Tem vindo a entusiasmar-se. (Saramago, 54)

Já lhe tenho dito o que penso desse seu respeito pelo público, quando tal respeito se exprime nas páginas deste jornal. (Saramago, 54)

Fica parado, ao ver que ninguém lhe liga importância, Torres e Cláudia têm-se aproximado da janela. (Saramago, 77)

Estamos juntos há muito tempo, pelo menos refiro-me à maior parte da Redacção, e sempre temos trabalhado em harmonia, de mãos dadas. (Saramago, 91)

A verdade é que os comunicados, os papéis que por aí têm andado, são, nesse ponto, um bocado vagas. (Saramago, 94)

O chefe da Redacção, no nosso modo de ver, tem estado a empatar o andamento do jornal. (Saramago, 98)

Em primeiro lugar, e isto é muito importante, faço questão de recordar que temos vivido aqui com uma família, e quero afirmar a minha inabalável convicção, de que, seja o que for que aconteça nestas próximas horas, assim continuaremos a viver... (Saramago, 99)

Olhe que não sei... Tenho estado aqui a pensar. (Saramago, 104)

Temos feito jamais passivamente, às vezes a chorar de raiva, temos transformado a vergonha em linhas de chumbo, e temos derretido as linhas de chumbo à espera de que chegasse o dia em que fundaríamos linhas novas. (Saramago, 110)

Quantas vezes me tens pedido que diante dos outros não te trate por mãe? (Rebello, 16)

Como nos últimos dias não tem aparecido... (Rebello, 20)

Aí tens o que eu tenho andado a fazer. (Rebello, 30)

Tirei a carta há já quase cinco anos. Desde então não tenho guiado muito, apenas o necessário para manter a prática. (Zink, 86)

O Zé Carlos tem estado hoje com um espírito! (Rebello, 185)

Préteritum realitivu

Již velmi okrajově je toto P používáno, zejména v krásné literatuře, ve funkci préterita (viz Sten 1973:234, Paiva Boléo 1936:20-3, Peres 1995:4). Tito autoři uvádí následující příklady:

Perfidia baixa e crua, onde háo pousado? (A. Garrett, Camões, 49)

Vão os campos adormecendo (...), a aldeia tem recolhido aos lares, dos seus rústicos trabalhos (...). (Fialho de Almeida, A Cidade do Vício, 2. vol., Círculo de Leitores, Lisboa, 1991, p. 228)

Ora é a este abuso impertinente e irritantíssimo que eu tenho resolvido pôr cobro. (Anibal Soares, Ambrósio das Mercês, Círculo de Leitores, Lisboa, 1992, p. 122)

K těmto příkladům by se dal ještě přiřadit ustrnulý řečnický výraz *tenho dito*, kterým se obvykle zakončují slavnostně laděné projevy. Původ je zřejmě v latinském syntagmatu *dictum habeo*.

Matice - P-MTV [+PREZ: +RE; +REAL]

Anteprezens realitivu

Někdy také může k danému temporálnímu vymezení přistoupit sém časové proximity k přítomnosti. Děj tak bude charakterizován jako anteprezentní.

Matice – P-MTV [+PREZ: +ant; +REAL]

Paiva Boléo uvádí následující příklad:

Tenho chegado ao fim destas leves considerações que valem pouco para vos esclarecer a vós mais alguma coisa para me guiar a mim. (Oliveira Salazar, Discursos, 1935)

Profuturum realitivu

Jão Andrade Peres uvádí ještě jeden zajímavý příklad periferního použití tohoto P, na který v podstatě žádná portugalská mluvnice neupozorňuje (Peres 1995:4).

Quando a Ana regressar de Groningen, já tu tens acabado a tese.

Nemůže se zde v žádném případě jednat o rezultativní konstrukci vzhledem k tomu, že není realizována shoda předmětu s příčestím. Jde o TV profuturální s aspektuálním sémem perfektivnosti.

Maticce - P-MTV [+FUT: +RE, +perf; +REAL]

Nicméně je třeba konstatovat, že tato periferní použití jsou velmi řídká v současné běžné portugalštině a jde tedy spíše o ojedinělé parolové transpozice, které však nepatří do verbálního subsystému současné portugalštiny. Podle nás tento typ transpozic je umožněn formální stránkou tohoto P. P s příčestím nabízí temporální výklad retrospektivnost [+RE] či aspektuální perfektivnost [+perf] (analogicky k jiným P – terei feito, P – tinha feito).

Kondicionál eventuální

Periferně se toto P také objevuje parolově ve funkci kondicionál eventuální. Jedná se tedy o transpozici modální do funkce vlastní P-fizesse (srov. také Sten 1973:251-2).

Maticce - P-MTV [-; -REAL: +KOND, +ev]

Exemplifikace

Se não tem sido a tua teimosia, a tua estupidez, ele convencia-se de que eu era amante da Madalena, podes ter a certeza. (Rebello, 53)

Estúpida! Se tens seguido os meus conselhos ... Se te deixasses guiar pela minha experiência... (Rebello, 60)

Se não lhe tens escrito, ele nunca chegaria a saber coisa nenhuma. (Rebello, 114)

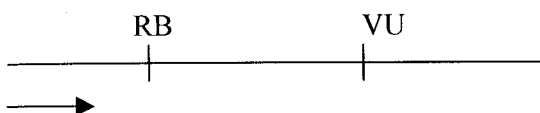
P – TINHA FEITO

Morfematická struktura – Jako formém funguje auxiliant *ter n. haver* (*haver* již poměrně řídké) v paradigmatickém tvaru *fazia* a sémantémem je tvar *feito*, který zůstává neměnný.

Propréteritum realitivu

Centrálním MTV tohoto P je **propréteritum reálné**, u kterého zcela jednoznačně převažuje temporální obsah. Na rozdíl od konkurenčního P – fizera toto je běžně užíváno v současné mluvené portugalštině na všech úrovních jazyka. Jeho temporální lokalizace je na TR préteritní (auxiliant *tinha*) a denotuje děje retrospektivní k jiným dějům préteritním.

Graficky

Matice - C-MTV [+PRET: +RE; +REAL]

Exemplifikace

Fui à vila com o Tomás, o médico veio, meu pai dormia sereno sobre a cama, onde os criados o tinham já estendido. (Ferreira, 21)

Já tinha presenciado as atrocidades próprias dos tempos de guerra, mas não estava preparado para o que vi: nada. Nem pássaros. Nem gente. Nem árvores. Nem vida. (Revista-Expresso No. 1502, 10)

Com o Alberto sabia eu que não tinhas ido... (Rebello, 23)

Quando regresssei, Larry disse-me que tinha perdido o melhor. (Zink, 65)

Préteritum realitivu

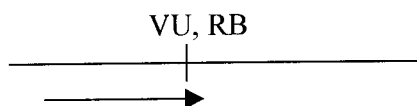
Periferní funkcí tohoto P je designace préteritních dějů, které jsou vágně zařazené do minulosti. Dochází zde k posunu temporální lokalizace na TR přítomní. RB se tedy nachází v časovém segmentu překrývajícím VU.

Depois de tudo o que tinha visto na minha mocidade não posso acreditar em nada. (Hampl 1972:290)

V tomto příkladě hlavní věta představuje RB (prézens) a vedlejší věta je k ní retrospektivní.

Portugalská lingvistka Fátima Oliveira se tuto interpretaci snaží zpochybnit v (Mateus 2004:162) tvrzením, že ve větě typu *Nunca tinha ouvido semelhante disparate* je v podstatě implicitně přítomna lokalizace na TR préteritní. Tuto větu chápe následujícím způsobem – *Nunca tinha ouvido semelhante disparate (até ouvir o que disseste)*.

Graficky

Matice - P-MTV [+PREZ: +RE; +REAL]

Exemplifikace

Coronel Miranda? Boa noite. Como vai? Ainda não tínhamos falado hoje... (Saramago, 14)

Tinha lutado com eles, tinha atirado o meu punho e o meu berro de combate. (Ferreira, 105)

Kondicionál ireálný

Další periferní funkcí tohoto P je **kondicionál ireálný**. Dochází zde tedy k modální transpozici. Ve vedlejší větě po konjunkci *se* stojí P-fizesse a v hlavní místo P-fazia n. P-faria se objevuje P-tinha feito. Jedná se tedy o posun na MR non-reálnou. Ačkoliv se ve vedlejší větě vyskytuje takřka výhradně výrazový prostředek denotující kondicionál eventuální (P-fizesse), P-tinha feito poskytuje celému souvětí sém ireálnosti (v protikladu k P-fazia). Připomeňme však, že toto P je takto využíváno velice zřídka.

Matice - P-MTV [-; -REAL: +KOND, +ireal]

Exemplifikace

Acaba! Se dependesse de ti não me tinhas escolhido, não é o que queres dizer? (Rebello, 16)

Se eu soubesse que ela estava aqui, tinha-me deixado ficar no meu quarto. (Rebello, 22)

Se quisesses tinhas arranjado maneira de nos vermos. Nem que fôssem cinco minutos... (Rebello, 29)

Sua também não. E se fôsse minha, há muito tempo que a tinha posto na rua. (Rebello, 63)

Oh, não faz... Se o fizesse, já me tinha beijado... (Ferreira, 83)

Se fôsse verdade, a polícia já me tinha dito. (Rebello, 271)

Já tinha principiado, se a senhora não chegasse atrasada... (Régio, 61)

Antes o mar o tivesse levado a si, naquele maldito dia... Tinha sido bem melhor... (Santareno, 88)

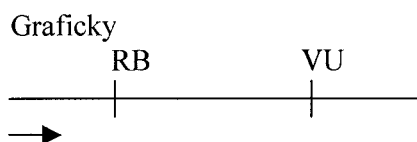
P – FIZERA

Morfematická struktura – Tvary P-fizera jsou odvozeny od bazového morfu *fiz-* (tento odvozen od 3. os. pl. P-fiz – *fiz-eram*) připojením tematického morfu verbální třídy (-a-, -e-, -i-) a připojením následujících gramatických morfů *-ra, -ras, -ra, -ramos- -reis, -ram*.

Propréteritum realitivu

Základním sémantickým obsahem tohoto P je **propréteritum realitivu**. Nutno připomenout, že toto P je ze současné mluvené portugalštiny takřka vytlačeno a nahrazeno P-tinha feito (viz výše). V současné době ho lze nalézt takřka výhradně v psané portugalštině (viz Sten 1973:146). Jaromír Tláškal se domnívá, že k vytlačení tohoto P přispěla homonymie jeho tvaru 3. os. pl. se stejným tvarem P-fiz – *fizeram/fizeram* (Tláškal 1978b:63).

Toto P tedy denotuje děje retrospektivní k jiným dějům préteritním. Jeho temporální lokalizace je na TR préteritní (*fiz-e-ra* – tvar odvozený od P-fiz, jehož temporálním obsahem je préteritum realitivu).

Matice – C-MTV [+PRET: +RE; +REAL]

Exemplifikace

Quando enfim foi possível acomodar cada um na sua dor, depois de Evaristo, que desmaiara, esgotar os seus berros, entrei sozinho no meu quarto, abri uma janela para a noite. (Ferreira, 21)

Contou-me que passara uma noite acidentada, após uma catastrófica „dégustation de huîtres“ no jantar oferecido a companhia. (Revista-Expresso No. 1502, 52)

Sofia sentiu-se alegre por saber que estivera em risco de perder o braço todo. (Ferreira, 58)

O mesmo dizia o meu companheiro de apartamento em Nova Iorque, para onde eu viera à procura do ambiente propício a produção artística ... (Zink, 11)

Toto P často funguje jako stylistický prostředek při střídání obou P- fizera/tinha feito, a to především v krásné literatuře. Rozdíl mezi těmito P ve funkci propréteritum realitivu je takřka nulový (viz Hampl 1972:291, Sten 1973:170-1)

Exemplifikace

Alguém o tinha guiado em silêncio no labirinto ressonante do cargueiro, e ali o deixara como um rato de porão. (Miguéis, 40)

Não conhecia o Alentejo? Nunca tinha ido a Évora? Ficaria por lá? Que ensinava eu? Não, não foram nunca a Évora, não ficaria por lá, ensinava português e latim. (Ferreira, 36)

Préteritum realitivu

Periferně může toto P designovat préteritní děje vágně umístěné do minulosti, přičemž jeho temporální lokalizace je dislokována na TR přítomní (viz P-tinha feito) (srov. Cunha, Cintra 1997:329)

Matices – P-MTV [+PREZ: +RE; +REAL]

Exemplifikace

Decerto, decerto: eu nunca tivera saúde, a vida de professor era tranquila. Porque eu sonhara sempre, talvez por isso, com uma farda militar e uma vida romanesca. (Ferreira, 25)

Potenciál ireálný

Velice řídká (zvláště v současné portugalštině) je modální transpozice do MR non-reálné, konkrétně do funkce potenciálu eventuálního či ireálného. Toto P se v této funkci objevuje výhradně v krásné literatuře jako stylistický efekt příznačný pro vysoký styl (viz Cunha, Cintra 1997:329-330).

Matices - P-MTV [-; -REAL: +POT, +ev (+ireal)]

Exemplifikace

Melhor fora que o mar me tivesse engolido a mim, naquela noite medonha! (Santareno, 18)

Um pouco mais de sol – e fora brasa... (Cunha, Cintra 1997:329)

Sê propícia para mim, socorre

Quem te adorara, se adorar pudera! (Cunha, Cintra 1997:329)

V současné mluvené portugalštině se toto P objevuje v ustrnulých syntagmatech s MV deziderativním (viz podrobněji Sten 1973:157)

Quem me dera!
Tomara que...
Pudera!
Prouvera a Deus!

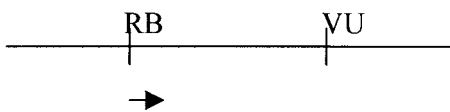
P – IA FAZER

Morfematická struktura – Formémem je auxiliant *ir* v paradigmatickém tvaru *fazia* a sémantémem tvar *fazer* (infinitiv) významového slovesa.

Postkopréteritum realitivu

Formém svým tvarem (P-fazia) lokalizuje toto P na préteritní TR a jeho centrální funkcí je postkopréteritum reálné. Denotuje tedy děje posteriorní k jiným dějům préteritním. Dochází zde tedy k symetrickému posunu mezi TR prézentní a préteritní – P-vou fazer – postprézens reálný/P-ia fazer – postkopréteritum reálné.

Graficky

Matice - C-MTV [+PRET: +post; +REAL]

Exemplifikace

Arminda disse que ia falar com um amigo que conhecia bem o sistema judicial. (Zink, 143)

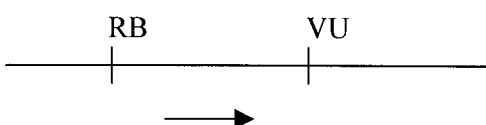
A voz do locutor prometia-nos que todo aquele inferno em breve ia acabar... (Rebello, 153)

Não disseste que ias falar da tua tragédia? (Régio, 34)

Metapréteritum realitivu

Podle nás však toto P začíná čím dál častěji konkurovat výrazovým prostředkům metapréterita reálného P-faria i P-fazia. Zřejmě se jedná o analogický posun v souvislosti s posunem P-vou fazer z funkce postprézens realitivu do funkce futurum realitivu, tedy P-ia falar – postkopréteritum realitivu>metapréteritum reálné. Tento proces však zřejmě zatím není ukončen a nachází se tak ve fázi transitní.

Graficky

Maticce - T-MTV [+PRET: +PR; +REAL]

Exemplifikace

Ela não lhe disse que ia sair? (Rebello, 96)

E que iam eles fazer na terra dos dólares, em noite de Natal, com as suas pobres roupas e os seus magros bolsos de embrocadiços? (Miguéis, 42)

Ainda que o pé esburrasse na beira do molhe, como é que ele ia soltar-se, dar uma reviravolta e um pulo, para cair em pé? (Miguéis, 46)

Falhara em tempos o Círculo de Cultura Musical. Falhara o Cinema Clássico. Mas iam atacar outra vez. (Ferreira, 43)

Pensar que ia escrever nos jornais, e que as pessoas iriam ler-me, iriam pesar no que eu tinha pensado... (Saramago, 62)

Essas perguntas, ia eu justamente fazê-las. (Saramago, 73)

A corrida já estava indubitavelmente ganha, o ritmo a que o pigmeu corria não deixava margem para dúvidas. Então, miraculosamente, o locutor começou a fazer o historial de vida daquele que ia ser o vencedor da maratona olímpica 1984, saciando assim a nossa natural curiosidade. (Zink, 22)

O problema era onde iam eles arranjar mais calças e bugingangas para trocar pelo haxixe dos Marroquinos. Porque de borla é que estes não iam de certeza ceder o produto. (Zink, 34)

Dispozitivní ingresivnost

Periferně toto P může designovat PSD význam dispozitivní ingresivnosti. Tedy může designovat préteritní děj, jehož realizace je charakterizována jako bezprostředně zamýšlená, ale k jejímu naplnění nedojde. (srov. Zavadil 1995:163).

Exemplifikace

Ele ia a responder. Ia cair. (Hampl 1973:348)

Não, fique. Eu ia já sair. (Rebello, 21)

Apreciativ non-realitivu

Periferně může také toto P designovat MTV appreciativ lokalizovaný na MR non-reálné.

Maticce - P-MTV [-; -REAL: +APREC]

Exemplifikace

Eu não ia dizer isso, Columbina. (Régio, 13)

Não, não digas nada, por amor de Deus! Não te justifiques. Ias mentir outra vez, e era pior.

P – FAREI

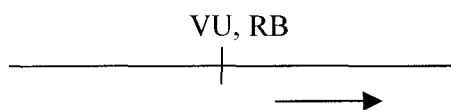
Morfematická struktura – Jako bázové morfy fungují tvary *falar* (infinitivy) (kromě tří zkrácených tvarů sloves *fazer, trazer, dizer*), k nim se připojují gramatické morfy odvozené od slovesa *haver* v paradigmatické formě *faço* (-ei, ás, -á, -emos, -eis, -ão). Toto P je synchronně syntetické, diachronně analytické (viz dále) – (srov. Cunha, Cintra 1997:276).

Futurum realitivu

Toto P se vyvinulo z původně modalizační přemorfologické konstrukce – *fazer hei* (mám udělat). Postupem času se modální charakter začal ztrácet, konstrukce se stala syntetickým paradigmatem s temporálním obsahem futurum realitivu, tedy denotujícím děje

prospektivní k VU. Není bez zajímavosti, že všechna P denotující funkci futura realitivu v portugalštině mají ve své formě P-faço (toto diachronně) (Tláskal 1978a:206).

Graficky

Matice - C-MTV [+PREZ: +PR; +REAL]

Exemplifikace

Você depois verá se falta qualquer vírgula ou coisa assim. (Saramago, 33)

Especialmente numa altura destas, provavelmente de férias, em que querera pensar em tudo menos em cifrões. (Revista-Expresso No. 1502, 4)

Quem tem o poder, tem a informação que defenderá os interesses do dinheiro que esse poder serve. (Saramago, 56)

Eu lhe darei amanhã a revolução. (Saramago, 83)

Jorge! Veja o que vai dizer! – Não tenho medo. Não direi mais nada. (Rebello, 51)

Nicméně v současné portugalštině je tato funkce zřetelně na ústupu (viz Mateus 2004:158, Sten 1973:41, Tláskal 1978a:207). TV futurální je čím dál více designován jinými P – zejména *vou fazer, faço* (viz příslušné kapitoly).

Tato skutečnost podle nás nemůže být náhodná vzhledem k tomu, že podobnou tendenci vykazuje řada románských i jiných jazyků. Příčiny této změny mohou být různé. Jednou z nich je podle portugalské lingvistky Fátimy Olivery (1985:355) skutečnost, že futurum se nachází již svou sémantickou povahou v podstatě v modální oblasti non-reálnosti. Mluvčím totiž určitá suma informací, které má k dispozici, dovoluje předvídat vývoj událostí následných (budoucích), aniž by byla zaručena jistota jejich realizace (srov. také Paiva Boléo 1935:33).

Z hlediska formálního by bylo snad možné uvažovat o jisté nelibozvučnosti tvarů P-farei a těžkostech při jejich vyslovování. Tento argument nám ale nepřipadá dostatečně přesvědčivý. Daleko větší problémy podle nás dělá rodilým mluvčím mezoklitické postavení osobních zájmen s P-farei. A proto snad zde je snaha vyhýbat se tvarům tohoto P. Proti této hypotéze ale zase lze namítnout to, že P-farei v současné portugalštině nezaniká, ale pouze postupně mění své funkční zatížení.

Na rozdíl od Fátimy Olivery (1985:362-3) si však nemyslíme, že v současné portugalštině jakékoliv užití P-farei s TV futurálnosti je současně modalizováno sémem faktibilnosti a konvertováno tak do MR non-reálné. Příklad autorčin:

A Maria casará daqui a duas semanas (se tudo correr como previsto).

Z dalších temporálních funkcí, které denotuje P-farei jsou to TV profuturálnosti, kofuturálnosti i metafuturálnosti (viz Peres 1993:48).

Profuturum realitivu

Matice – P-MTV [+FUT: +RE; +REAL]

Graficky

Exemplifikace

Viverás ainda na memória dos que te conheceram. Depois esses hão-de morrer. Depois serás exactamente um nada, como se não tivesses nascido. (Ferreira, 51)

Verás como, depois, tudo mudará nesta casa: ... (Santareno, 17)

Kofuturum realitivu

Matice - P-MTV [+FUT: +PA; +REAL]

Graficky

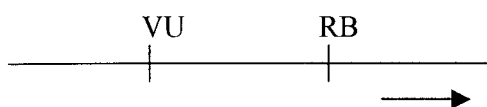
Exemplifikace

Até ao fim, falará ao telefone, gesticulará, ligará números após números. (Saramago, 114)

Metafuturum realitivu

Matices - P-MTV [+FUT: +PR; +REAL]

Graficky

Exemplifikace

Viverás ainda na memória dos que te conheceram. Depois esses hão-de morrer. Depois serás exactamente um nada, como se não tivesses nascido. (Ferreira, 51)

Verás como, depois, tudo mudará nesta casa:... (Santareno, 17)

Probabilitiv prézentu

Jak již bylo řečeno, P-farei v současné portugalštině vykazuje určité modalizační tendence. Jedná se především o jeho konverzi do funkce **probabilitivu prézentu**, která se již zřejmě stala jeho funkcí centrální (srov. Mateus 2004:158, Oliveira 1985, Cunha, Cintra 1997:330, Tláskal 1978a)

Příčina konverze tohoto P do dané funkce je zřejmě již zmíněná sémantická podstata samotné futurálnosti, která se jeví jako non-reálná již svým založením (viz Tláskal 1978a:206)

Matices - C-MTV [+PREZ: +PA; -REAL: +PROB]

Exemplifikace

Não será uma história verdadeira, mas é, com certeza, uma história sem mentira. (Saramago, 122)

Às vezes, lá em casa, ponho-me a pensar o que é que sentirá uma galinha? (Ferreira, 72)

Bébé, que terá 19 ou 20 anos, negligentemente estirada um „maple“, folheia uma revista ilustrada e fuma; (Rebello, 170)

Será isto amor ou ódio? (Miguéis, 137)

Kondicionál faktibilní

Časté je užívání P-farei v kondicionálních souvětích v hlavní větě ve funkci kondicionálu faktibilního. Tedy toto P predikuje realizovatelné děje, jejichž realizace je závislá na splnění nějaké podmínky denotované P-fizer. Možnost realizace takových dějů je zcela otevřená. Temporální orientace je zde futurální.

Matice - C-MTV [-; -REAL: +KOND, +fakt]

Exemplifikace

Sairei se mo ordenares. (Régio, 43)

Se preferir, poderá visitar-nos em Lisboa... (Expresso 1532, 19)

Interrogativ

Dále se domníváme, že toto P by také bylo možno považovat za jeden z výrazových prostředků modu interogativního vzhledem k tomu, že se toto objevuje čím dál více v otázkách. Také stojí za zmínku velká frekvence ustrnulého syntagmatu interogativního – *será que* (slovesná forma *será* je zde k času neutrální).

Matice - P-MTV [+PREZ: +PA; +INTER]

Será que - [-; +INTER]

Exemplifikace

Será pois vão tudo o que sonho? Velho Fausto da pobre ilusão, serás tu, pois o génio dos meus dias? (Ferreira, 88)

...quem será o seu autor? (Régio, 75)

Será possível que eu nem possa morrer? (Régio, 110)

Donde será ele? (Santareno, 35)

Imperativ

Další periferní funkcí je imperativ. Zde opět jsme svědky zřetelně modálního charakteru dané funkce. Rozkaz může být oslabený, zdvořilý až silný, emocionálně zabarvený. Vše závisí na suprasegmentálních prostředcích či kontextu. Ačkoliv je modus imperativní temporálně neutrální, již z jeho podstaty vyplývá určitá futurální orientace. (viz Cunha, Cintra 1997:330)

Matice - P-MTV [-; -REAL: +VOL, +imp]

Exemplifikace

O senhor Jerónimo far-me-á o favor de não vir para aqui indisciplinar a Redacção.
(Saramago, 22)

Irás, porque eu te ordeno: tu és a minha mulher. (Santareno, 20)

Metapréteritum realitivu

Další periferní funkcí daného P je metapréteritum realitivu. Na rozdíl od konkurenčního P-faria disponuje toto speciálním temporálním sémem – přesah do TR přítomní. Tedy denotuje děj lokalizovaný na TR préteritní, jehož realizace však spadá do temporálního segmentu posteriorního či prospektivního k VU, tedy prostupuje dvě TR – préteritní i přítomní. Zatímco P-faria denotuje obvykle děje prospektivní k jiným dějům préteritním (lokalizace na TR préteritní) (viz P-faria) (srov. Hampl 1973:298, Tláskal 1980:27-8).

Graficky

Matice - P-MTV [+PRET: +PR, +PREZ: +pr; +REAL]

Exemplifikace

O Presidente anunciou que falará pela rádio no próximo dia 31 do corrente. (Hampl 1973:298)

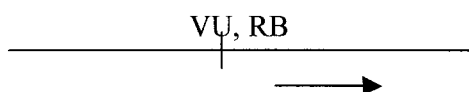
P – VOU FAZER

Morfematická struktura – Formémem je zde sloveso *ir* v paradigmatickém tvaru *faço*, sémantémem forma *fazer* (infinitiv) významového slovesa.

Futurum realitivu

Centrální funkcí, která dnes zcela převládá, je denotace MTV futura realitivu, tedy původní MTV postprézens realitivu je konvertován do funkce futura realitivu. Ztrácí tak postupně temporální sém proximity. Podle nás je již tento funkční obsah daného P pevně zakotven v modotemporálním subsystému současné evropské portugalské. Tato změna souvisí také s ústupem původního výrazového prostředku futurálnosti P-farei. Současně však tomuto P také konkuruje P-faço. Obecně se dá konstatovat, že P-vou fazer denotuje děj reálně futurální a je z těchto tří prostředků charakterizován jako nejméně modalizovaný (viz příslušné kapitoly, také Oliveira 1985:356-7, Tláskal 1978a:209).

Graficky

Maticice - C-MTV [+PREZ: +PR; +REAL]

Exemplifikace

E dá-me a melhor notícia: vai voltar! (Revista-Expresso No. 1502, 57)

Vai ver que, nas férias do ano que vem, não vai estar tão preocupado a ler anúncios sobre dinheiro. (Revista-Expresso No. 1502, 5)

Mas acontece que o único dinheiro que recebo é o que no fim do mês vou buscar lá abaixo, à tesouraria. (Saramago, 49)

Amanhã vais-te arrepender das atitudes que andas a tomar. (Saramago, 102)

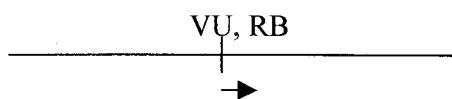
Postprézens realitivu

Původní centrální funkcí tohoto P je denotace postprézentu realitivu, tedy dějů temporálně charakterizovaných jako posteriorních k VU (lokalizace na TR prezentní) (srov. Cunha, Cintra 1997:331, Hampl 1973:347).

V současné portugalské však je toto P v této funkci na ústupu a temporální rozdíl mezi P – vou fazer a P-farei je v podstatě neutralizován (viz Tláskal 1978a:209).

Připomínáme, že syntagma *ir fazer* může také fungovat jako pouhé syntaktické spojení, kde si sloveso *ir* drží svůj plný lexikální význam (viz Tláskal 1978a:211).

Graficky

Matice - C-MTV [+PREZ: +post; +REAL]

Exemplifikace

Boa noite. Vou revelar as fotografias. Quer depois escolhê-las, ou ... (Saramago, 50)

Cristina – disse Moura -, tu agora vais tocar um bocadinho para o senhor doutor. (Ferreira, 40)

E nós? Que vamos fazer? Dizemos aos outros, ao Valadares, ou ficamos calados? (Saramago, 67)

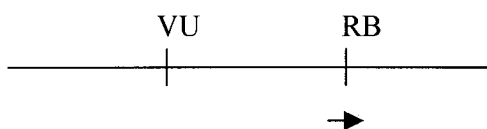
Agora é que vai ser a melhor parte. (Zink, 63)

Ainda cá está, sim... Eu vou chamá-lo. Um momento. (Rebello, 191)

Kofuturum realitivu

Periferní funkcí je MTV kofuturální realitivu, děj je charakterizován jako paralelní k jinému ději futurálnímu (lokalizace na TR futurální).

Graficky

Matice - P-MTV [+FUT: +PA; +REAL]

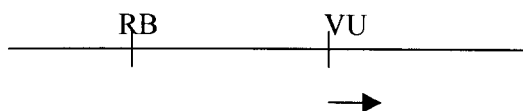
Exemplifikace

Mas quando voltarmos lá para dentro, vamos dizer a todas. (Saramago, 74)

Metapréteritum realitivu

Periferně toto P může designovat, podobně jako P-farei, metapréteritum realitivu. Děj však také prostupuje TR jak préteritní tak přítomní (viz P-farei).

Graficky

Matice - P-MTV [+PRET: +PR, +prez: +pa; +REAL]

Exemplifikace

E o senhor Valadares já ameaçou aí que o vai despedir por mau conduto profissional.
(Saramago, 87)

Imperativ

Periferně je také toto P výjimečně transponováno do MV imperativu podobně jako P-farei. Imperativní charakter tohoto P je však mírně oslaben, má spíše charakter upozornění (viz Hampl 1973:348).

Matice - P-MTV [-; -REAL: +VOL, +imp]

Exemplifikace

A primeira coisa que vai já registar na sua memória, e definitivamente, é que não preciso da sua pena para nada. (Saramago, 48)

Vão-me chamar o chefe da tipografia! (Saramago, 108)

À hora de deitar meu pai ordenou-me: -Tu vais-te deitar sozinho. Tu és um homem. (Ferreira, 70)

Potenciál eventuální

Další možnou periferní funkcí daného P je potenciál eventuální (viz Hampl 1973:348).

Matice - P-MTV [-; -REAL: +POT, +ev]

Exemplifikace

Como vou saber? (Hampl 1973:348)

Quanto a uma avaria na rotativa, que vai avariá-la? ... (Saramago, 104)

Quem é que não vai comprar um automóvel japonês? (Campos, Xavier 1991:347)

Kondicionál faktibilní

Periferně také je toto P modálně transponováno do MTV kondicionálu faktibilního místo P-farei. Vzhledem k tomu, jak je toto P nahrazováno ve funkci futura P-vou fazer, tak analogicky dochází k této substituci i v této funkci.

Matice - P-MTV [-; -REAL: +KOND, +fakt]

Exemplifikace

E se olharem para as razões que levaram estas pessoas a fazer isto, penso que vão encontrar algo de que nem elas próprias se dão conta... (Revista-Expresso No. 1502, 36)

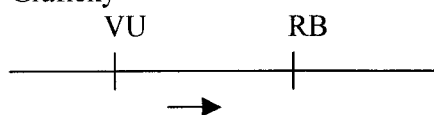
P - TEREI FEITO

Morfematická struktura – Auxiliant *ter* (zřídka *haver*) je v paradigmatické formě *farei* a funguje opět jako formém, sémantémem verbální tvar *feito* (participium), který je nositelem lexikálního významu.

Profuturum realitivu

Původně toto P vykazovalo zřetelnou převahu temporálního obsahu bez modalizačních tendencí. Centrální MTV je denotace dějů retrospektivních k jiným dějům futurálním (lokalizace na TR futurální).

Graficky

Matice - C-MTV [+FUT: +RE; +REAL]

Exemplifikace

Quando o filho de Mário e Teresa nascer, já terão acabado de construir o jardim. (Rebello, 164)

Quando eu chegar, ele terá vindo. (Hampl 1972:293)

Os homens serão prisioneiros das estruturas que terão criado. (Cunha, Cintra 1997:331)

Probabilitiv préterita

Postupně je toto P čím dál více transponováno do funkce probabilitivu préterita a v současné době se již dá konstatovat jeho dokončená konverze do této funkce. Používání daného P v této funkci již převládá svou frekvencí nad původním významem profutura realitivu (viz Mateus 2004:164). Denotuje tak préteritní děje modálně charakterizované jako pravděpodobně realizované.

Matice - C-MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +PROB]

Exemplifikace

A verdade! Faço ideia dos disparates que terás dito para aí! E o senhor deu-lhe ouvidos, acreditou nela? (Rebello, 48)

Ali, tigre dálfama!, terá exclamado outro. (Zink, 64)

E os outros? Terão percebido? (Rebello, 191)

Ouve lá... O carro terá sofrido alguma coisa? (Rebello, 226)

Sabe Deus o que lhes terá acontecido! (Rebello, 227)

Já andei de esquina em esquina, a esconder-me atrás das árvores e dos automóveis: se alguém terá notado? (Miguéis, 137)

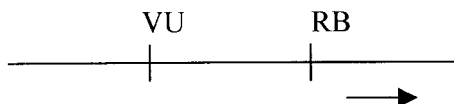
P – IREI FAZER

Morfematičká struktura – Formémem je sloveso *ir* v paradigmatické formě *farei* a sémantémem je forma *fazer* (infinitiv) významového slovesa.

Metafuturum realitivu

Formém ve tvaru P-farei lokalizuje toto P na TR futurální s temporálním významem prospektivnost. Tedy centrálním MTV daného P je metafuturum realitivu, tedy denotovaný děj tímto P charakterizován jako prospektivní k jinému ději futurálnímu.

Graficky

Matice - C-MTV [+FUT: +PR; +REAL]

Exemplifikace

Vai para a rua, não irás ganhar a revolução, mas vai para a rua. (Saramago, 77)

Se encontrar o Torres, diga-lhe que estamos à espera dele... Vá, vá depressa! ... (Para Jerónimo). Está a ver? Estamos em cima do assunto. O jornal não irá ficar mal colocado, nunca ficou, podem confiar na Redacção, e em mim pessoalmente ... (Saramago, 88)

E à porta da E. aparece Madalena – sobre a qual irá incidir um outro projecto. (Rebello, 102)

Postkofuturum realitivu

Periferně též může toto P fungovat jako postkofuturum realitivu. Děj jím designovaný tedy temporálně charakterizován jako posteriorní k jinému ději futurálnímu.

Graficky

Matice - P-MTV [+FUT: +post; +REAL]

Exemplifikace

Quem amanhã vai mesmo para a rua, é Você. Despedida, pois. E o seu querido Torres da província irá fazer-lhe companhia tão depressa eu possa. (Saramago, 87)

Probabilitiv futura

Zřídka také může toto P fungovat jako zástupný výrazový prostředek pro probabilitiv futura, který nedisponuje svým P (viz Tláskal 1978a:210).

Matice - P-MTV [+PREZ: +PR; -REAL: +PROB]

Exemplifikace

E organizou um processo que está arquivado naquele sótão – entregue aos ratos e às traças, à poeira e ao esquecimento ... Como em breve irá suceder ao teu... (Rebello, 132)

Oh, só agora me lembro que deixámos a cama toda desarrumada! Que irá pensar o Larry? (Zink, 125)

Futurum realitivu

Také periferně může fungovat jako designátor futura realitivu. V některých případech dochází tak k funkční neutralizaci P-vou fazer/P-irei fazer (viz Tláskal 1978a:210).

Matice - P-MTV [+PREZ: +PR; +REAL]

Exemplifikace

Com efeito, este livro irá mostrar pela primeira vez que Humberto Delgado, ao balançar-se a traçar na vasta teia de conspirações... (Delgado, 16)

A equipa Red Bull está confiante que irá conseguir assegurar a contratação do piloto escocês David Coulthard... (A Bola 15/12/2004)

P – FARIA

Morfematická struktura – Bázový morf je shodný jako u P-farei. K němu se připojují gramatické morfy - *-ia, -ias, -ia, -íamos, -íeis, -iam* (podrobněji viz Cunha, Cintra 1997:276).

Metapréteritum realitivu

Centrální funkcí tohoto P je denotace metapréterita realitivu, tedy dějů prospektivních k dějům préteritním (lokalizace na TR préteritní) (srov. Mateus 2004:158, Hampl 1973:295, Tláskal 1980).

Jak již bylo řečeno, tomuto P dnes konkurují v této funkci jiná P, především P-fazia a P-ia fazer (P-farei má jiný temporální obsah – viz P-farei).

Graficky

Matice - C-MTV [+PRET: +PR; +REAL]

Exemplifikace

Tomás veio pela tarde. Veio só, a cavalo, para estar um pouco connosco, regressaria logo depois: (Ferreira, 18)

A verdade é que, depois do suicídio, o psiquiatra deu uma entrevista explicando que o programa não tinha sido responsável pela morte do rapaz, que de qualquer modo ele tentaria matar-se mais tarde, por exemplo, quando lhe fosse recusado um emprego ou quando a namorada o deixasse. (Revista-Expresso No. 1502, 37)

O Liceu estava deserto, as aulas começariam daí a dias, agora haveria apenas os exames da segunda época. (Ferreira, 26)

O que nós dissemos ao senhor Director, mais do que uma vez, e tomamos a repetir, é que o jornal sairia com a informação sobre o que se está a passar, pouco ou muito. (Saramago, 110)

E por isso estava certa de que eu acabaria por deixá-lo? (Rebello, 125)

Quantas vezes mais tarde eu repetiria a experiência no desejo de fixar essa aparição fulminante de mim a mim próprio, essa entidade misteriosa que eu era e agora absolutamente se me anunciava. (Ferreira, 70)

Potenciál eventuální

Druhou centrální funkcí P-faria je denotace modu potenciálního eventuálního, který je lokalizován na MR non-reálné. Tedy denotuje děje, jejichž realizovatelnost se nachází ve

sféře možnosti (potenciálnosti) a o míře jejich realizovatelnosti se nevypovídá nic (eventuální).

V současné portugalštině tomuto P ve funkci potenciálu eventuálního čím dál více konkuruje P-fazia (viz P - fazia, srov. Tláskal 1980:24).

Matice - C-MTV [-; -REAL: +POT, +ev]

Exemplifikace

Seriam precisos muito mais ensaios, e uma disciplina que não existe nas circunstâncias. (Expresso-Revista No. 1502, 53)

Com certeza, seria a primeira vez que a verdade sairia deste edifício. (Saramago, 57)

Um dia poderia desenvolver as minhas ideias num estudo mais longo; agora precisava de as fixar nos pontos capitais. (Ferreira, 44)

Faria tudo para lá viver. (Zink, 62)

Quantas não desejariam estar no teu lugar... E o que elas não fariam para conservar uma situação dessas! (Rebello, 24)

A princípio tinham pensado levar-nos a algo mais in, depois acharam que isso seria excessivamente banal, e assim iam fazer-nos as honras da casa no sítio mais picante e démodé, picante porque démodé e , quem sabe?, talvez démodé porque picante. (Zink, 57)

Kondicionál eventuální

Další centrální funkcí P-faria je denotace modu kondicionálního eventuálního (opět lokalizace na MR non-reálné). Temporálně se nám jeví jako neutrální. Denotuje tedy děje možné, jejichž realizace závisí na splnění nějaké podmínky (většinou vyjádřena ve vedlejší větě P-fizesse). Míra realizovatelnosti je nejasná, eventuální. Opět zde sledujeme konkurenci s P-fazia (viz příslušná kapitola) (srov. Cunha, Cintra 1997:332)

Matice - C-MTV [-; -REAL: +KOND, +ev]

Exemplifikace

Se me sentisse realizado, isso significaria que devia parar. (Revista-Expresso No. 1502, 33)

Se não fossemos (sic) nós, alguém o estaria a fazer. (Revista-Expresso No. 1502,35)

Probabilitiv préterita

Další centrální funkcí P-faria je denotace probabilitivu préterita. Tedy jedná se o děje modotemporálně charakterizované jako pravděpodobné v minulosti (lokalizace na TR přítomní, k ní retrospektivní (viz Cunha, Cintra 1997:332, Hampl 1973:294). Konkurenční výrazové prostředky pro tuto funkci jsou P-teria feito a P-terá feito.

Matice - C-MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +PROB]

Exemplifikace

Viria de Marrocos, valhaconto de tantos desgraçados? Das Ilhas Perfumadas? Da Costa d'África? (Miguéis, 40)

E logo era uma voz feminina. Parecia ter pressa. – Seria a minha mulher? – Acho que não. (Saramago, 70)

Sim... Passei por lá a meio da tarde... Seriam talvez umas cinco horas. (Rebello, 95)

Kondicionál ireálný

Toto P však může být periferně transponováno v sekundární modální perspektivě do MV kondicionál ireálný (kodesignace P-tivesse feito).

Matice - P-MTV [-; -REAL: +KOND, +ireal]

Exemplifikace

Mas, se em todas as épocas se tivesse só pensado na melhoria económica, hoje não seríamos homens: seríamos apenas máquinas. (Ferreira, 71)

P – TERIA FEITO

Morfematičká struktura – Auxiliant je sloveso *ter* (zřídka *haver*). Nachází se v paradigmatickém tvaru *faria*, významové sloveso je ve tvaru *feito* (participium).

Kondicionál ireálný

Centrální funkcí tohoto P je denotace modu kondicionálního ireálného. Je lokalizován na MR non-reálné. Predikuje tedy děje non-reálné závislé na splnění nějaké podmínky, jejichž možnost realizace je však uzavřena (převažuje tedy modální orientace) (viz Cunha, Cintra 1997:333, Hampl 1973:295).

Matice - C-MTV [-; -REAL: +KOND, +ireal]

Exemplifikace

Se o senhor tivesse a certeza, mesmo a certeza, sem nenhuma dúvida, de que o golpe servia os seus interesses, já tinha os jornalistas todos na rua, já estariam a preparar uma grande reportagem, se calhar até seriam sido avisados com antecipação, para que o jornal fizesse uma boa cobertura. A conversa do costume: não nos poupámos a esforços, etc... etc... E até teriam vindo algumas das suas importantíssimas visitas para lhe darem as notícias que conviria publicar. (Saramago, 101)

Perguntei a mim próprio se Arminda teria vindo comigo sem a autorização dele. (Zink, 122)

Probabilitiv préterita

Stejně jako u P-faria je jeho další centrální funkcí probabilitiv préterita. Tedy denotuje děje temporálně vymezené jako préteritní, modálně pojaté jako pravděpodobné (viz Hampl 1973:296).

Matice - C-MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +PROB]

Exemplifikace

Os que um dia distante partiram num porão, e, corridos anos, voltam à terra que lhes foi berço, no âmago dum sepulcro flutuante que um veterinário teria condenado como impróprio para o gado de açougue. (Miguéis, 12)

Quando foi que te pediu? – Ontem. Com certeza ter-se-ia esquecido... (Saramago, 30)

E eis que chega a tua hora, Cristina. Terias tu já dito alguma coisa? Não me lembro. (Ferreira, 40)

Essa amiga que vivia lá em casa, não teria ido com ela? (Rebello, 79)

Tem alguma ideia acerca das condições em que ela teria morrido? (Rebello, 89)

Sem essa carta, a vida continuava como até ali, e nada disto teria acontecido. (Rebello, 12)

Potenciál ireálný

Třetí centrální funkcí P-teria feito je denotace potenciálu ireálného, děj charakterizován jako domněle možný s uzavřenou možností realizace.

Matice - C-MTV [-; -REAL: +POT, +ireal]

Exemplifikace

Noutras circunstâncias, certamente que a funcionária teria ordenado a Arminda que descalçasse também as meias. (Zink, 35)

Fiz o que outra pessoa qualquer no meu lugar teria feito. (Rebello, 238)

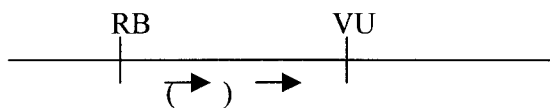
P - IRIA FAZER

Morfematická struktura – Formémem je sloveso *ir* v paradigmatickém tvaru P-faria, sémantém ve tvaru *fazer* (infinitiv).

Postmetapréteritum realitivu

Centrální funkcí tohoto P je denotování MTV postmetapréteritum reálné, tedy dějů lokalizovaných na TR préteritní a posteriorních k jiným dějům prospektivním.

Graficky

Matice - C-MTV [+PRET: +PR, +post; +REAL]

Exemplifikace

Iriam esquecê-lo, deixá-lo a bordo sozinho, metido naquela urna, a morrer de fome e frio? (Miguéis, 42)

Ela agradeceu, declarando logo que era uma péssima aluna, que iria arrepender-me.
(Ferreira, 42)

No ecrã surgiam agora imagens do desmesurado estádio principal, onde a corrida iria terminar. (Zink, 20)

Afinal, que iríamos para a cama parecia ser um facto, mas nada estava claro sobre qual iria ser o nosso estatuto afectivo. Nem em que é que a coisa iria alterar a nossa amizade. (Zink, 90-1)

P – FAÇA

Morfemická struktura – U sloves 1. třídy se k bázovému morfu *fal-* přidávají gramatické morfy *-e, -es, -e, -emos, -eis, -em*, a u sloves 2. a 3. slovesné třídy gramatické morfy *-a, -as, -a, -amos, -ais, -am*. U nepravidelných sloves se využívají gramatické morfy jako u sloves 2. a 3. slovesné třídy. Tato slovesa však často vykazují nepravidelnosti bázového morfu (viz podrobně Cunha, Cintra 1997:273-318).

U centrálních tvarů non-realitivu (tradičně nazývané konjunktivy či subjunktivy) se nám jeví jako velice vhodné zapojení syntaktického hlediska vzhledem k tomu, že tato P vykazují specifické syntaktické chování a mnohdy se vyskytují pouze ve větách vedlejších, fungují tedy jako P subordinace (subordinační) a jsou závislé syntakticky na hlavní větě [+sub] (odtud tradiční název subjunktiv). Mohou však také být závislé sémanticky na nějakém výrazu v hlavní větě či na jejím obsahu [+kon]. Jedná se o zvláštní typ sémantické shody (shoda modálního obsahu věty hlavní a vedlejší).

Nejprve se podívejme na funkční uplatnění P-faça ve větě hlavní.

Imperativ

Centrální funkcí tohoto P je denotace imperativu, kde je zřejmá převaha modálního obsahu. Děj je charakterizován jako předmět apelově orientované vůle.

P-faça je využíváno ve 3. os. sg. i pl. a v 1. os. pl. vzhledem k defektivnosti tvarů imperativu. Modus imperativ má vlastní výrazový prostředek pouze pro 2. os. pl., která je navíc takřka neužívaná.

Temporálně se modus imperativní jeví jako neutrální, ale vzhledem již k samé obsahové podstatě volitivu je jeho orientace vždy futurální či postprézentní.

Matices - C-MTV [-; -REAL: +VOL, +imp; -sub, -kon]

Exemplifikace

Suponhamos então que eu vivia num país civilizado, a América, por exemplo. (Zink, 8)

Dê-lhes tempo. (Zink, 60)

E agora divirtam-me! Conquistem-me! (Régio, 12)

Prohibitiv

Specifickým případem imperativního modu je tzv. prohibitiv. Jedná se vlastně o záporný imperativ. Tato funkce je denotována ve všech osobách P-faça.

Matice - C-MTV [-; -REAL: +VOL, +imp, +proh; -sub, -kon]

Exemplifikace

Não se preocupe – disse Arminda... (Zink, 60)

Meu Deus! Não falem ambos a um tempo! (Régio, 12)

Não digas isso, Columbina! (Régio, 18)

Não a percas, meu poeta! (Régio, 41)

Deziderativ

Dalším centrálním MTV P-faça je modus deziderativní. Tento spadá také do MR non-reálné a šířeji pojaté modality volitivní. Jeho obsahem je denotace dějů pojatých jako předmět neapelově pojaté vůle. Tedy mluvčí si přeje realizaci nějakého děje či stavu, neobrací se však s tímto přáním na nikoho. Temporálně opět orientace postpřezentní či futurální.

P-faça může být uvozeno výrazem *oxalá* či spojkou *que* nebo stát samostatně.

Matice - C-MTV [-; -REAL: +VOL, +dez; -sub, -kon]

Exemplifikace

Querem-nos todos para o mesmo fim... Vá lá alguém pedir-lhes amizade, compreensão, carinho... Sabem lá o que isso é! Todos iguais, todos! (Rebello, 25)

Bonitas amigas, não haja dívida! (Rebello, 32)

Ó Esmeralda, mande-me chamar o Jerónimo. Ele que traga a primeira página. (Saramago, 18)

Lá isso ... Entre vocês dois, venha o diabo e escolha... (Rebello, 171)

„Flash“. Raios te partam! (Rebello, 175)

Obrigado. Mas que isto não torne a acontecer... (Rebello, 196)

Probabilitiv prézentu

Periferně může toto P designovat MTV probabilitivní prézentu, ale pouze v synergii s adverbialním výrazem *talvez*, který predikátu předchází.

Pro MTV probabilitiv prézentu se nám tedy vymezují tři výrazové prostředky. Každý však vykazuje různý stupeň probabilitivnosti.

Talvez esteja em casa. – P-faça

Está talvez em casa. – P-faço

Provavelmente está em casa. – P-faço

Estará em casa. - P-farei

Z těchto příkladů je patrné, že P-faço, faça jsou schopné kodesignovat MTV probabilitivu prézentu pouze v synergii s jinými výrazy (adverbií). Tedy do této funkce jsou transponovány v parole. Systémově (langově) vlastní daný MTV pouze P-farei (nekongruenční denotovatelnost). Nicméně i zde je důležitá signalizace kontextová vzhledem k obsahové konkurenci u daného P s funkcí futurum realitivu (viz výše).

Exemplifikace

Chegou-me a notícia de que há movimentos de tropas. Que tropas sejam, não sei. (Saramago, 79)

Só assim talvez entenda. (Ferreira, 55)

Talvez passe por cá hoje. (Zink, 102)

Dále se může periferně vyskytovat v souřadných souvětích vylučovacích (s dvojitými konjunktory – *seja-seja, quer-quer*, nebo konjunktorem *ou*). Modálně lze vymezit toto užití jako potenciál eventuelní (srov. Mateus 2004:259, Hampl 1973:300).

Matice - P-MTV [-; -REAL: +POT, +ev; -sub, +kon]

Sairei quer chova quer não chova. (Hampl, 300)

Quer queiras quer não queiras, vais para bombeiro voluntário. (Mateus, 259)

Gostes ou não gostes da sopa, vais comê-la! (Mateus, 259)

Kondicionál faktibilní

Periferně se také může objevit P-faça ve funkci kondicionálu faktibilního v souřadném souvětí, tedy bez konjunkce *se* (viz Mateus 2004:259).

Matices - P-MTV [-; -REAL: +KOND, +fakt; -sub, -kon]

Exemplifikace

Faça ele o que lhe peço e ficarei feliz (Mateus 2004:259)

Nyní zaměříme svou pozornost na fungování tohoto P ve větách vedlejších (o sémantice portugalského subjunktivu ve vedlejších větách viz Tláskal 1977).

Injunktiv

Jednou z centrálních funkcí P-faça je denotace MTV volitivního injunktivního. Jedná se v podstatě o syntaktické usouvstažnění MTV imperativního a deziderativního (včetně realizace – vedlejší věty kompletivní).

Švýcarský lingvista Charles Bally k tomuto říká toto: „...podřadná souvětí s vedlejší větou obsahovou jsou vlastně explicitním jazykovým vyjádřením těch modálních významů, které ve výpovědích nevětných nebo i větných zůstávají implicitní, tj. konceptuálně nepojmenované... (Zavadil, 72). Tedy – *Fá-lo!* > *Quero que o faças.*

P-faça v těchto pozicích je sémanticky i syntakticky závislé na volitivním výrazu hlavní věty. Je zde tedy zřetelná formalizace P-faça po volitivních výrazech. O tomto svědčí tendence současné portugalštiny, kdy je v hovorovém jazyce možná substituce tohoto P P-faço, aniž by byl porušen sémantický obsah věty (viz Tláskal 1978b:58).

Zvláštním typem sloves jsou tzv. verba dicendi – např. *dizer, comunicar, escrever, telefonar, informar, avisar* atd.. Jejich MV závisí až na výběru P ve vedlejší větě- P-faça jim propůjčuje non-reálný volitivní MV/P-faço zase MV reálný. Jan Šabršula mluví o subjunktivu retroaktivním (Šabršula 1986:259). My bychom tento případ mohli nazvat retroaktivní kongruencí (srov. též Zavadil 1995:74).

Temporální obsah P-faça v podstatě závislý na sémantice volitivního modu, tedy orientace jednoznačně vždy prospektivní či posteriorní. Tedy – centrálně – TV futurum či postprézens, periferně také – TV metapréteritum či postkopréteritum (srov. Mateus 2004:267).

Matice - C-MTV [+PREZ: +PR, (+post); -REAL: +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

Vai lá dentro dizer-lhe que venha imediatamente falar comigo. (Saramago, 86)

Que queres tu que eu diga? (Rebello, 27)

O senhor Director pede ao senhor Valadares que vá ao gabinete. (Saramago, 16)

E se o senhor é o chefe da Redacção e está a dizer-me que me lembre disso, lembro-lhe eu que sou o chefe da Oficina... (Saramago, 23)

A União Europeia lançou ontem uma alerta para que as mulheres grávidas evitem o consumo de peixe-espada e de atum. (Destak 19/3/04:1)

Há dias em que é absolutamente necessário que eu não saiba! (Ferreira, 55)

Apreciativ realitivu

Dalším centrálním MTV tohoto P je appreciativ. Tedy děj predikovaný P-faça je charakterizován jako předmět určitého hodnocení. Děj je lokalizován na MR reálné.

Temporální obsah P-faça v MV appreciativním a potenciálním vzhledem k tomu, že P-fizer se nevyskytuje v kompletivních vedlejších větách, je dvojí – může denotovat přezens i futurum. Tedy dochází zde k temporální neutralizaci a vlastně se tak jedná o realizaci archiparadigmatu-faça. TV je kodesignován buď sémantikou výrazu v hlavní větě nebo kontextuálně, často je také možná obojí temporální intepretace.

Př.

Admite que as crianças estejam (préz.) cansadas.

Não acredita que as crianças gostem (préz. i fut.)/*gostarem do filme.

Permite que os filhos vejam (fut.)o filme.

Pro denotaci TV futura je možné použití P-vá fazer. Ideálně by mohlo vyjadřovat futurum či postprézens non-realitivu. Verbální subsystém zde necítí potřebu takových temporálních nuancí, a proto toto P je tak málo užívané (srov. Mateus 2004:267).

Exemplifikace

O facto de ele lhe trazer rosas na noite de hoje não significa necessariamente que ele vá estar ausente amanhã. (Kundera, 24)

Não tarda que este caso vá também juntar-se aos outros no arquivo... (Rebello, 99)

Matice - C-MTV [+PREZ: +PA (+PR); +REAL: +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

Aliás, é bom que vás aprendendo estas coisas, estar desempregado pode, em certas condições, tornar-se estimulante. (Saramago, 60)

É curioso que logo no primeiro dia em que se chega a uma cidade se comecem a ter conversas existenciais. (Zink, 50)

Potenciál eventuální

Dalším C-MTV je potenciál eventuální. Děj denotovaný tímto P je tedy charakterizován jako možný, imaginární, jehož realizovatelnost je otevřená. Syntakticky se vyskytuje v různých typech vedlejších vět.

Zvláštním případem jsou vedlejší věty relativní, kde můžeme sledovat modální opozici P-faça /P-faço (MV non-reálný/MV reálný).

Př. *O João procura uma mulher que seja/é bonita.*

Modální kongruence daného P závisí na typu vedlejší věty (u relativních je P-faça modálně nekongruenční) (srov. Mateus 2004:263-4, vedlejší věty koncesivní eventuální 718-20).

Matice - C-MTV [+PREZ: +PA, +PR; -REAL: +POT, +ev; +sub, +-kon]

Exemplifikace

Não está, homem, não está, permita-me que lho diga. (Saramago, 107)

Não há nenhum homem que mereça isso. (Rebello, 24)

Que eu me recorde, nunca nos tínhamos encontrado. (Rebello, 98)

A mim, o que me espanta não é que os correspondentes da província escrevam quase todos mal, é a santíssima e inesgotável paciência que têm. (Saramago, 19)

Eles querem programas que se adaptem às suas necessidades, aos seus objetivos. (Revista-Expresso No. 1502, 36)

Aliás, duvido que possamos ver algum em Portugal. (Zink, 29)

Convém tomar nota, senhores, para um dia em que vos apeteça dar em traficantes – que Portugal é um ótimo porto de desembarque. (Zink, 31)

Só tenho medo é de que uma máquina dessas apenas seja capaz de escrever ficção científica. (Zink, 74)

Kondicionál faktibilní

Periferně může toto P designovat MTV kondicionál. Důležitá je však vždy kodesignace pomocí konjunkcí – *caso, suposto que* atd. s nimiž P modálně kongruuje (viz Hampl 1973:305).

Matice - P-MTV [-; -REAL: +KOND, +fakt; +sub, +kon]

Exemplifikace

E a ti que te importa? Que eu saiba, não ficas mais pobre por isso... (Rebello, 15)

Realitiv

Dále se objevuje v různých typech vedlejších vět, kde je gramaticky formalizován, tzn. použití P-*faça* je povinné, ale modálně je lokalizován na MR reálné (viz podrobněji Mateus 2004:718-20, 599-605; Tláskal 1977).

Exemplifikace

Antes que alguém a compre... (Rebello, 19)

Daí que me acusem por vezes de „retórico“. (Ferreira, 79)

P - FIZESSE

Morfematická struktura – K bázovému morfu *fiz-* (odvozeného od 3. os. pl. P-*fiz* – *fizeram*) se připojuje tématický morf příslušné verbální třídy. Gramatické morfy mají následující tvary: *-sse, -sSES, -sse, -ssemos, -sseis, -ssem* (viz Cunha, Cintra 1997:276-317).

Nejdříve se zaměříme na fungování tohoto P ve větě hlavní.

Probabilitiv préterita

Periferní funkcí je designace (nebo spíše kodesignace) probabilitivu préterita v synergii s adverbiálním výrazem *talvez*, který mu předchází. Tedy děj predikovaný P-fizesse je charakterizovaný jako pravděpodobně realizovaný. Temporálně je lokalizovaný na TR přítomní a je charakterizován jako retrospektivní k VU.

Matice - P-MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +PROB; -sub, +kon]

Exemplifikace

Mas talvez fosse suspeito só por o terem viciado: na verdadeira era do mito, os deuses não tinham ainda nascido. (Ferreira, 109)

Potenciál eventuální

Zřídka také může designovat děje modálně charakterizované jako potenciální eventuální.

Matice - P-MTV [-; -REAL: +POT, +ev]

Exemplifikace

Tu és de primeira ordem! Quem te ouvisse era capaz de imaginar sei lá o quê!

Deziderativ

Další jeho periferní funkcí je designace MV deziderativu. P-fizesse je závislé na nějakém řídicím výrazu – nejčastěji *oxalá*.

Matice - P-MTV [-; -REAL: +VOL, +dez; -sub, +kon (-kon)]

Exemplifikace

Oxalá êle se fôsse embora e não tornasse mais! (Hampl 1973:300)

Oxalá fosse jovem! (úzus)

Tomara eu que ajudasse. (Zink, 98)

Než přejdeme na analýzu fungování P-fizesse ve vedlejších větách, podíváme se na temporální chování tohoto P.

V drtivé většině případů P-fizesse predikuje děje lokalizované na TR préteritní, a to děje buď paralelní k RB nebo k němu prospektivní. Jeho temporální vymezení je tedy buď kopréteritum nebo metapréteritum. Vzhledem k tomu, že P-fosse fazer, které by se systematicky nabízelo k predikaci temporálního obsahu postkopréteritum či metapréteritum (non-reality) je velice řídké využívané, MTV kopréteritum a metapréteritum non-reality u tohoto P jsou neutralizovány (pouhá kodesignace kontextem). A tak P-fizesse funguje v podstatě jako archiparadigma (srov. také Mateus 2004:267, Hampl 1973:311).

Avšak také toto P může denotovat děje lokalizované na TR přítomní a k VU a RB být retrospektivní, tedy naplňovat tak temporální obsah préteritní (konkurující výrazový prostředek je P-tenha feito, jenž však má PSD sém terminativnosti).

Matice - C-MTV [+PRET: +PA (+PR); -REAL]
P-MTV [+PREZ: +RE; -REAL]

Nyní se již budeme zabývat analýzou jednotlivých MTV tohoto P realizovaných ve vedlejších větách.

Potenciál eventuální

Centrálním MTV je modus potenciální eventuální. Tedy denotace dějů charakterizovaných jako možné, o jejichž míře realizovatelnosti však nic nevíme. P-fizesse je syntakticky závislé, sémanticky může být závislé na obsahu hlavní věty, ale také může být sémanticky autonomní. Objevuje se v různých druzích vedlejších vět.

Matice - C-MTV [+PRET: +PA (+PR); -REAL: +POT, +ev; +sub, +kon (-kon)]

Exemplifikace

Fazíamos economias... - E ao fim de três ou quatro meses, quando o dinheiro começasse a faltar, vinham as zangas, as discussões... (Rebello, 35)

Mas não era de mim que tu gostavas, era apenas do meu corpo, um corpo que os outros tinham de pagar, mas que era teu sempre que quisesses. (Rebello, 58)

Mas não acredito que tivesse essa coragem. (Rebello, 63)

E não acredito que mãe e filha pudessem ser mais amigas do que nós éramos... (Rebello, 75)

Era absolutamente incapaz de fazer mal fôsse a quem fôsse. (Rebello, 76)

Quem estivesse de fora acreditava fatalmente que era a sério, que era assim mesmo que as coisas se tinham passado... (Rebello, 104)

Comemos vorazmente, não porque tivéssemos tanta fome como isso, mas também a prever o desgaste da jornada, que nos poderia por K. O. a meio do serão. (Zink, 53)

Excelente mestre de cerimónias, este Mário, pensei que Larry estivesse naquele momento a pensar, enquanto as brindava com o seu sorriso X-14, colgueite com gardel. (Zink, 58)

A solidão faz-me sofrer: atenua-a porém o interesse que me despertou os companheiros de viagem – talvez devesse antes dizer de infortúnio. (Miguéis, 11)

No final de 2000 o crítico musical do „New York Times“ escreveu que se houvesse um prémio para Artista do Ano ele iria direito para Karita Mattila, pelo seu „Fidelio“. (Revista-Expresso No. 1502, 52)

Era muito simples, eu estava sozinho e podia fazer o que me apetecesse. (Revista-Expresso No. 1502, 33)

Ele viajava escondido, embora não buscasse ouro nem prata nem pimento. (Miguéis, 43)

É um grito de quem não sabe, seria o grito de quem soubesse. (Saramago, 58)

Como entender que esta iluminação que sou eu, esta evidência axiomática que é a minha presença a mim próprio, esta fulguração sem princípio que é eu estar sendo, como entender que pudesse „não existir“? (Ferreira, 50)

É como um motor que procurasse reprimir a vibração que resulta do seu próprio movimento. (Saramago, 66)

E com os ânimos como estão, lá dentro, até começo a duvidar que mesmo um homem da nossa confiança se dispusesse a correr o risco... (Saramago, 104)

Não se conclua desta discussão que os portugueses nossos amigos fossem imperialistas, ou tivessem saradades do tempo das colónias em África. (Zink, 81)

Foi o gesto certo no momento certo, para evitar que a noite caísse no melodrama. (Zink, 114)

Kondicionál eventuální

Další centrální funkcí P-fizesse je denotace MTV kondicionálního eventuálního. Tedy dějů charakterizovaných jako možné (potenciální), jejichž realizace je podmínkou realizace jiného děje (obvykle vyjádřeného P-faria nebo P-fazia). Toto P je sémanticky závislé na konjunkci *se* (může však dojít i k její elipse). Tradičně se mluví o tzv. podmínkových souvětích (Mateus 2004:705-9; Santos 1993, Lopes, Santos 1993). Temporální obsah daného P je většinou signalizován kontextem.

Matice - C-MTV [-; -REAL: +KOND, +ev; +sub, +kon]

Exemplifikace

Se me sentisse realizado, isso significaria que devia parar. (Revista-Expresso No. 1502, 33)

Se não fossemos (sic) nós, alguém o estaria a fazer. (Revista-Expresso No. 1502,35)

E se o oiro não andava agora a pontapés, quem caminhasse de olhos no chão ainda podia topar aqui e ali com algum penny perdido... (Miguéis, 43)

Por fora, para prevenir Larry caso regressasse antes de termos acabado, pus o bom e velho letreiro „Não incomode“. (Zink, 119)

Tivesse eu dinheiro, que não ficavam a rir-se de mim! (Rebello, 269)

Kondicionál ireálný

V parolovém fungování může být P-fizesse transponováno pomocí ontologického kontextu souvětí do MTV kondicionál ireálný (viz Mateus 2004:708).

Matice - P-MTV [-; -REAL: +KOND, +ireal; +sub, +kon]

Exemplifikace

Se tu fosses diferente, Alberto, se fôsses como eu te sonhava, nada disto teria acontecido... (Rebello, 107)

Não fosse o controlo no aeroporto de Nova Iorque e poderíamos ter entrado no país com o que quiséssemos. (Zink, 31)

Não tinha sido à procura do Bom Selvagem que eu tinha ido a Lisboa – se assim fosse, teria optado por África. (Zink, 76)

Larry, está claro, exultou e por pouco, não fosse o gerente do bar dar-nos o devido desconto por sermos estrangeiros (um estatuto muito apreciado em Portugal!), teríamos sido expulsos porta fora. (Zink, 84-5)

Tê-lo-ia apreciado melhor se não estivesse preocupado com a eventualidade de Arminda telefonar para o hotel. (Zink, 117)

Não fosse o facto de Mário ainda estar na prisão, e aquilo até teria sido piada. (Zink, 140)

Se o Sol girasse à volta da Terra (mas não gira), não havia sistema solar. (Mateus 2004:708)

Apreciativ

Dalším centrálním MTV P-fizesse je modus apreciativní, tedy predikace dějů charakterizovaných jako předměty nějakého hodnocení, které je obsaženo v hlavní větě. Toto P je v této funkci závislé syntakticky i sémanticky. Děje mohou být lokalizovány na MR reálné i non-reálné.

Matices - C-MTV [+PRET: +PA (+PR); -REAL (+REAL), +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

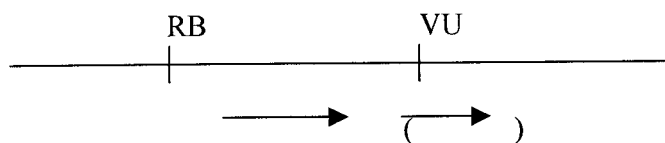
Quando se candidatou a presidente, Bagão Félix lamentou que lhe faltasse „capacidade para expressar bem as suas ideias“. (Expresso 1532, 3)

Injunktiv

Dalším centrálním MTV tohoto P je MV injunktivu. Tedy může denotovat děj charakterizovaný jako předmět vůle nějakého subjektu vyjádřeného v hlavní větě. Syntakticky i sémanticky je závislé na hlavní větě a jejím obsahu.

Temporálně, jak již bylo řečeno výše, je předurčován již samotnou sémantickou podstatou volitivní modality (vždy orientace prospektivní). Tedy nejčastěji vyjadřuje TV metapréteritní, přičemž realizace děje může zasahovat až za VU, tedy do oblasti futurálna (přesah z TR préteritní do TR přítomní) (srov. Mateus 2004:267).

Graficky

Matices - C-MTV [+PRET: +PR; -REAL: +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

E tu, minha parva, que necessidade tinhas de lhe dizer a verdade? Inventasses uma desculpa, uma exploração qualquer, mentisses! (Rebello, 59)

O Director pediu-me que lhe sugerisse umas perguntas para uma entrevista com o Marcelo... (Saramago, 30)

Queria que ocupássemos os extremos da plataforma sem nos juntarmos ou olharmos um para o outro. (Revista-Expresso No. 1502, 53)

Era necessário que todos os homens vivessem em estado de lucidez, se libertassem das pedras, chegassem ao milagre de ver. (Ferreira, 64)

E tu, não me ouviste dizer que entrasses? (Rebello, 15)

Oxalá que assim fôsse... (Rebello, 20)

Disse já que te calasses! (Rebello, 159)

Probabilitiv préterita

Periferně může také P-fizesse kodesignovat MTV probabilitivu préterita podobně jako v hlavní větě. Zde je závislý syntakticky i sémanticky na obsahu hlavní věty.

Matice - P-MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +PROB; +sub, +kon]

Exemplifikace

Errava no ar um vago odor a remédios e talvez que a minha vibração de febre fosse como um seu contágio. (Ferreira, 96)

Realitiv

Vzhledem ke značné gramatické formalizaci non-realitivních forem a k jejich povinnému užívání v různých typech vedlejších vět, toto P je tak často dislokováno do MR reálné. Jedná se o vedlejší věty kompletivní, koncesivní reálné, časové a jiné (viz podrobněji Tláskal 1977).

Matice - P-MTV [+PRET: +PA; +REAL; +sub, +kon (-kon)]

Exemplifikace

Não levou muito tempo até que de co-inquilinos nos tornássemos ótimos amigos. (Zink, 11)

Volta e meia, Larry tinha visitas nocturnas e , como os nossos quartos eram contíguos, frequentemente eu não podia deixar de ouvir os seus vocalizados que ilustrou o amor por mais que me esforçasse (honestamente!) por adormecer. (Zink, 13)

Pintaria com as que tinha trazido e quando se acabassem compraria têmperas; (Zink, 71-2)

A ausência do conservador não impediu que houvesse discursos solenes, com os muitos amigos presentes a desejarem ao casal felicidades. (Revista-Expresso No. 1502,25)

Como Mário não percebesse a piada, Larry explicou-lhe que as poucas coisas que lera minhas dedicavam todas lugares de honra às descrições de almoços e jantares. (Zink, 117-8)

Imperativ

Výjimečně také může toto P také designovat MV imperativ.

Matice - P-MTV [-; -REAL: +VOL, +imp]

Exemplifikace

E se vocês parassem de jogar por um bocado? (Rebello, 177)

P - TENHA FEITO

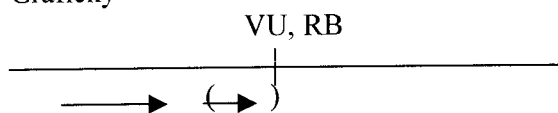
Morfematická struktura – Auxiliant *ter* (zřídka *haver*) je v paradigmatickém tvaru *faça* a sémantémem je významové sloveso ve tvaru *feito* (bez shody).

Nejdříve se podíváme na výskyt tohoto P v hlavní větě.

Probabilitiv préterita

Toto P se v hlavní větě vyskytuje velmi zřídka. Jednou z jeho periferních funkcí je designace MTV probabilitivu préterita (eventuelně anteprezentu). Sémanticky je závislé na adverbialním výrazu *talvez*, který musí předcházet predikátu. Děj je tedy charakterizován jako pravděpodobně realizovaný, temporálně retrospektivní k VU i RB (eventuelně anteriorní).

Graficky

Matice - P-MTV [+PREZ: +RE, (+ant); -REAL: +PROB; -sub, +kon]

Exemplifikace

Ou talvez as sinelas das locomotivas tenham esquecido a rima do sinistro Never more, never more, que ele julgou ouvi-los chamar, ecoando o Poe. (Miguéis, 38)

Talvez tenha dado a entender qualquer coisa nesse sentido... E daí, pode ser até que eu não tenha compreendido bem, que fôsse uma impressão minha... (Rebello, 81)

Ou então, talvez eu não tenha ainda entrado na puberdade... (Zink, 87)

Deziderativ

Periferně také možná designace modu deziderativního.

Exemplifikace

Oxalá que o Fausto não se tenha esquecido. (Rebello, 189)

Toto P je užíváno takřka výhradně ve větách vedlejších. Zaměřme nyní svou pozornost na ně.

Nejdříve se ale opět podíváme na jeho temporální charakterizaci.

Tedy temporálně je toto P schopné denotovat dvě funkce – préteritum, a to velice často děj charakterizovaný jako terminativní (sém PSD terminativnost) a profuturum (také sém terminativnosti). P – tenha feito tedy chybí určité temporálně – PSD rysy, které vykazuje korelační P-tenho feito (realitiv), tedy iterativnost a temporální vymezení préteritum-prézens (futurum) (viz Mateus 2004:268). Dochází zde tedy k funkční asymetrii mezi P-tenho feito a tenha feito. Reálným korelátem P-tenha feito se nám jeví spíše P-fiz. Podobně asymetricky se chová také ve funkci profutura. Zde dochází k temporální transpozici. Sém retrospektivnost (složená forma) zůstává, pouze dochází k dislokaci na TR futurální (podobně jako u P-tenho feito. Příčinou této tendence může být skutečnost, že systémově symetrické P pro funkci profuturum non-relitivu P-tiver feito má výskyt omezený pouze na určité typy vedlejších vět časových (srov. Cunha, Cintra 1997:338, Hampl 1973:310).

Apreciativ realitivu

Centrálním MTV je apreciativ. Děj je lokalizován na MR reálné (děj charakterizován jako předmět hodnocení). P je syntakticky i sémanticky závislé.

Maticce - C-MTV [+PREZ: (+FUT), +RE; +REAL: +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

Mas o que é extraordinário e me exaspera é que eu próprio tenha precisado de uma vida inteira para o saber. (Ferreira, 49)

A nós, parece-nos um pouco estranho que, uma situação tão séria com a que, pelas vistas, se está a viver neste momento, apenas um jornalista tenha ido para a rua. (Saramago, 99)

É curioso até que as últimas vítimas do antigo regime tenham sido quatro civis, mortos a tiro durante o assalto ao quartel do Guarda Nacional, onde o primeiro-ministro se tinha refugiado. (Zink, 110)

É natural que tenhas ficado impressionado com o que aconteceu. (Rebello, 246)

Potenciál eventuální

Další centrální funkcí je denotace potenciálního modu eventuálního. Děj lokalizovaný na MR non-reálné je modálně charakterizován jako potenciálně realizovatelný. P je syntakticky závislé, sémanticky většinou také závislé na obsahu hlavní věty (může být i nezávislé).

Matice - C-MTV [+PREZ: (+FUT), +RE; -REAL: +POT, +ev; +sub, +kon (-kon)]

Exemplifikace

Nem quero pensar que a debandada já tenha começado... (Saramago, 93)

Não há aqui dentro coisa nenhuma que não tenha sido paga por mim! (Rebello, 42)

Qualquer pessoa que nos tenha visto. (Rebello, 191)

Mas também é possível que tenham sido atacados por algum grupo de provocadores – considerou. (Zink, 134)

Probabilitiv préterita

Podobně jako v hlavní větě může i ve vedlejší P-tenha feito kodesignovat zejména v synergii s řídicím výrazem *é provável* modus probabilitivu préterita.

Matice - P-MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +PROB; +sub, +kon]

Exemplifikace

Supõe-se que tenha morrido três ou quatro horas antes – entre as oito e as nove. (Rebello, 72)

Não admite, por exemplo, que ela se tenha atirado voluntariamente da ponte abaixo? (Rebello, 90)

É provável que tenha havido quem não visse com bons olhos a sua mudança de situação... (Rebello, 96)

Injunktiv

Dále se již velice zřídka vyskytuje toto P v modální funkci injunktivu, a to především vzhledem k odlišné temporální charakteristice tohoto modu a P. Vůle je vždy orientována prospektivně (posteriorně), zatímco toto P má temporální charakter retrospektivní. Tedy designace MV injunktivního možná pouze v případě lokalizace na TR futurální, kdy P-tenha feito temporálně funguje jako profuturum (děj pojatý jako předmět vůle, retrospektivní k jinému ději futurálnímu) (srov. Mateus 2004:270).

Matice - P-MTV [+FUT; +RE; -REAL: +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

Ele deseja que tenhas telefonado para casa.

Ele exigiu que os concorrentes tenham lido as instruções. (Mateus 2004:270)

Realitiv

Podobně jako u ostatních tvarů non-realitivu konstatujeme i zde gramatickou formalizaci tohoto P v různých typech vedlejších vět (koncesivní, kompletivní atd.) a jeho dislokaci na MR reálnou.

Matice - P-MTV [+PREZ: (+FUT), +RE; +REAL]

Exemplifikace

Eu compreendo que todas estas cenas te hajam dado cabo dos nervos, mas que diabo! é preciso reagir! (Rebello, 60)

Eu próprio, muito embora haja declarado estar convencido de que se tratava de um acidente, tendo sérias dúvidas a esse respeito. (Rebello, 120)

Mesmo que tenha começado há meia hora... (Zink, 19)

Larry confessou-me mais tarde que a tinha achado lomecha, embora para Joana tenha cochichado um „love it“. (Zink, 63)

Compreendo perfeitamente que os teus nervos tenham ficado abalados com o que viste. (Rebello, 233)

P - TIVESSE FEITO

Morfematically structure – Auxiliantem je sloveso *ter* (zřídka *haver*) v paradigmatickém tvaru *fizesse* a významové sloveso ve tvaru *feito* (participium bez shody).

Nejprve se opět zaměříme na fungování tohoto P v hlavní větě.

Probabilitiv propréterita

Objevuje se velice zřídka ve funkci probabilitivu propréterita po adverbialním výrazu *talvez* (syntakticky nezávislé, sémanticky závislé).

Matice - P-MTV [+PRET: +RE; -REAL: +PROB; -sub, +kon]

Exemplifikace

Ou talvez não tivesse descoberto verdadeiramente e só agora, ao aviso da minha palavra, tudo se lhe revelasse em violência, num bater descompassado do coração. (Ferreira, 84-5)

Než se budeme zabývat konkrétními MTV tohoto P ve vedlejších větách, pokusíme se ho temporálně vymezit.

P-tivesse feito v drtivé většině případů predikuje děje lokalizované na TR préteritní, které jsou retrospektivní k jiným dějům préteritním (funguje takto i v kondicionálních souvětích) – centrální TV je tedy propréteritnost (srov. Cunha, Cintra 1997:338-9, Hampf 1973:311-2).

Potenciál ireálny préteritní

Toto P může však také designovat (či kodesignovat) děje retrospektivní k jiným dějům přítomným, tedy lokalizace na TR přítomní. V tomto případě je jeho MTV potenciál ireálny préteritní (viz Mateus 2004:269).

Př. *A Maria duvida que o Rui a tivesse amado.*

Potenciál ireálny

Centrálním MTV je potenciál ireálny, děj predikovaný tímto P je charakterizován jako potenciální, možný s uzavřenou možností realizace. Objevuje se v různých typech vedlejších vět a je syntakticky i modálně závislý.

Matice - C-MTV [+PRET: (+PREZ), +RE; -REAL: +POT, +ireal; +sub, +kon]

Exemplifikace

(O Dezembro) ... nevoento e chuvoso, e morno até, como se a corrente, vindo lá de baixo, do Golfo, antes de se alongar a camilo da Europa, tivesse querido acercar-se do litoral para o aquecer e abrigar melhor das águas gélidas que descem da Gronelândia. (Miguéis, 37)

Era como se a mãe nunca o tivesse dado à luz. (Miguéis, 46)

E ela veio à roda, já infantil e desabitada de grandeza, um pouco intrigada de que algo se tivesse passado em si. (Ferreira, 41)

Se meu pai não tivesse conhecido minha mãe; se os pais de ambos se não tivessem conhecido; se há cem anos, há mil anos, há milhares e milhares de anos um certo homem não tivesse conhecido certa mulher; se... (Ferreira, 50)

Receava decerto que lhe tivesse falhado algum pormenor e que isso lhe destruísse a esperança. (Ferreira, 61)

E mesmo esse, sabemos que foi por sua vontade, não porque o tivessem mandado. (Saramago, 99)

Senti-me como se tivesse tentado assassinar o papa. (Zink, 61)

Arminda (...) com alguns retoques (praticamente só no plano físico) podia dar uma perfeita mulher fatal moderna, que tivesse trocado o véu e a voz vaporosa por umas jeans justas e uma camisola sem soutien, que já não rapasse os pêlos debaixo dos braços e tivesse substituído o perfume francês de nome ilegível pelo „magnetismo animal“ da transpiração em estado puro. (Zink, 72)

Se foi isso o que lá aprendeste, mais valia que tivesses chumbado no exame de admissão, como eu... (Rebello, 187)

Kondicionál ireálný

Další centrální funkcí tohoto P je kodesignace MV kondicionál ireálný, tedy děje charakterizovaného jako potenciální, jehož realizace by byla nutností pro realizaci jiného děje, avšak možnost jejich realizace je uzavřená. Je syntakticky i sémanticky závislé (možná elipse konjunkce *se*) (srov. Mateus 2004:705-11, Santos 1993, Lopes, Santos 1993).

Matice - C-MTV [-; -REAL: +KOND, +ireal; +sub, +kon]

Exemplifikace

Se os produtores tivessem feito o seu trabalho como deve ser, teriam descoberto que essa pessoa já tinha sido acompanhada por um psiquiatra. (Revista-Expresso No. 1502,37)

Tudo seria diferente se também eu não te houvesse recusado o amor a que tinhas direito. (Rebello, 132)

Apreciativ realitivu

Další svou centrální funkcí zasahuje P-tivesse feito do MR reálné. Je to modus appreciativ. Tedy toto P kodesignuje propréteritní děje v synergii s appreciativními výrazy v hlavní větě.

Matice - C-MTV [+PRET: +RE; +REAL: +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

Não estranhou que à hora do jantar ele não tivesse ainda voltado? (Rebello, 80)

Injunktiv ireálný

Dále je možná designace MV injunktivního (navzdory temporální charakteristice volitivního modu). Možnost realizace volitivního děje je však v tomto případě uzavřena (sém ireálnosti).

Matice - P-MTV [-; -REAL: +VOL, +inj, +ireal; +sub, +kon]

Exemplifikace

Isso era preciso que alguém o tivesse visto... (Rebello, 272)

Para isso era preciso que tivesse havido luta, luta violenta... (Rebello, 80)

Realitiv

I u tohoto P se setkáváme s jeho povinným používáním v různých typech vedlejších vět, kde je jeho MV reálný (viz výše) (o koncesivních větách Mateus 2004:718-21, o časových 721-29).

Matice - P-MTV [+PRET: +RE; +REAL; +sub, +kon]

Exemplifikace

Podia acontecer em qualquer parte do mundo, sabia-o, embora nunca tivesse estado em todas as partes do mundo. (zink, 79)

Era, embora ele já tivesse morrido havia alguns anos quando se deu a revolução. (Zink, 108)

P - FIZER

Morfematická struktura – K bazovému morfu *fiz-* jsou připojeny tématické morfy podle slovesné třídy a k nim gramatické morfy *-O, -es, -O, -rmos, -rdes, -rem* (viz podrobněji Cunha, Cintra 1997:275).

Toto P se v hlavní větě takřka nevyskytuje, a proto hned přecházíme k jeho analýze ve vedlejších větách.

Potenciál faktibilní futura

Centrálním MTV tohoto P je denotace futurálních non-reálných potenciálních faktibilních dějů. Vyskytuje se tedy takřka výhradně ve vedlejších větách zejména po časových spojkách – *quando, sempre que, desde que* atd.. Tedy děje lokalizované na TR přítomní, prospektivní k VU i RB. Modálně u nich konstatujeme vysoký stupeň realizovatelnosti (srov. Sten 1973:194). V těchto typech časových vět mu konkuruje P-faça (viz dále Cunha, Cintra 1997:339, Hampl 1973:312).

Matice - C-MTV [+PREZ: +PR; -REAL: +POT, +ev; +sub, -kon]

Exemplifikace

Různá ustrnulá spojení - *např. aconteça o que acontecer*

Para cumprir a sua obrigação profissional, só tem que falar comigo ou com os redactores que eu designar para o efeito. (Saramago, 22)

Mas, quando tiver oportunidade, ligue para um dos nossos Private Bankers... (Revista-Expresso No. 1502, 5)

O que tiver de acontecer, acontecerá. (Saramago, 56)

Mas aposto o que quiseres: passa-se qualquer coisa de sério. (Saramago, 80)

Mas poderemos estar juntos sempre que quisermos! (Rebello, 55)

Todos os sacrifícios que fizer, pensarei que são por ti e desde já os aceito... (Rebello, 55)

Só no final do interrogatório acusará um certo nervosismo, quando fôr indicado. (Rebello, 92)

Kondicionál faktibilní

Další centrální funkcí tohoto P je denotace MTV kondicionál faktibilní (lokalizace opět na MR non-reálné). Denotuje tedy děje, jejichž realizace umožňuje uskutečnění jiného děje (podmíněný děj je charakterizován jako pravděpodobně realizovatelný). I zde je možná konkurence P-faça.

Matice - C-MTV [-; -REAL: +KOND, +fakt; +sub, -kon]

Exemplifikace

Se ainda houver tempo, entra hoje. (Saramago, 14)

Mas se puder apareço. (Rebello, 56)

Sairei se mo ordenares. (Régio, 43)

Se eles chegarem vivos e são, aqui, de rostos, te prometemos que, com Tu e São José, nem castidade nos casaremos! (Santareno, 18)

O regresso de Sousa Franco ao Governo, se, Ferro Rodrigues vencer as eleições de 17 de Março, é uma das hipóteses que estão a ser equacionadas no PS. (Expresso 1532, 1)

Se preferir, poderá visitar-nos em Lisboa... (Expresso 1532, 19)

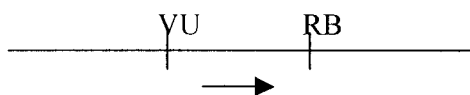
P - TIVER FEITO

Morfematically structure – Auxiliant *ter* (výjimečně *haver*) je v paradigmatické formě *fizer* a významové sloveso ve tvaru *feito* (bez shody).

Potenciál faktibilní profutura

Toto P je schopné denotovat pouze jediný MTV – potenciál faktibilní profuturální. Formém *tiver* lokalizuje děj na TR futurální a děj P predikovaný je retrospektivní k jiným dějům futurálním (lokazace na MR non-reálné) (viz Cunha, Cintra 1997:339, Hampl 1973:313).

Graficky

Matice - C-MTV [+FUT: +RE; -REAL: +POT, +fakt; +sub, -kon]

Exemplifikace

Depois, quando estiveres mais calmo, quando tudo isto tiver passado, voltaremos... (Rebello, 279)

Quando tiverdes acabado, sereis desalojados de vosso precário pouso e devolvidos às vossas favelas. (Cunha, Cintra 1997:339)

Quando você houver terminado o trabalho, poderá descansar. (Hampl 1972:339)

Não digo que não, mãe: mas depois ... mais logo... quando os guardas tiverem abalado... Nada, não se vê já ninguém... não oiço nada... (Santareno, 34)

Modotemporální model moderní portugalštiny - tabulka

P – faço -	Prézens realitivu <u>Futurum realitivu</u> <u>Postprézens realitivu</u> Kopréteritum realitivu Historický prézens Imperativ Non-realitiv
P – fiz -	Préteritum realitivu Postpréteritum realitivu Anteprédiertum realitivu Anteprédiens realitivu Profuturum realitivu Proprédiertum realitivu Postkofuturum realitivu Imperativ
P – fazia -	Préteritum realitivu Koprédiertum realitivu <u>Potenciál eventuální</u> <u>Kondicionál eventuální</u> Prédiertum perfektivní realitivu Metaprédiertum realitivu Prédiens realitivu Prédiertum – prézens realitivu
P – tenho feito -	Prédiertum – prézens realitivu Prédiertum realitivu Anteprédiens realitivu Profuturum realitivu Kondicionál eventuální
P – tinha feito -	Proprédiertum realitivu Prédiertum realitivu Kondicionál ireální
P - fizera -	Proprédiertum realitivu Prédiertum realitivu Potenciál ireální
P - ia fazer -	Postkoprédiertum realitivu <u>Metaprédiertum realitivu</u>

Dispozitivní ingresivnost

P - farei -	Futurum realitivu Profuturum realitivu Kofuturum realitivu Metafuturum realitivu <u>Probabilitiv prézentu</u> Kondicionál faktibilní Imperativ Metapréteritum realitivu
P - vou fazer -	Futurum realitivu <u>Postprézens realitivu</u> Kofuturum realitivu Metapréteritum realitivu Imperativ Potenciál eventuální Kondicionál faktibilní
P - terei feito -	Profuturum realitivu <u>Probabilitiv préterita</u>
P - irei fazer -	Metafuturum realitivu Postkofuturum realitivu Probabilitiv futura Futurum realitivu
P - faria -	Metapréteritum realitivu Potenciál eventuální Kondicionál eventuální Probabilitiv préterita Kondicionál ireálný
P - teria feito -	Kondicionál ireálný Potenciál ireálný <u>Probabilitiv préterita</u>
P - iria fazer -	Postmetapréteritum realitivu
P - faça -	Hl. v. – Imperativ prohibitiv Deziderativ Probabilitiv prézentu Kondicionál faktibilní V. v. - Injunktiv Apreciativ realitivu Potenciál eventuální Kondicionál faktibilní Realitiv
P - fizesse -	Hl. v. - Probabilitiv préterita

	V. v. -	Potenciál eventuální Deziderativ Potenciál eventuální Kondicionál eventuální Kondicionál ireálný Apreciativ <u>Injunktiv</u> Probabilitiv préterita Imperativ Realitiv
P - tenha feito -	Hl. v. - V. v. -	Probabilitiv préterita Deziderativ Apreciativ realitivu <u>Potenciál eventuální</u> Probabilitiv préterita Injunktiv Realitiv
P - tivesse feito -	Hl. v. - V. v. -	Probabilitiv préterita Potenciál ireálný Kondicionál ireálný Apreciativ realitivu Konjunktiv ireálný Realitiv
P - fizer -	V. v. -	Potenciál faktibilní futura <u>Kondicionál faktibilní</u>
P - tiver feito -	V. v. -	Potenciál faktibilní profutura

Závěry k modotemporálnímu modelu moderní portugalštiny

Jak vyplývá z analýzy fungování jednotlivých slovesných P, verbální subsystém se v moderní portugalštině oproti té staré hodně změnil. Vzhledem k tomu, že mezi koncem období staré portugalštiny a současností uplynulo pět staletí, nejeví se nám tato skutečnost jako překvapivá.

Rozdělení slovesného subsystému na dva subsystémy (jednoduchý a složený) zůstalo formálně zachováno. Změnilo se pouze fungování jednotlivých P.

U P – farei zůstává MTV futurum realitivu centrálním, navíc se ale posunuje do centra MTV probabilitiv prézentu a MTV futurum realitivu začíná být denotováno či designováno jinými P, zejména P – vou fazer a faço (kodesignace adverbij). Tato změna do jisté míry souvisí s ustálením kolokace předmětových zájmen a aplikací tzv. mezoklize (kolokace

zájmen mezi kmen a koncovku). Pro rodilé mluvčí se toto jeví jako nesnadné a problematické, a proto tíhnou k nahrazování tohoto P v této funkci jinými P (viz výše).

Podobnou tendenci vykazuje P – faria, které je nahrazováno P – fazia v MTV potenciál a kondicionál eventuální. U tohoto P – fazia se dá již mluvit o MTV tranzitních.

Zmizelo používání P – foi fazer a fora fazer. Když už jsou použity v moderní portugalštině, tak vždy v kynetickém významu – foi fazer – šel udělat.

Analogicky k obsahové změně P – farei (MTV probabilitiv prézentu) začalo P – terei feito denotovat MTV probabilitiv préterita.

Zcela změnilo svůj MTV P – tenho feito, které denotuje v moderní portugalštině MTV préteritum – prézens realitivu (děje započaté v minulosti, které trvají do přítomnosti).

Analytická tendence vedla k vytvoření dalšího subsystému (vedle P složených z auxiliantu ter + tvar feito) složených P s auxiliantem ir + tvar fazer. Původní temporální sém těchto P – posteriornost (+post) se postupem času u některých P přeměnil v temporální sém prospektivnost (P – vou fazer), jinde ještě tato změna není dokončena (P – ia fazer).

Co se týče asymetrie u P – fizera a tinha feito, tak zde došlo k částečnému vyřešení této tak, že P – fizera ustoupilo od denotování MTV non-realitvních a omezilo svůj výskyt na psanou podobu jazyka, kde funguje víceméně jako stylistická varianta P – tinha feito, které je běžně užívané jako denotátor MTV propréterita realitivu v současné mluvené portugalštině.

Celkově lze konstatovat, že v moderní portugalštině se dále uplatňovala tendence k analytičnosti vytvořením dalšího subsystému složených P s auxiliantem *ir*. Dále byla částečně vyřešena asymetrie u dvou P denotujících MTV propréteritum realitivu tak, že jednoduché P – fizera omezilo své působení na psaný úzus. Také došlo ke změně MTV u P – tenho feito.

Na druhé straně vznikly nové asymetrie související se změnou funkčního obsahu P – farei a P – faria a jejich nahrazováním jinými P. Tato změna je v současné době asi nejtypičtějším rysem portugalského slovesného subsystému, zdaleka není u konce a je zdrojem dynamiky i v jiných částech tohoto subsystému.

5 - MODOTEMPORÁLNÍ MODEL KLASICKÉ LATINY

Tato část byla vypracována na základě dvou školských mluvnic klasické latiny (Quitt 1972, Novotný 1992), na které již ve výkladu dále neodkazujeme.

Podrobnější poučení nalezne čtenář na následujících stranách: MTV latinských P (Quitt 1972:142-8, 164-176, Novotný 1992:181-190, 240-5), užívání latinských P ve vedlejších větách (Quitt 1972:167-184, Novotný 1992:245-281), přehledné tabulky funkcí latinských paradigm (Quitt 1972:189-195).

K otázce morfematické struktury klasickolatinských paradigm viz (Novotný 1992:62-109, Quitt 1972:58-117)

P - LAUDO

Prézens realitivu

Toto P denotuje děje paralelní k VU a RB (TR přítomní). Modální obsah je reálný. Dále může designovat různé PSD významy – např. iterativnost, frekventativnost, habituálnost atd..

Matice - C-MTV [+PREZ: +PA; +REAL]

Exemplifikace

Patriam amamus. (Bejlovec 1972:6)

Cuius vocem audio? (Idem:31)

Bene disco, recte respondeo. (Kuťáková, Slabochová 2002:12)

Soleo legere. (Quitt, Kucharský 1972:142)

Toto paradigma se často užívá v různých příslovích, rčeních, stále platných tvrzeních atd.. V těchto případech se jedná o tzv. gnómický prézens.

Exemplifikace

Verba movent, exempla trahunt. (Quitt 1972:142)

Concordia parvae res crescunt. (Novotný 1992:181)

Toto P je také schopné designovat děje préteritní. Užívá se tak pro oživení vyprávěcího slohu. Jde tedy o určitý druh temporální aktualizace, aniž by byl narušen temporální obsah daného paradigmatu. Tento druh užití P-laudo se nazývá historický prézens.

Roma interim crescit Albae ruinis; duplicatur civium numerus. (Novotný 1992:181)

P - LAUDAVI

Préteritum (perfektum) realitivu

Centrálním MTV tohoto P je denotace préterita realitivu. Denotuje tak děje lokalizované na TR přítomní, které jsou retrospektivní k VU i RB. Modálně jsou děje charakterizovány jako reálné. Aspektuálně jsou děje denotované tímto P pojaty jako perfektivní.

Maticce - C-MTV [+PREZ: +RE, +perf; +REAL]

Exemplifikace

Veni, vidi, vici. (Quitt 1972:142)

Fuimus Troes. (Quitt 1972:142)

Dux copias e navibus eduxit, urbem clausit. (Idem)

Prézens realitivu

V archaické latině toto P denotovalo přítomný stav vzniklý z nějakého minulého děje (C-MTV – prézens (anteprezens) realitivu). Postupně však byl tento význam vytlačen funkcí préteritální a starý význam v klasické latině přetrval pouze u některých sloves – nemini, novi, odi, didici, consuevi aj..

Maticce - T-MTV [+PREZ: +PA, +akt; +REAL]

P - LAUDABAM

Préteritum (imperfektum) realitivu

Centrálním MTV P-laudabam je denotace préterita realitivu, tedy dějů retrospektivních k VU, RB (TR přítomní). Modálně spadá do sféry realitivu. Disponuje aspektuálním sémem imperfektivnosti. V rámci kontextu může designovat různé PSD sémy – iterativnost, habituálnost atd..

Matice - C-MTV [+PREZ: +RE, -perf; +REAL]

Exemplifikace

Populus Romanus erat dominus multarum terrarum. (Bejlovec 1972:11)

Pyrrhus Fabricio pecuniam dabat. (Novotný 1992:182)

Milites agros vastabant. (Quitt 1972:142)

Kopréteritum realitivu

Další centrální funkcí tohoto P je denotace kopréterita realitivu (děje paralelní k jiným dějům préteritním).

Matice - C-MTV [+PRET: +PA; +REAL]

Exemplifikace

Cimon celeriter ad principatum pervenit; habebat enim satis eloquentiae. (Novotný 1992:179)

Male legebam, nam male videbam. (Kuřáková, Slabochová 2002:12)

P - LAUDAVERAM

Propréteritum realitivu

P-laudaveram denotuje centrálně děje (TR préteritní, MR reálná) retrospektivní k jiným dějům préteritním.

Matice - C-MTV [+PRET: +RE; +REAL]

Exemplifikace

Pausanias eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat. (Quitt 1972:143)

Accepi a te aliquot epistulas uno tempore, quas tu diversis temporibus dederas. (Bejlovec 1972:37)

Préteritum realitivu

Podobně jako P-laudavi i toto P původně v archaické latině denovalo centrálně výsledek propréteritního děje (TR préteritní). V klasické latině tento význam zůstal pouze u několika málo sloves – memineram, noveram, oderam aj..

Matice - T-MTV [+PRET: +PA, +akt; +REAL]

P - LAUDABO

Futurum realitivu

P-laudabo nejčastěji denotuje děje futurální (prospektivní k VU, RB, lokalizace na TR prezentní). Modálně jsou děje jím denotované charakterizovány jako reálné. Aspektuálně může být děj pojat perfektivně i imperfektivně.

Matice - C-MTV [+PREZ: +PR; +REAL]

Exemplifikace

Nascetur pulchra Troianus origine Caesar. (Novotný 1992:182)

Parce, pater, virgis, iam numquam carmina dicam. (Ovidius – Bejlovec 1972:26)

Kofuturum realitivu

V rámci TR futurální může toto P denotovat děje paralelní k jiným dějům futurálním

Matice - C-MTV [+FUT: +PA; +REAL]

Exemplifikace

Magnus erat numerus victoriarum Romanorum, magna erant proelia, magna pericula.
(Kuťáková, Slabochová 2002:25)

At Romani non solum gloria belli excellabant, sed etiam litteras excolebant. (Kuťáková, Slabochová 2002:25)

Probabilitiv prézentu

Periferně již v klasické latině toto P designovalo probabilitiv prézentu. Tedy děje pravděpodobně realizované.

Matice - P-MTV [+PREZ: +PA; -REAL: +PROB]

Exemplifikace

Verbum hoc verum erit. (Novotný 1992:182)

Quaeret fortasse quispiam. (Novotný 1992:182)

P - LAUDAVERO

Profuturum realitivu

Centrálním modotemporálním významem tohoto P je profuturum realitivu, denotuje tedy děje retrospektivní k jiným dějům futurálním. Temporálně je lokalizováno na TR futurální, modálně spadá do oblasti realitivu. Sekundárním aspektuálním sémem je perfektivnost.

Matice - C-MTV [+FUT: +RE, +perf; +REAL]

Exemplifikace

Ut sementem feceris, ita metes. (Quitt 1972:143)

Qui prior strinxerit ferrum, eius victoria erit. (Quitt 1972:143)

Futurum realitivu

Toto P také může designovat čistě futurální děje, přičemž modálně je děj většinou charakterizován jako jistotní (míra realizovatelnosti je vysoká). P je tak temporálně dislokováno na TR přítomní.

Maticce - P-MTV [+PREZ: +PR; +REAL: +jist]

Exemplifikace

Ego certe meum officium praestitero. (Novotný 1992:184)

Respiraro si te videro. (Novotný 1992:184)

P - LAUDEM

HLAVNÍ VĚTA

Deziderativ eventuální prezentu

Maticce - C – MTV [+PREZ: +PA; -REAL: +VOL, +dez, +event; -sub, +-kon]

Exemplifikace

Vivat, crescat, floreat res publica nostra! (Kuřáková, Slabochová 2002:56)

Utinam rei publicae prodesse possimus! (Quitt 1972:145)

Sit tibi terra levis. (Novotný 1992:187)

Potenciál eventuální prezentu

Matice – C – MTV [+PREZ: +PA, -perf; -REAL: +POT, +event; -sub, -kon]

Exemplifikace

Dicat aliquis; dies me dificiat, si velim. (Quitt 1972:146)

Imperativ

Matice - P-MTV [-; -REAL: +VOL, +imp; -sub, -kon]

Exemplifikace

Amemus patriam!

Ne timeamus periculum! (Quitt 1972:146)

VEDLEJŠÍ VĚTA

Rozlišujeme dva odlišné způsoby jeho užívání ve vedlejší větě:

- 1) samostatné užití: zde není závislý ani syntakticky ani sémanticky [-kon, -sub]. Užívá se ve vedlejší větě tehdy, pokud by bylo povinné užití tohoto P i ve větě hlavní.

C-MTV - injunktivní
- potenciální eventuální
- appreciativní

Volo, venias. Metuo, ne venias. Nescio, quid faciam. (Quitt 1972:147)

- 2) subordinační užití: užití tohoto P závisí na sémantickém vztahu obou vět (např. vztah účelový). Tedy jedná se o jakousi retrokongruenci.

Omnes servimus, ut liberi esse possimus. (Quitt 1972:164)

Tanta tempestas coorta est, ut (že) naves cursum tenere non possent. (Novotný 1992:240)

Dále v latině existuje tzv. případ atrakce. V tomto případě jde o to, že užití P-*laudem* ve větě vedlejší je sémanticky řízeno obsahem věty hlavní ob další větu vedlejší. Toto P je v tomto případě redundantní. Můžeme zde mluvit o tzv. kongruenci obkročmé.

Non dubito, quin facias, quod imperem. (Quitt 1972:164)

Syntakticky je toto P závazné ve většině vět spojkových. V různých typech vedlejší vět – příčinné, přípustkové, odporovací atd..

Temporálně toto P může denotovat TV koprézens či kofuturum. Výjimečně může také designovat temporální obsah futurum či metafuturum u dějů s modálním sekundárním sémem jistotnosti. Centrálně je TV futurum a metafuturum denotován perifrastickou formou – *laudaturus sim*. (o různých odchylkách od tzv. souslednosti časů viz Novotný 1992:243-5).

Apreciativ non-realitivu

Centrálním MTV tohoto P je denotace *apreciativu non-reálného* *prézentu*. Predikuje tedy nerealizované děje, které jsou předmětem nějakého hodnocení, které je vyjádřeno v hlavní větě.

C-MTV - [+PREZ.; -REAL: +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

Timeo, ne venias. (Quitt 1972:168)

Metuo, ut ad tempus veniam. (Novotný 1992:240)

Injunktiv

Dalším centrálním MTV je *modus injunktivu*. Jde tedy o denotaci dějů, které jsou pojímány jako předmět vůle.

C – MTV - [-; -REAL: +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

Volo, (ut) venias. (Quitt 1972:167)

Impedio te, ne hoc facias. (Kuřáková, Slabochová 2002:57)

Potenciál

P – laudem také často denotuje děje modálně charakterizované jako potenciální, tedy nerealizované (MR non-reálná), ale možné.

C – MTV [-; -REAL: +POT; +sub, -kon]

Exemplifikace

Homines rationem habent, quae causas rerum et consecutiones videat. (Novotný 1992:251)

Nemo est, quin id probet. (Novotný 1992:265)

Kondicionál faktibilní

Poslední centrální funkcí tohoto P je denotace kondicionálu faktibilního. Predikuje tak podmíněné děje, jejichž realizovatelnost je otevřená. Objevuje se jak v hlavní tak ve vedlejší větě.

C – MTV [-; -REAL: +KOND, +fakt; +-sub, +kon]

Exemplifikace

Si id pater sciat, suscenseat. (Novotný 1992:265)

Realitiv

P-laudem je také často užíváno ve vedlejší větě s MV reálným.

C – MTV [-; +REAL: ; +sub, -kon]

Exemplifikace

Laudanda est fides tua, qui amicum diligas. (Quitt 1972:177)

Amicitia colenda est, cum sine ea vivi non possit. (Quitt 1972:177)
Sol efficit, ut omnia floreat. (Novotný 1992:254)

Accidit, ut sero verrias. (Novotný 1992:255)

P - LAUDAVERIM

HLAVNÍ VĚTA

Deziderativ eventuální préterita

Centrálním MTV tohoto P je denotace deziderativu eventuálního préterita. Jedná se tedy o predikaci splnitelných přání (+event – neudaná možnost realizace) s temporálním obsahem préterita. Tato funkce je často kodesignována v synergii s partikulí *utinam*.

C – MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +VOL, +dez, +event; -sub, +-kon]

Exemplifikace

Falsus utinam votes fuerim! (Quitt 1972:145)

Utinam vere auguraverim. (Novotný 1992:187)

Potenciál eventuální prézentu

Dalším centrálním MTV je denotace potenciálu eventuálního prézentu. Toto P tedy predikuje non-reálné děje, jejichž realizace je možná a temporální obsah prézens. Aspektuálně jsou děje pojímány perfektivně.

C – MTV [+PREZ: +PA, +perf; -REAL: +POT, +event; -sub, -kon]

Exemplifikace

Dixerit aliquis; quis hoc in dubium vocaverit? (Quitt 1972:146)

Prohibitiv

Periferním MV tohoto P je designace modu prohibitivu, a to zejména ve 2. os. sg.. Jedná se tedy o designaci dějů, jejichž neuskutečnění je předmětem apelově orientované vůle.

P – MTV [-; **-REAL:** +VOL, +proh; -sub, -kon]

Exemplifikace

Ne quaesieris!

Neminem cito laudaveris! (Quitt 1972:146)

VEDLEJŠÍ VĚTA

Temporálním obsahem P – laudaverim je préteritum či profuturum.

Kondicionál faktibilní

Centrálním MTV P – laudaverim je denotace kondicionálu faktibilního, tedy dějů podmíněných s otevřenou možností realizace. Aspektuálně jsou děje perfektní. Toto P se v kondicionálních souvětích objevuje jak v hlavních tak i ve vedlejších větách.

C – MTV [+perf; **-REAL:** +KOND, +fakt; +-sub, +kon]

Exemplifikace

Si hoc dixeris, erraveris. (Quitt 1972:195)

Si veneris, magnam tibi habebo gratiam, si non veneris, ignoscam. (Novotný 1992:266)

Apreciativ reálný préterita

Dále centrálně denotuje MTV apreativ reálný préterita (lokalizace na MR reálné). Tedy jde o skutečné děje, které jsou předmětem nějakého hodnocení obsaženého v hlavní větě.

C – MTV [+PREZ: +RE; +REAL: +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

Timeo, ne Verres, quod fecit, impune fecerit. (Quitt 1972:169)

Credibile non est, quantum Cicero scripserit, quin etiam noctibus. (Novotný 1992:274)

Realitiv

Dále se P – laudaverim často vyskytuje ve vedlejších větách, kde predikuje děje reálné (MR reálná).

C – MTV [-; +REAL::; +sub, -kon]

Tanto plus valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerium hostium profligaverint. (Quitt 1972:170)

P - LAUDAREM

HLAVNÍ VĚTA

Deziderativ ireálný prézentu

Centrálním MTV tohoto P je denotace deziderativu ireálného prézentu. Predikuje tedy nesplnitelná přání temporálně pojatá jako přítomní. Věty jsou často uvozeny partikulí *utinam*.

C – MTV – [+PREZ: +PA; -REAL: +VOL, +dez, +irel; -sub, +kon]

Exemplifikace

Utinam semper tacerem! (Kuřáková, Slabochová 2002:12)

Utinam mater viveret! (Quitt 1972:145)

Potenciál ireálný prézentu

Centrálně také denotuje modus kondicionál ireálný prézentu, tedy podmíněné děje prézentní, jejichž možnost realizace je však již uzavřena.

C – MTV [+PREZ: +PA; -REAL: +KOND, +ireal; -sub, +kon]

Exemplifikace

Si adulescens essem, dicit senex, nemo pugnaret fortius. (Quitt 1972:147)

Si scirem, dicerem. (Novotný 1992:187)

Potenciál eventuální préterita

Periferně může také designovat MTV potenciál eventuální préterita. Tento obsah je však designovatelný pouze některými slovesy, a to zejména v 2. a 3. os. sg..

P – MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +POT, +event; -sub, -kon]

Exemplifikace

Quis putaret? Crederes. (Quitt 1972:146)

VEDLEJŠÍ VĚTA

Temporální obsah tohoto P je denotace kopréterita. Zřídka může designovat také metapréteritně pojaté děje a to tam, kde chybí tvary perifráze centrálně užívané pro TV metapréteritum – laudaturus essem, přičemž takto designovaný děj je charakterizován sekundárním modálním sémem jistotnosti a většinou doprovázen časovými adverbii.

Kondicionál ireálný prézentu

Centrálním MTV tohoto P je denotace kondicionálu ireálného prézentu. Predikuje tak prézentní děje, jejichž realizace by závisela na nějaké podmínce, je však ale již uzavřena (nemožná).

C – MTV [+PREZ: +PA; -REAL: +KOND, +ireal; +-sub, +kon]

Exemplifikace

Si hoc diceres, errares. (Quitt 1972:195)

Si iste adulescens equus esset, esset indomabilis. (Novotný 1992:265)

Injunktiv

Dalším centrálním MTV je denotace modu injunktivního, tedy dějů pojatých jako předměty vůle.

C – MTV [-; -REAL: +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

Volebam, venires. (Quitt 1972:167)

Potenciál eventuální (ireální)

Centrálně také P – laudarem denotuje děje možné, jejichž možnost realizace je buď neznámá nebo uzavřená (MTV potenciální eventuální či ireální).

C – MTV [-; -REAL: +POT, +event (+ireal); +sub, -kon]

Exemplifikace

Ante quam dicerem, abiit. (Quitt 1972:176)

Quaero a te, cur C. Cornelium non defenderem. (Novotný 1992:241)

Socrates capitis damnatus est, quod corrumperet iuventutem. (Novotný 1992:249)

Realitiv

Často také toto P denotuje děje reálné (a realizované) (lokalizace na MR reálné).

C – MTV [-; +REAL:; +sub, -kon]

Exemplifikace

Accidit, ut Caesar tempestates ad navigandum idoneas non haberet. (Quitt 1972:170)

Cum nostri appropinquarent, hostes cedebant. (Quitt 1972:174)

Lacedaemonii non interrogabant, quam multi, sed ubi essent hostes. (Quitt 1972:166)

P - LAUDAVISSEM

HLAVNÍ VĚTA

Deziderativ ireálný préterita

Centrální funkcí P – laudavissem je denotace deziderativu ireálného préterita. Predikuje tak přání nespílitelné v minulosti. Často je věta uvozena partikulí utinam.

C – MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +VOL, +dez; -sub, +kon]

Exemplifikace

Utinam minus vitae cupidi fuissemus! (Quitt 1972:145)

Utinam istam calliditatem hominibus dii ne devissent. (Novotný 1992:187)

Kondicionál (potenciál) ireálný préterita

Centrálně také toto P denotuje MTV kondicionál ireálný préterita, tedy predikuje podmíněné préteritní děje, jejichž možnost realizace již je ale uzavřena. P se objevuje jak v hlavních tak ve vedlejších větách.

C – MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +KOND, +ireal; -sub, +kon]

Exemplifikace

Si tacuisses, philosophus mansisses. (Quitt 1972:147)

Si scivissem, dixissem. (Novotný 1992:187)

VEDLEJŠÍ VĚTA

Temporálně toto P denotuje propréteritum.

Kondicionál ireálný préterita

- viz Hlavní věta

C – MTV [+PREZ: +RE; -REAL: +KOND, +ireal; +-sub, +kon]

Exemplifikace

Si hoc dixisses, erravisses. (Quitt 1972:195)

Socrates, si ex carcere fugisset, haud? Ita admirabilis videretur. (Novotný 1992:265)

Apreciativ non-reálný propréterita

Další centrální funkcí je denotace MTV apreciativ non-reálný propréterita. Predikuje tak neskutečné děje, které jsou předmětem hodnocení (vyjádřeno v hlavní větě).

C – MTV [+PRET: +RE; -REAL: +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

Timebam, ne illos labores frustra suscepisses. (Novotný 1992:257)

Realitiv

P – laudavissem dále predikuje děje lokalizované na MR reálné (tedy skutečné) s temporálním obsahem propréterita.

C – MTV [+PRET: +RE; +REAL:; +sub, -kon]

Exemplifikace

Cum Caesar in Galliam venisset, Helvetios vicit. (Quitt 1972:175)

Ego, qui sero venissem, tamen vidi. (Quitt 1972:177)

Modotemporální model klasické latiny – tabulka

P - laudo -	Prézens realitivu Gnómický prézens Historický prézens
P - laudavi -	Préteritum realitivu (perfektivum) <u>Prézens realitivu</u>
P - laudabam -	Préteritum realitivu (imperfektivum) Kopréteritum realitivu
P - laudaveram -	Propréteritum realitivu <u>Préteritum realitivu</u>
P - laudabo -	Futurum realitivu Kofuturum realitivu Probabilitiv prézentu
P - laudavero -	Profuturum realitivu Futurum realitivu
P - laudem – Hl. v. - V. v. -	Deziderativ eventuální prézentu Potenciál eventuální prézentu Imperativ Apreciativ non-realitivu Injunktiv Potenciál Kondicionál faktibilní Realitiv
P - laudaverim – Hl. v. – V. v. -	Deziderativ eventuální préterita Potenciál eventuální prézentu Prohibitiv Kondicionál faktibilní Apreciativ préterita realitivu Realitiv
P - laudarem - Hl. v. - V. v. -	Deziderativ ireálný prézentu Potenciál ireálný prézentu Potenciál eventuální préterita Kondicionál ireálný prézentu Injunktiv

**Potenciál eventuální (ireální)
Realitiv**

P - laudavissem – Hl. v. -	Deziderativ ireální préterita
	Kondicionál (potenciál) ireální préterita
V. v. -	Kondicionál ireální préterita
	Apreciativ propréterita non-realitivu
	Realitiv

Závěry k modotemporálnímu modelu klasické latiny

Z formálního hlediska byl verbální subsystém rozdělen na paradigmata tvořená od kmenu prézentního a perfektního. Poměr paradigmat funkčně náležejících na MR reálnou a MR non-reálnou mezi těmi tvořenými od kmene perfektního a prézentního byl zcela vyrovnan (oba typy P zahrnovaly tři spadající na MR reálnou a dva na MR non-reálnou).

I z hlediska funkčního se tento subsystém jevil jako poměrně symetrický. V subsystému se minimálně projevovala funkční synonymie jednotlivých paradigmat, která byla funkčně zatížena především centrálně. Vykazovala tedy velice málo periferních funkcí. O stabilitě systému také svědčila skutečnost, že pouze dvě P designovala také funkce tranzitní, a to P – laudavi MTV prézens realitivu a P – laudaveram MTV préteritum realitivu. Oba tyto případy souvisí se změnou fungování těchto P. V dřívějších fázích latiny sloužila k denotaci výsledku nějakého préteritního resp. propréteritního děje. Tento MTV však byl v klasické latině na ústupu.

Dále je možno zaznamenat v tomto slovesném subsystému určitou asymetrii u P – laudavi a laudabam, která obě denotovala MTV préteritum realitivu, první se sekundárním aspektuálním sémem perfektivnost (+perf), což byl zřejmě pozůstatek ze starší latinské fáze, kde se daleko více projevovala kategorie aspektu než času. Slovesný subsystém byl tak spíše založen na opozicích aspektuálních než temporálních.

6 - MODOTEMPORÁLNÍ MODEL LIDOVÉ LATINY

Analýza modotemporálního subsystému lidové latiny s sebou přináší celou řadu problémů.

Na první narazíme již při samotném pokusu o vymezení lidové latiny jak z hlediska diachronního tak geografického. Většinou je lidová latina charakterizována jako jazyk, kterým mluvili obyvatelé Románie, kteří nebyli příliš ovlivněni modely školskými. Jiní autoři považovali lidovou latinu za jazyk používaný všemi vrstvami obyvatelstva v průběhu všech období latiny (Haadsma, Nuchelmans 1963:7). Americký lingvista Charles H. Grandgent vymezuje období lidové latiny přibližně mezi lety 200 před naším letopočtem až 600 našeho letopočtu (Grandgent 1928:21).

Ačkoliv se i v jiných pracích zabývajících se lidovou latinou objevují různé časové delimitace tohoto jazyka (či varianty jazyka – latiny), všeobecně v modernějších pracích převládá koncepce lidové latiny jako jazyka existujícího od vzniku samotné latiny, tedy někdy kolem roku 2000 před naším letopočtem. Přičemž latina klasická se zformovala o mnoho později jako jakási očištěná literární varianta běžné mluvené latiny a dále tedy vlastně koexistovala s lidovou latinou. Klasickou latinou se však zřejmě téměř nemluvilo a zůstávala tak jazykem víceméně stabilním (mrtvým).

Zásadní rozdíl mezi latinou lidovou a klasickou tedy nelze hledat v rovině horizontální (časové), ale v rovině vertikální (stylové).

Románské jazyky se prokazatelně vyvinuly z latiny lidové. Ta však zřejmě již od počátku své existence byla dialektálně rozrůzněna (Mattoso Câmara Jr. 1975:23, Väänänen 1981:22).

Navíc lidová latina jako jazyk živý (používaný) se zcela zákonitě musela již od počátku měnit a její podoby tedy v průběhu staletí byly různé (Väänänen 1981:4).

Vzhledem k tomu, že romanizace probíhala velice pozvolna a byla otázkou několika staletí, na každé nové romanizované území musela být implantována s největší pravděpodobností odlišná podoba jazyka. Jinak řečeno původ každého románského jazyka je třeba hledat v „jiné lidové latině“. Chronologie romanizace je známa, ale jaký byl stav lidové latiny v jednotlivých fázích romanizace již nikoliv.

Tímto se dostáváme k dalšímu problému, který představuje nedostatek zdrojů potřebných pro poznání lidové latiny. Do dnešních dnů se nám dochovaly texty psané lidovou latinou či texty, kde se objevují prvky lidové latiny, řada glos i nápisů, cenná jsou také svědectví latinských gramatiků, kteří opravují prohřešky mluvčích proti klasické latině. Nejznámější je asi tzv. Appendix Probi (zdroje viz Väänänen 1981:14-20, Castro 1991:90-104, Silva Neto 1957:99-124, Henrique Maurer 1962:15-34).

Jaký jazyk bude tedy předmětem naší analýzy? Vzhledem k faktické nedostatečnosti dokumentů, které by byly nalezeny na portugalském území a měly alespoň částečnou vypovídací

hodnotu o stavu jazyka v dané době, se musíme pokusit o rekonstrukci modotemporálního systému jazyka, kterým se mluvilo na území dnešního Portugalska v období od jeho romanizace (2. s. před naším letopočtem) až do konstituování staré portugalštiny (11. až 12. století našeho letopočtu).

Opírat se budeme především o autory, kteří se zabývali modotemporálním systémem lidové latiny (Väänänen 1981, Grandgent 1928, Haadsma, Nuchelmans 1963, Maurer Jr. 1959, Mattoso Câmara Jr.). Vzhledem k tomu, že v inkriminovaném období ještě zřejmě nedošlo k výraznému rozrůznění mezi jazyky mluvenými na Pyrenejském poloostrově bude pro nás i cenným zdrojem kniha Vývoj španělského jazyka II. profesora Bohumila Zavadila. Údaje takto získané bychom chtěli zpřesnit komparací stavu modotemporálního subsystému v klasické latině a ve staré portugalštině.

Je evidentní, že tímto způsobem nelze dosáhnout hodnověrného obrazu tohoto subsystému v lidové latině, pokud vůbec jej nějak lze dosáhnout. Půjde nám tak pouze o to, abychom naznačili určitý důležitý vývojový mezistupeň mezi klasickou latinou a starou portugalštinou, či spíše jazyk, z kterého se stará portugalština přímo vyvinula.

V samotném rozboru jednotlivých slovesných P a jejich funkcí budeme postupovat jako v ostatních částech, tedy od formy k funkci, přičemž se ale také budeme alespoň ve stručnosti zabývat formálním vývojem jednotlivých P z klasické latiny, případně příčinami takového vývoje.

Nebudeme však sledovat podrobně formální vývoj jednotlivých slovesných forem, ale spíše nám půjde o klasickolatinská východiska lidovělatinských verbálních P. Co se týče vývoje forem, odkazujeme na následující díla – Zavadil 2004:111-329, Väänänen 1981:127-149, Grandgent 1928:243-271).

U funkčního rozboru budeme uvádět pouze funkce centrální či možné tranzitní, na druhé straně periferní ponecháme stranou.

P - FAÇO (<P - LAUDO)

Formální vývoj

P – faço se vyvinulo přímo z klasickolatinského P-laudo.

Funkční vývoj

Prézens realitivu

Zcela nepochybně toto P centrálně denotovalo v lidové latině MTV prézens realitivu. Shodují se na tom všichni konzultovaní autoři. Tuto funkci mělo toto P jak v klasické latině tak ve staré portugalštině.

Matice – C – MTV [+PREZ, +PA; +REAL]

P - FAZER HEI (<LAUDARE HABEO)

Formální vývoj

Původní klasicolatinské P-laudabo, které sloužilo k denotaci MTV futura realitivu, zaniklo. Tato forma zřejmě ale nikdy nebyla moc používaná v běžném hovor.

K jejímu rychlému zániku přispěly různé faktory:

1. formám P – laudabo v jednotlivých konjugačních třídách scházela formální jednota

1. konjugační třída – laudabo
2. konjugační třída – delebo
3. konjugační třída – legam
4. konjugační třída – audiam

Oproti tvarům 1. a 2. konjugace s příznakem –b- jsou tvary 3. a 4. konjugace pozůstatky starého latinského konjunktivu, kterého se v non-reálných funkcích přestalo užívat (viz Zavadil 2004:226).

2. k zániku tohoto P také určitě přispělo splynutí některých jeho forem s některými tvary jiných P

např. a) P – laudavi

laudabit [β] – laudavit (důsledek iberorománského betacizmu)

b) P – laudem

legam – legam

c) P – laudo

leges – legis [e] (důsledek přeměny vokalického subsystému – é>e, i>e) (sr. Zavadil 2004:222)

3. důležitou skutečností také byla tendence uživatelů jazyka k expresivnímu vyjadřování a tím pádem nahrazování nepříznačových tvarů formami příznakovými, expresivními a většinou modálně zbarvenými

Perifrastických konstrukcí pro denotaci MTV futura realitivu v lidové latině bylo mnoho, např. laudare volo, laudare debeo, laudare habeo atd.

Na Pyrenejském poloostrově zvítězila konstrukce s verbem *habere*, která se někdy ke konci období lidové latiny a na počátku konstituování jednotlivých iberorománských jazyků syntetizovala. Tato změna spadá asi do 10. s., kdy nacházíme v glosách emiliánských a siloských první syntetické tvary (viz Zavadil 2004:228).

Funkční vývoj

Futurum realitivu

Zpočátku ještě u této konstrukce (*laudare habeo*) převládal modální charakter s MV debitivním (auxiliant *habere*). Později však modální složka zřejmě začala ustupovat temporální a konstrukce se funkčně vymezila jako denotátor futura realitivu (sr. Väänänen 1981:132, Grandgent 1928:101).

Matice – C – MTV [+PREZ, +PR; +REAL]

P - FAZIA (< P - LAUDABAM)

Formální vývoj

Lidovělatinské P-fazia se vyvinulo přímo z klasickolatinského P-*laudabam*.

Funkční vývoj

Préteritum realitivu

U tohoto P nedošlo pravděpodobně k výraznému významovému posunu – jak v klasické latině tak ve staré portugalštině denotoval préteritní reálné děje, tedy děje retrospektivní k VU i RB (TR přítomní). Aspektuálně se jeví jako převážně imperfektivní (-perf) (srov. Zavadil 2004:151).

Matice – C – MTV [+PREZ, +RE, (-perf); +REAL]

Kopréteritum realitivu

Co bylo řečeno v předchozím odstavci, platí i u této funkce, kterou si toto P přeneslo z klasické latiny. Predikovalo tak děje paralelní k jiným dějům préteritním (TR préteritní).

Matice – C – MTV [+PRET, +PA; +REAL]

P – FIZ (< P – LAUDAVI)

Formální vývoj

Tvary P – fiz se vyvinuly přímo z klasickolatinského P – laudavi.

Funkční vývoj

Préteritum realitivu

Centrální MTV P – fiz v lidové latině bylo bezesporu préteritum realitivu. Denotovalo tak děje retrospektivní k VU i RB (TR přítomní). Aspektuálním sémem tohoto P byla perfektivnost (+perf) a vymezovalo se tak v opozici k P – fazia.

Matice – C – MTV [+PREZ, +RE; +REAL]

Druhou funkcí tohoto P bylo v klasické latině predikování stavu jako výsledku nějakého préteritního děje. Tuto funkci však postupně přebíralo nově se utvořivší P – laudatum habeo, a proto se domníváme, že v lidové latině, která je předmětem našeho zájmu (5. – 10. s. našeho letopočtu, už touto funkcí P – laudavi nedisponovalo.

P - TENHO FEITO (<P - LAUDATUM HABEO)

Formální vývoj

V klasické latině již existovala tato forma, ovšem jako tzv. rezultativní konstrukce, tedy ve smyslu *habeo scriptum* – mám napsáno. Poté však přebrala funkci původně příslušející P – laudavi a to anteprezens realitivu. U různých typů sloves se tato konstrukce chovala různě (tranzitivní/intranzitivní) (viz Zavadil 2004:302). Podle téhož autora se tento typ prosadil plně v lidové latině na Pyrenejském poloostrově (iberorománštině) v průběhu 5. – 6. století našeho letopočtu (Zavadil 2004:302).

Funkční vývoj

Anteprezens realitivu

Toto P tedy predikovalo děje, které byly anteriorní (či retrospektivní) k VU i RB (TR přítomní), ale jejichž důsledky trvaly až do přítomnosti.

Matice – C – MTV [+PREZ, +ant, +akt; +REAL]

P - FIZERA (< P – LAUDAVERAM)

Formální vývoj

Lidovělatinské P – fizera se vyvinulo přímo z klasickolatinského P – laudaveram, tvořeného od perfektního kmene.

Funkční vývoj

Propréteritum realitivu

Centrální funkcí tohoto P v klasické latině i ve staré portugalštině byla denotace MTV propréterita realitivu (děje retrospektivní k jiným dějům préteritním, lokalizace na TR préteritní). Stejně tak všichni konzultovaní autoři tuto funkci uvádí na prvním místě (Väänänen 1981:131, Grandgent 1928:98, Maurer Jr. 1959:126).

Maticice – C – MTV [+PRET, +RE; +REAL]

Autoři zabývající se lidovou latinou dále uvádějí, že P – fizera mohlo také designovat MTV préteritum realitivu. Dále mohlo také být dislokováno na MR non-reálnou a designovat tak potenciál či kondicionál (viz Väänänen 1981:131, Grandgent 1928:98, Maurer Jr. 1959:126).

Co se týče MTV préterita realitivu, tak to je tomuto P přisuzováno zejména na území Galie (častý výskyt ve staré francouzštině). Ve staré portugalštině podle našich výzkumů toto P takto fungovalo pouze jako stylistický prostředek zejména v krásné literatuře a rozhodně nelze mluvit o nějaké zřetelné konverzní tendenci. Nebudeme tedy tento MTV v lidové latině přisuzovat P – fizera.

Citovaní autoři také shodně upozorňují na tendenci P – fizera designovat MTV potenciálu či kondicionálu, což dokazují zejména staré fáze portugalštiny, španělštiny, provensálštiny, katalánštiny či některé jihoitalské dialekty.

Podle našich výzkumů se ve staré portugalštině již dá mluvit o MTV tranzitním. Jak to bylo v lidové latině mluvené na budoucím portugalském území lze jen těžko odhadovat, ale zřejmě výskyt tohoto MTV u P – fizera nebyl ještě tak častý jako ve staré portugalštině. Nebudeme ho tedy uvádět.

P - TINHA FEITO (< HABEBAM LAUDATUM)

Formální vývoj

Analogicky po vzoru P – tenho feito se v lidové latině utvořilo P – tinha feito. Pomocné sloveso *habere* se posunulo do paradigmatického tvaru *fazia*, čímž se posunula lokalizace celého P z TR přítomní na préteritní.

Funkční vývoj

Propréteritum realitivu

Ve staré i moderní portugalštině denotuje toto P pouze jediný MTV – propréteritum realitivu. Je tedy více než pravděpodobné, že i v lidové latině denotovalo tento MTV.

Matice – C – MTV [+PRET, +RE; +REAL]

P - FARIA (< LAUDARE HABEBAM)

Formální vývoj

Analogicky k P – farei se v lidové latině vytvořilo P – faria, jehož auxiliant v paradigmatickém tvaru *fazia* lokalizoval celkové P na TR préteritní. Původně tedy toto P bylo analytické, postupem času se však na většině Románie syntetizovalo. Výjimkou je však právě území portugalské, kde je analytičnost tohoto P pocíťována dodnes. Důkazem tohoto stavu je v moderní portugalštině tzv. mezoklitické postavení osobního zájmena, tedy vkládání zájmen mezi původní jednotlivé složky tohoto P (amá-lo-ia, sabê-lo-ia atd.). Tuto skutečnost potvrzuje také formální analýza P – faria ve staré portugalštině (lança-llas-hia).

Funkční analýza

Metapréteritum realitivu

S největší pravděpodobností bylo toto P vytvořeno primárně pro denotaci MTV metapréterita realitivu, tedy predikaci dějů prospektivních k jiným dějům préteritním (srov. Zavadil 2004:237).

Matice – C – MTV [+PRET, +PR; +REAL]

Potenciál – kondicionál eventuální (ireálný)

V souvislosti se zánikem či se změnou fungování klasickolatinského P – laudarem (portugalština – viz dále) přibralo P – faria postupně ještě jeden centrální MTV – tedy zejména potenciál a kondicionál eventuální či ireálný (srov. Maurer Jr. 1959:129, Zavadil 2004:237). Jak připomíná prof. Grandgent, toto spojení existovalo již v klasické latině, kde bylo užíváno Tertulianem s MTV kondicionálu (viz Grandgent 1928:101-2). Je tedy pravděpodobné, že toto spojení převzalo tyto MTV v lidové latině plynule a jeho užívání se zřejmě velice rychle šířilo.

Matice – C – MTV [-; -**REAL**, +POT, (+KOND), +event, (+ireal); +sub, +kon]

P - FAÇA (< P – LAUDEM)

Formální vývoj

Z klasickolatinského P – laudem se vyvinulo přímo lidovělatinské P – faça.

Funkční vývoj

Když srovnáme jednotlivé MTV P – laudem a P – faça, zjistíme, že fungování těchto P bylo v klasické i lidové latině takřka totožné. Podrobnější a zejména syntaktický rozbor by dokázal, že tomu tak úplně není. V klasické latině bylo P – laudem daleko častější a vyjadřovalo často jemné významové nuance. Žádná z námi konzultovaných prací se však tímto podrobně nezabývá a toto není ani tématem práce naší. Navíc vzhledem k nedostatečnému korpusu lidovělatinských zdrojů by to byl úkol nadmíru náročný. Shrňme si tedy pouze MTV, které s největší pravděpodobností toto P denotovalo v lidové latině.

Hlavní věta

Deziderativ

V hlavní větě se udrželo u tohoto P MTV deziderativ či také periferně imperativ.

Matice – C – MTV [-; -**REAL**, +VOL, +dez; -sub, -kon]

MTV potenciál eventuální přešel na P – faria (viz P – faria).

Vedlejší věta

Ve vedlejší větě P – faça denotuje všechny MTV klasickolatinského P – laudem kromě kondicionálu faktibilního. Tento MTV převzalo nově se utvořivší P – fizer (viz dále).

Apreciativ reálný/non-reálný

Centrální funkcí P – faça v lidové latině byla denotace MTV apreciativu reálného i non-reálného.

Matice – C – MTV [+**PREZ**, +PA; -**REAL**, +APREC; +sub, +kon]

Injunktiv

Dalším centrálním MTV tohoto P byl injunktiv modálně spadající do širší kategorie volitivní.

Matice – C – MTV [+PREZ, +PR; -REAL, +VOL, +inj; +sub, +kon]

Potenciál eventuální

MTV potenciál eventuální také určitě patřil k centrálním funkcím P – faça v lidové latině.

Matice – C – MTV [+PREZ, +PA; -REAL, +POT, +event; +sub, -+kon]

Realitiv

Je více než pravděpodobné, že P – faça se také vyskytovalo v řadě vedlejší vět, kde funkčně spadalo na MR reálnou.

Matice – P – MTV [+PREZ, +PA; +REAL]

P – FIZESSE (< P – LAUDAVISSEM)

Formální vývoj

Lidovělatinské P – fizesse se formálně vyvinulo přímo z klasickolatinského P – laudavissem tvořeného z perfektního kmene.

Funkční vývoj

Funkčně toto P v podstatě navazuje na klasickolatinské P – laudarem, nikoli na P – laudavissem. P – laudarem postupně foneticky splývalo s P – laudaverim a P – laudavero a tak se tato forma stala nejednoznačná a ve většině románských jazyků zanikla (srov. Zavadil 2004:242). V portugalštině se toto P považuje za formální východisko tzv. konjugovaného infinitivu.

Jak již bylo řečeno, funkčně převzalo toto P MTV klasickolatinského P – laudarem. Podívejme se tedy na realizaci jeho MTV ve vedlejší větě.

Potenciál eventuální

Centrálně tedy denotuje děje možné, o jejichž realizovatelnosti nevíme nic.

Matice – C – MTV [-; -REAL, +POT, +event; +sub, +kon]

Kondicionál eventuální

Další centrální funkcí tohoto P je denotace MTV kondicionál eventuální či ireálný.

Matice – C – MTV [-; **-REAL**, +KOND, +event (+ireal); +sub, +kon]

Injunktiv

Bezespору další centrální funkcí P – fizesse v lidové latině byl MTV injunktiv.

Matice – C – MTV [+**PRET**, +PR; **-REAL**, +VOL, +inj; +sub, +kon]

Apreciativ

Zřejmě P – fizesse v lidové latině také denotovalo děje, které byly předmětem nějakého hodnocení obsaženého v hlavní větě, tedy MTV apreciativ.

Matice – C – MTV [+**PRET**, +PA; **-REAL**, +APREC; +sub, +kon]

Realitiv

Také se toto P asi často nacházelo v různých typech vedlejších vět, podobně jako v klasické latině i ve staré portugalštině, kde designovalo děje reálné a modálně tak bylo dislokováno na MR reálnou.

Matice – P – MTV [+**PRET**, +PA; +**REAL**]

P - FIZER (< P – LAUDAVERO)

Formální vývoj

Lidovělatinské P – fizer se vyvinulo přímo z klasickolatinského P – laudavero, které jinak v lidové latině formálně splývalo s P-laudaverim a P – laudarem. P – fizer se však zachovalo v lidové latině mluvené na Pyrenejském poloostrově, kde začalo denotovat v iberorománštině nové MTV (srov. Zavadil 2004:284)

Funkční vývoj

Potenciál faktibilní futura

P – fizer si zachovalo z klasického P – laudavero temporální sém futurálnosti (periferní MTV P – laudavero – futurum realitivu), ale modálně se posunulo na MR non-reálnou do sekundární MP faktibilní. Denotovalo tak zřejmě děje prospektivní k VU i RB (TR přítomní) modálně charakterizované jako potenciální faktibilní. Toto P lze nalézt s tímto MTV v nejstarších staroportugalských textech.

Matice – C – MTV [+**PREZ**, +PR; **-REAL**, +POT, +fakt; +sub, +kon]

Kondicionál faktibilní

Další centrální funkcí tohoto P je v lidové latině denotace MTV kondicionál faktibilní stejně jako ve staré i moderní portugalštině. Zde mohlo hrát významnou roli splývání a křížení P – laudavero s P – laudaverim, jehož centrální funkcí v klasické latině byla denotace tohoto MTV a to jak v hlavních tak i ve vedlejších větách.

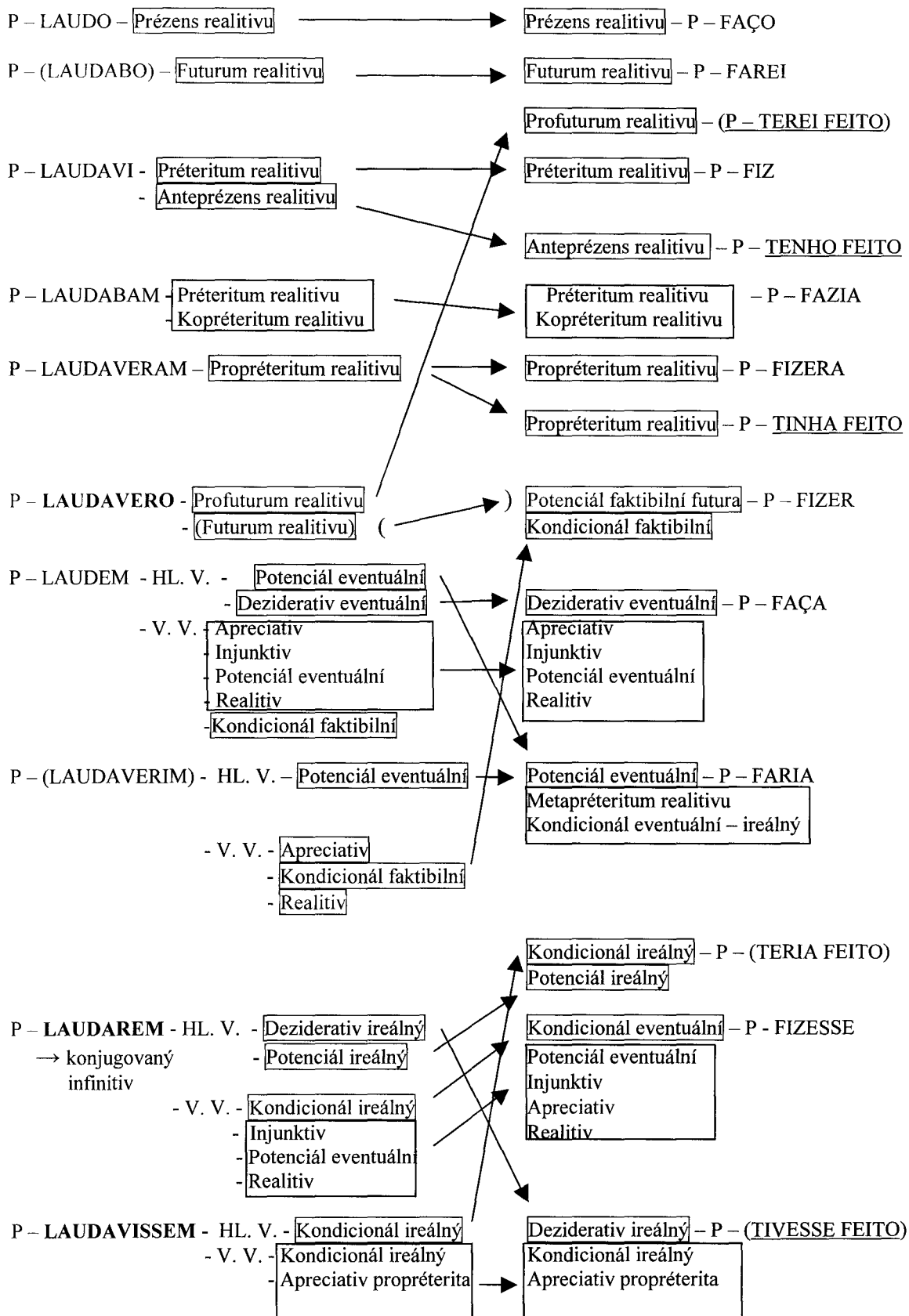
Matice – C – MTV [-; -**REAL**, +KOND, +fakt; +sub, +kon]

Dále by bylo možné uvažovat ještě o dalších P nově se tvořících jako např. P – تنها feito, tiver feito či tivesse feito. Jejich existence v lidové latině je podle našeho názoru přinejmenším sporná také vzhledem ke skutečnosti, že i ve staré portugalštině je jejich výskyt spíše výjimečný. Nebudeme se tedy jimi zabývat.

V následujícím grafickém znázornění si pokusme shrnout formální i funkční vývoj slovesného subsystému z klasické do lidové latiny.

Klasická latina

Lidová latina

Poznámky k tabulce

- 1) Paradigma v sloupečku Klasická latina, které je v závorce, znamená, že dané P zaniklo a jeho funkce přechází do lidové latiny k jinému či nově vytvořenému P.
- 2) U paradigmatu označeného tučně se zcela změnila jeho funkce v lidové latině.
- 3) Ve sloupečku Lidová latina podtržená paradigmata označují lidovělatinské novotvary.
- 4) Paradigmata v závorce označují systémově možné tvary, které však zřejmě v lidové latině ještě nebyly používány v parole.

Modotemporální model lidové latiny - tabulka

P - faço -	Prézens realitivu
P - fazer hei -	Futurum realitivu
P - fazia -	Préteritum realitivu Kopréteritum realitivu
P - fiz -	Préteritum realitivu
P - tenho feito -	Anteprezens realitivu
P - fizera -	Propréteritum realitivu
P - tinha feito -	Propréteritum realitivu
P - fazer havia -	Metapréteritum realitivu Potenciál – kondicionál eventuální (ireální)
P - faça - Hl. v. - V. v. -	Deziderativ Apreciativ realitivu/non-realitivu Injunktiv Potenciál eventuální Realitiv
P - fizesse - V. v. -	Potenciál eventuální (ireální)

Kondicionál eventuální (ireálný)
Injunktiv
Apreativ
Realitiv

P - fizer - V. v. - **Potenciál faktibilní futura**
Kondicionál faktibilní

Závěry k modotemporálnímu modelu lidové latiny

Jak již bylo řečeno, analýza tohoto slovesného subsystému je ovlivněna neexistencí dostatečného korpusu vhodného k jeho poznání. Modotemporální model je tak spíše povahy deduktivní až spekulativní.

I přesto lze vysledovat jasnou tendenci ve vývoji od klasické latiny ke staré portugalštině. Tato vyplývá i z předcházející tabulky.

Počet paradigmat zůstal téměř shodný jako v latině klasické (klasická latina – deset P/lidová latina jedenáct P). Již se začíná projevovat jedna zásadní tendence, a to tendence k analytičnosti tvarů. Zmizela syntetická P – laudaverim a laudabo a jejich MTV přešly částečně na původně analytická P – fazer havia a fazer hei. Tato P se však postupem času syntetizovala. Dále vzniklo nové analytické P – tenho feito, které převzalo MTV anteprezens realitivu od P – laudavi. Analogicky k tomuto P bylo vytvořeno P – tinha feito s MTV propréteritum realitivu. Tím se ale vytvořila v daném subsystému asymetrie, která poté měla své důsledky ve staré portugalštině (MTV propréteritum realitivu bylo denotováno dvěma P).

Dále byl podstatně změněn subsystém non-realitivní. Čtyři P byla zredukována na tři. Zůstalo P – laudem, které si v podstatě udrželo i své centrální MTV, zaniklo P – laudaverim (viz výše), P – laudarem přešlo v konjugovaný infinitiv, P – laudavissem převzalo všechny centrální MTV denotované původně P – laudarem ve vedlejší větě. Tím se ale zřejmě obsahově velice silně zatížilo, což vedlo k další dílčí asymetrii. Tato byla poté vyřešena zřejmě až ve staré portugalštině, kde MTV klasickolatinského P – laudavissem převzalo nově se utvořivší P – tivesse feito. Otázkou ovšem zůstává, jestli toto P neexistovalo již v lidové latině.

P – laudavero se modálně dislokovalo na MR non-reálnou a začalo sloužit k denotaci MTV – potenciálu faktibilního futura a kondicionálu faktibilního. Tento MTV převzalo tak po zaniklém P – laudaverim. Tím se ale uvolnil MTV profuturum realitivu. Tuto asymetrii v subsystému vyřešila opět asi až stará portugalština nově se utvořivším P – terei feito.

Celkově lze konstatovat, že v lidové latině byla nastavena u slovesných P analytická tendence, která se ale plně rozvinula až ve staré portugalštině.

7 - MODOTEMPORÁLNÍ MODEL STARÉ PORTUGALŠTINY

Časově starou portugalskou delimitujeme asi od doby, kdy se na budoucím území Portugalska začaly objevovat texty vykazující jasné rysy portugalské, tedy přibližně od druhé poloviny 12. století až do první poloviny 16. století, kdy se již v portugalských pracích začíná mluvit o nástupu portugalské klasické.

Korpus je záměrně sestaven jak z textů provenience literární tak z textů úředních, aby bylo možno lépe postihnout skutečnou podobu tehdejšího jazyka.

Podobně jako v části věnované moderní portugalské se nebudeme zabývat formální stránkou staroportugalského slovesa. Tomuto problému se již věnovala dostatečně podrobně celá řada autorů, u nichž čtenář nalezne potřebné informace. Jsou to především: Lima Coutinho 1958:298-353, Geraldo da Cunha 1995, Piel 1945, Silveira Bueno 1955:150-163, Mattos e Silva 1989:307-400, Maia 1986:723-855, Williams 1986:165-249, Nunes 1975:270-341 a Huber 1986:203-254.

My se budeme věnovat především funkční analýze verbálních forem, kterými disponovala stará portugalská. Náš postup bude opět takřka výhradně sémaziologický. Budeme tedy k jednotlivým slovesným paradigmům přiřazovat významy, které denotovaly (či designovaly) ve staré portugalské.

P – FAÇO

Prézens realitivu

Centrálním modotemporálním významem tohoto P je denotace dějů paralelních s VU (i s RB). Temporální lokalizace na TR přítomní, modální lokalizace na MR reálné. Jeho modotemporální vymezení je tedy prézens realitivu. (viz Bueno 1955 :171).

Denotovatelností PSD významů se nebudeme zabývat (viz moderní portugalská).

Matice – C – MTV [+PREZ, +PA; +REAL]

Exemplifikace

Tu as nome Paaya. (VS, 25)

Ay senhor, ey medo, ey medo destes dyabóós que vem depos my~ e me mete~ em pe~nas. (VS, 39)

... e algu~us desejam saber que virtude he esta, e, pois he necessaria ao rrei. (Dom Pedro, 87)

Historický prézens

Periferně může dále P – *faço* designovat děje primárně chápané jako préteritní (retrospektivní k VU), ale temporálně aktualizované do paralelní zóny s VU. Jedná se o stylistický prostředek typický zejména pro krásnou literaturu. (srov. Bueno 1955:171)

Postprézens realitivu

Velice zřídka také toto P mohlo vyjadřovat ve staré portugalštině v synergii především s kontextem MTV postprézens realitivu (či snad i futura realitivu). Designovalo tak děje posteriorní k VU či eventuelně i prospektivní. Jeho temporální lokalizace je na TR přítomní, modálně náleží na MR reálnou. (srov. Mattos e Silva 1989:421-2, Bueno 1955:171)

Matice – P – MTV [+PREZ, +post; +REAL]

Exemplifikace

Tu, formiga mizquinha ... nom comes senom trijguo e eu como viandas nobres, e como nas mesas dos reis e dos senhores; tu bebes augua na terra, e eu bebo com taças e copos d`ouro preçiosas; tu andas com os pees na lama, e eu ando pellos rrostros dos reys e dos senhores. (Bueno 1955:171)

E pera seeres certo, Pedro meu amigo, destas cousas que ti eu conto, direi-ti os nomes dalgu~u~s a que algu~u~s feitos de que eu falo acaecerom e enton poderás entender de todas aquelas cousas que ti eu conto. (Mattos e Silva 1989:421)

Kopréteritum realitivu

Periferně dále toto P designuje děje paralelní k jiným dějům préteritním (lokalizovaným na TR préteritní). Funguje tedy jako kopréteritum realitivu. Z následujících vyplývá, že predikuje buď děje pantemporální nebo děje platné i v okamžiku promluvy (na rozdíl od P – *fazia*) – (viz Mateus 2004:173-4).

Matice – P – MTV [+PRET, +PA, +prez, +pa; +REAL]

Exemplifikace

... ca a mim disserom que eu tenho hu~u filho Joanne que á de montar muito alto e per que o rreino de Purtugall á d`aver mi grande honrra. (Dom Pedro, 276)

E eu contei esto a algu~us que rrazom têm d`entender em taaes cousas, e disserom-me que nom podia seer salvo que algu~us grandes feitos lhe aviam de sahir d`antre as mãos. (Dom Pedro, 276)

... porém disserom os antiigos que ne~hu~u he tam verdadeiramente amado como aquell cuja morte nom tira da memoria o grande espaço do tempo. (Dom Pedro, 279)

Caa me llembrey que decemdeys daquela muy noble llynhagem dos Godos... (Zurara, 217)

Non-realtiv

Dále může toto P být periferně také dislokováno na MR non-reálnou a designovat (či kodesignovat) tak různé MTV sem spadající jako např. potenciál či zejména kondicionál faktibilní. (srov. Mattos e Silva 1989:422)

Matice – P – MTV [-; -REAL, +POT (+KOND), +fakt; +sub, +kon]

Exemplifikace

... e sse lhe nom poderem empeeçer, lhe podem fazer proueyto. (FP, 113)

Qual quer que tu es e quem es ao Senhor Deos claro, certo e manifesto he. (VS, 24)

... se vossa mercee for de me mandardes entregar dous castellos quaaes eu disser, eu vos quero poer em elles... (Dom Pedro, 140)

... se for achado que merece morte, eu lh`o quero entregar preso. (Dom Pedro, 190)

... e sse o fezerdes como da primeira, esaaes em ponto de perder o rreino e vossa pessoa; e el-rrei meu senhor nem en nem vos poderemos mais acorrer. (Dom Fernando, 11)

P - FAREI

Futurum realitivu

Centrální a silně dominující funkcí P – farei je ve staré portugalštině denotace MTV futurum realitivu. Predikuje tak reálné děje prospektivní k VU i RB, který je lokalizován na TR přítomní. (Bueno 1955:172-3).

Na rozdíl od moderní portugalštiny se toto P zřejmě běžně užívalo i v řeči. Svědčí o tom excerpované pasáže z přímé řeči.

Matice – C – MTV [+PREZ, +PR; +REAL]

Exemplifikace

E assy fará este ladrom: fará filhos, e fará-os ladrões assy como ssy. (FP, 108)

Pero morrerás, e sserey sseguro de ty. (FP, 120)

Creo que per a auga do sancto baptismo serey sanctificada e asy fugirey e serey livre e quite do poderiio do diaboo per o qual fuy muyto e~ganada. (VS, 24)

...mas das manhas e condiçoões e estados de cada hu~u diremos adiante muito brevemente, onde conveer fallar de seus feitos. (Dom Pedro, 91)

... e quem taaes leis comprir, sempre bem obrará. (Dom Pedro, 88)

... mas ja agora som seguro que nunca m`a dará. (Dom Pedro, 125)

Nom curees d`isso, ca quem as semea as viinrá depois colher. (Dom Pedro, 259)

Další temporální funkce, které denotuje toto P, jsou kofuturum, profuturum i metafuturum realitivu. Tyto MTV nemají ve staré portugalštině svůj vlastní výrazový prostředek, proto si vypůjčují tuto formu.

Kondicionál faktibilní

Často se užívá toto P v kondicionálních souvětích v hlavní větě, a to s MTV kondicionál faktibilní. Predikuje tak děje s futurální orientací, jejichž realizace závisí na splnění nějaké podmínky (modálně charakterizované jako faktibilní), která je vyjádřena pomocí P – fizer. Jedná se o ustálenou transpozici P – farei do MR non-reálné.

Matice – C – MTV [-; -REAL, +KOND, +fakt]

Exemplifikace

... e sse nos algu~us quiserem embargar o caminho, nós faremos muito pollo ajudar com a ajuda e graça de Deus. (Dom Fernando, 7)

... e se me el quiser torvar e teer o caminho, fará em ello sua voontade, mas en nom posso escusar a quem me torva der, ou quiser embargar, que me nom defenda d`el o melhor que poder. (Dom Fernando, 58)

Nõ he ainda tempo, mais se o meu caminho seguires, çedo verras aqui. (VS, 19)

Se fezeres do pecador e nõ digno e sancto e boom, a palavra dita per my~ sera feita e conprida per ty. (VS, 25)

Sse passares o rrio de Jurdom ally acharás boa folgança. (VS, 77)

Postprézens reálný

Toto P může také někdy designovat MTV postprézens realitivu, tedy děje k VU (TR prézentní) posteriorní, tedy bezprostředně následující.

Matice – P – MTV [+PREZ, +post; +REAL]

Exemplifikace

Callarey por agora o que desto semty e o que sobre`ello emtemdo de fazer em sua homrra e acreçemtamento, porque a obra demonstrará amte a presemça de todos... (Zurara, 208)

Probabilitiv prézentu

Již ve staré portugalštině toto P slouží k občasné designaci MTV probabilitiv prézentu. Predikuje tak výjimečně děje pravděpodobné paralelní k VU (TR prézentní). Jedná se zde o případ modálně-temporální transpozice, která je umožněna sémantickou podstatou centrálního významu tohoto P, tedy futurálnosti (viz kapitola Moderní portugalština). (srov. Bueno 1955:173, Said Ali 1923:113).

Matice – P – MTV [+PREZ, +PA; -REAL, +PROB]

Exemplifikace

... poderá seer que nos prasmarám algu~us. (Dom Pedro, 131)

P – FIZ

Préteritum realitivu

Centrálním MTV P – fiz je préteritum realitivu. Děje, které predikuje, jsou temporálně charakterizované jako retrospektivní k VU i RB, který je lokalizován na TR přítomní. Modálně spadají do sféry realitivu.

Oproti P – fazia se toto P vymezuje PSD sémem terminativnost. Denotuje tedy děje již ukončené (srov. kapitola Moderní portugalština) (srov. Bueno 1955:171-2).

Jeho temporální vymezení oproti P – tenho feito je ve staré portugalštině složitější a méně průhledné než v moderní portugalštině. Bude o něm pojednáno v části, ve které se budeme zabývat tímto P.

Maticice – C – MTV [+PREZ, +RE, +term; +REAL]

Exemplifikace

... e abrimdo a boca pera tomar a ssoombra que lhe ssemelhaua carne, cayo-lhe a carne que leuaua na boca: e assy perdeo hu~a e a outra. (FP, 107)

E os vezinhos e amiguos fezerom grande festa. (FP, 108)

E ella esteve em aquella casa per tres annos. (VS, 17)

E elles se callarom. (VS, 21)

... mas ouve amigas com que dormio, e de nenhu~ua ouve filhos salvo d`hu~a dona naturall de Galiza que chamarom dona Toreija... (Dom Pedro, 93)

... el-rrei seendo iffante nunca mais quis casar, nem depois que rreinou quis rreceber molher... (Dom Pedro, 275)

... Dom Fernando, devees de saber que, partindo el d`aquell moesteiro onde seu padre fora tragido e el levantado por rrei, veo-sse a hu~u castello que chamam Porto de Moos, onde esteve algu~us dias; (Dom Fernando, 11)

E partio el-rrei dom Henrrique d`aqueel logar hu estava e foi-sse contra aquella comarca d`onde el-rrei dom Pedro era, e pôs seu arreall em hu~a serra alta que está sobre Alava... (Dom Fernando, 26)

E que esta doazõ deste herdame~to que eu Simõ gunsaluiz dej e entregej a esse danãdito Moesteiro en todo tenpo... (Martins, 349)

E el-rrei feze-o assi e partio da villa de Najara e levou caminhou de Soria pera Aragom; (Dom Fernando, 49)

Como el-rrei dom Henrrique cercou a cidade de Leom, e mandou lavrar a moeda dos sesseues. (Dom Fernando, 63)

Antepreteritum, postpreteritum realitivu

Další centrální funkcí tohoto P je denotace dějů antepreteritních či postpreteritních, tedy anteriorních či posteriorních k RB lokalizovaném na TR preteritní.

Toto P takto funguje proto, že stará portugalština, podobně jako moderní, nemá k dispozici vlastní P pro denotaci těchto funkcí. Existující P – *tive feito* je využíváno pouze sporadicky. (viz dále)

Matices – C – MTV [+PRET, +ant (+post); +REAL]

Exemplifikace

Antepreteritum

E d'hi a [pouco] tempo cayo o leom em hu~u laço que lhe fezerom os caçadores pera o filhar: (FP, 137)

E des que partyo todallas cousas que avia e deu-as aos pobres mudou e~ tal guysa sua vida que bem mostrava que muy espantada viera a sua alma das penas que passara. (VS, 38)

... e disserom-nos da vossa parte a creença que lhes mandastes. (Dom Pedro, 96)

Postpreteritum

Depois que morreo, veo ho cam com as testemunhas e comerom ho carneyro. (FP, 106)

A formigua escuytou muy bem, e depois que a mosca disse sseu sermom, lhe rrespondeo com palauras escatimosas e disse: (FP, 119)

... foi sempre grande caçador e monteiro, em sendo iffante e depois que foi rrei. (Dom Pedro, 91)

E o conde chegou a Pancurvo e assessegou hi algu~us dias, e depois se partio pera Najara. (Dom Pedro, 204)

Dále je možné, že P – fiz ve staré portugalštině může kodesignovat (v synergii zejména s kontextem) i jiné funkce - např. imperativ či postkofuturum realitivu. Výskyty těchto případů však ve sledovaném korpusu nebyly zaznamenány.

P – FAZIA

Préteritum realitivu

Centrálně P – fazia predikuje ve staré portugalštině děje préteritní se sekundárním PSD sémem non-terminativnosti, čímž se odlišuje od P-fiz. Denotuje tak děje retrospektivní k VU. Temporálně je lokalizováno na TR přítomní. Modálně spadá na MR reálnou.

Stejně jako v moderní portugalštině může vykazovat různé PSD sémy jako zejména habituálnost, iterativnost, durativnost atd.. (viz Bueno 1955 :171 –2).

Matice – C – MTV [+PREZ, +RE; +REAL]

Exemplifikace

Comta-sse que o lobo bebia hu~a vez em hu~u rribeyro, da parte de çima, e o cordeyro bebia em aquell medês rribeiro, da parte de fumdo. (FP, 104)

E leuou-ho a hu~a cozinha omde elle moraua, na qual avia muytas gallinhas e carne de porco, com outros boos comeres; (FP, 111)

... e porque quando os cãaes hi eram nom podiam fazer dapno, porque lhe defendiam o gaado, e quando os lobos vijnham pera tomar as ouelhas os cãaes as defendiam, e cada vez os lobos leuauam a peor, e tornauan-sse com vergomça e dapno, ... (FP, 130)

E a rregla daquel moesteiro era tal: em o primeiro domingo da coreesma eram chamados todos os monges daquel moesteiro e ffaziam sseu ofiço a Nosso Senhor ssegundo aviam de custume e cada huu~ delles rreçebia o corpo do Nosso Senhor Jhesu Cristo... (VS, 70)

Este rrei dom Pedro era muito gago; e foi sempre grande caçador e monteiro. (Dom Pedro, 91)

Na hordenança de todollos desembargos tiinha el-rrei esta maneira: quantas pitiçoões lhe a elle davom, hiam a mão de Gonçallo Vaasquez de Gooes seu scrivam da puridade, e elle as dava a hu~u escrivam quall lhe prazia... (Dom Pedro, 103)

... e se confessar nom queriam, el se desvestia de seus rreaaes panos e per sua mão açoutava os malfeitoses. (Dom Pedro, 111)

Com elle andavom mouros que aprazavom garças e outras aves, e estes nadavom os peegos e apaheres se os falcoões cahiam em elles. (Dom Fernando, 4)

Kopréteritum realitivu

Další centrální funkcí tohoto P je denotace MTV kopréterita realitivu, tedy dějů lokalizovaných na TR préteritní a paralelních k RB. Opět zde zřetelně převládá temporální obsah nad modálním (lokalizace na MR reálné). Děj predikovaný tímto P již zpravidla nezasahuje do temporálního segmentu paralelního s VU (na rozdíl od P- faço).

Matice – C – MTV [+PRET, +PA; +REAL]

Exemplifikace

E o rrato rrespomdeo que lhe prazia e que lh`o agradeçia muyto. (FP, 105)

A cadella rrespomdeo que lh`a queria emprestar de boamente. (FP, 109)

Pom este poeta emxemplo e diz que o lobo acusou a rraposa d`auamte o bogio: que lhe deuia muytos dinheiros. (FP, 119)

Veemdo o bogio a escusa da rraposa, conhoço que o lobo a demamdaua e acusaua ssem rrazom, e disse ao lobo: (FP, 119)

... disse que sua voontade era e fora sempre de manter os poboos de seu rreino em ella (justiça) (Dom Pedro, 109)

... a achou el no caminho onde viinha ... (Dom Pedro, 256)

... ell escrevera a seu tio que era em seu rreino... (Dom Pedro, 272)

... fallou llogo com ho mestre de Cristos, que hera seu tio... (Zurara, 198)

E el lhe rrespondeo que el-rrei de Inglaterra seu senhor e padre e el isso meesmo estavom mui prester de o ajudar, e que ja lhe escrevera sobre`ello e que era bem certo que lhe prazeria. (Dom Fernando, 17)

... mas el-rrei dom Henrrique era homem de gram coração e esforço, e disse que nom quiria poer a batalha salvo em-na praça chãa sem vantagem ne~hu~a. (Dom Fernando, 33)

E quando soube que Tolledo era cercada, traudou com el-rrei de Graada que o vehesse ajudar com as mais gentes que podesse. (Dom Fernando, 65)

Prézens realitivu

Dále může být toto P transponováno do MTV prézens realitivu zejména v řeči jako oslabená forma žádosti. Tato modotemporální transpozice je umožněna spolupůsobením kontextu mluvního aktu na MTV konkrétního slovesa (viz Mattos e Silva 1989:422-3, srov. také kapitola Moderní portugalština).

Matices – P – MTV [+PREZ, +PA; +REAL]

Exemplifikace

Gram maravilha he aquesta que ouco, pero queria saber que homildade ouve dentro na sa alma. (Mattos e Silva, 423)

Queria, padre, que mi contasses algu~as cousas daqueles be~e~s que visti ou ouvisti. (Mattos e Silva, 423)

Queria de boa mente, padre, saber que obras fazia aqieste abade Equicio que taes dões recebeo de Nosso Senhor. (Mattos e Silva, 423)

Metapréteritum realitivu

Zcela výjimečně může také toto P designovat MTV metapréteritum realitivu, tedy děje prospektivní k RB nacházejícímu se na TR préteritní. Interpretace těchto případů je často velice složitá, především vzhledem ke konkurenci centrálního výrazového prostředku tohoto MTV P-faria, a proto je zde důležitá kodesignace pomocí kontextu. (viz Mattos e Silva 1989:424-6).

Matices – P – MTV [+PRET, +PR; +REAL]

Exemplifikace

Quando chegou ao flume Jordan e vio que non podia passar, como quer que metesse hu~a vegada o manto de Elias, seu meestre, que tragia ena agua e nonno partio de si, na segunda vegada er meteu o manto en aquela agua e disse. (Mattos e Silva, 424)

E ele lhes deu con sa mão hu~u~ barril pequeno de madeiro cheo de vi~ho, que bevessen pela carreira, que os podia abastar a hu~u~ jantar. E pero beberon sempre dele ata que chegaron aa cidade de Ravena e ficaron en essa cidade e bebian sempre daquele vi~ho. (Mattos e Silva, 424)

Queria-te contar, a louvor de nosso remiidor, algu~u~s dos miragres do honrado San Beento. Mais porque todo o tempo do dia d'hoje non nos abastaria pera os contar compridamente, mais

livremente os poderemos depios contar e faremos en eles começo do Segundo Livro. (Mattos e Silva, 425)

El-rrei disse que per ne~hu~ua guisa nom podia taaes castellos poer em fielldade, ca diriam os do rreino que quiria dar a terra a gentes estranhas, nem as mill lanças que lhe rrequiria, que nom avia por bem de ficarem em seu rreino, mas que o senhorio de Bizcaya e Crasto d`Ordialles, e Soria a monssé Joaham que bem lhe prazia de o outorgar. (Dom Fernando, 42)

P – TENHO FEITO

Než přikročíme k funkční analýze tohoto P, je třeba alespoň okrajově naznačit problémy spíše formálního rázu, které se ho týkají.

Za prvé je to především otázka jak rozlišit ve staré portugalštině složené P – tenho feito od rezultativní konstrukce. Lingvisté zabývající se touto problematikou navrhuji různá kritéria. Nejčastější je kritérium, které je založené na shodě participia s přímým objektem u tranzitivních sloves. Všechna tato spojení pak tito lingvisté považují za rezultativní konstrukce (viz Paiva Boléo 1936:32-3). Podle našeho názoru ale tato shoda není přímým důkazem toho, že by se nutně muselo jednat o rezultativní konstrukci. Mohlo již jít o „čas“, který ještě nebyl plně gramatikalizován. Dodnes je shoda v určitých případech součástí běžného úzu i normativní mluvnice v jazycích jako je italština či francouzština a nelze přitom tvrdit, že věty jako – *les lettres que j'ai lues* či *sono partiti* jsou rezultativní konstrukce. Ve staré portugalštině však tyto záležitosti samozřejmě nejsou normativizované – někdy shoda je, jindy chybí.

Z dnešního pohledu se nám tato záležitost, tedy jak rozsoudit, zda ta či ona konstrukce je pojímána jako čas či nikoli, jeví jako velice obtížně řešitelná a nebudeme se jí dále zabývat.

Na rozdíl od brazilské lingvistky Rosy Virgínie Mattos e Silvy, která si dokonce myslí, že ve staré portugalštině se nedá vůbec hovořit o existenci „času“ *tenho feito*, my však jeho existenci ve staré portugalštině připouštíme (viz Mattos e Silva 1989:437-444).

Dalším problémem, kterého se okrajově dotkneme, je koexistence tří auxiliantů pro dané P ve staré portugalštině. Jsou to slovesa *haver*, *ter* a *ser*.

Rakouský romanista Joseph Huber se pokouší o určitou klasifikaci užívání těchto auxiliantů (Huber 1986:248). Vzhledem k velice malému korpusu, kterým autor disponoval, však tato nevyznívá příliš přesvědčivě. Paiva Boléo zase mluví o vývoji auxiliantů v portugalštině (viz Paiva Boléo 1936:110).

Tuto záležitost snad také lze dát do souvislosti s předcházejícím problémem rezultativních konstrukcí. Je možné, že sloveso *haver* fungovalo jako auxiliant P – tenho feito a sloveso *ter* a *ser* se používalo pro rezultativní konstrukce. Věc zajisté také ovlivnila změna sémantiky slovesa *haver* (původně – mít, vlastnit) a auxilierního slovesa (*haver* > *ter*). Tato změna probíhala v celém

období staré portugalštiny a v podstatě ještě není zcela ukončena ani dnes. Formy jako *havia feito* jsou stále možné zvláště v psaném projevu.

Vzhledem k rozsahu práce se dále nelze zabývat problémem auxiliantů ve staré portugalštině.

Anteprezens realitivu

Centrální funkcí P – *tenho feito* ve staré portugalštině je denotace MTV anteprezens realitivu. Toto P tedy predikuje děje anteriorní (eventuelně i retrospektivní) k VU. P je lokalizováno na TR přítomní.

Z výčtu příkladů s tímto P je patrné, že dnes by se všechny musely vyjádřit P – *fiz* (srov. též Paiva Boléo 1936:20-23). Tím by se však ztratilo jedno důležité séma, které bylo pro toto P charakteristické, a to séma aktuálnosti. (+akt). Jedná se o vztah predikovaného děje k temporálnímu segmentu VU. Jak poznamenává Bohumil Zavadil, ten může být buď povahy logické (výsledek děje v přítomnosti) či povahy časové (děj zasahuje do přítomnosti) (viz Zavadil 1995:103) (srov. dále Paiva Boléo 1936, Irmen 1966:229-232).

Takto se nám tento čas jeví jako pokračovatel latinského P – *feci*.

Matice – C – MTV [+PREZ, +ant, +akt; +REAL]

Exemplifikace

Perdoado te tem Deos os teus pecados. (VS, 17)

O mynha senhora e amyga Margarida que mal te hey eu fecto? (VS, 26)

E outro sy que as maaos vejam a gloria que levã os bóos por tal que ajam mayor coyta do bem que ham perdido. (VS, 43)

... eu sey se te eu começar a contar as minhas obras que tu fugirias de mi~ assy como de serpente peçoenta ca nom poderas ouvir quantas e quaaes maldades hey feytas pero quero-te contar todo e nom te e~cubrir nemhu~a rrem. (VS, 74)

E a santa molher lhe disse: - tu mora dentro no moesteiro assy como te ey dicto... (VS, 79)

... porém rrogamos a Deus, em cuja mão he vida e morte de cada hu~u, que rreceba sua alma com os seus santos no paraiso, fiando em elle que o há feito. (Dom Pedro, 102)

... e hi morreo depois, segumdo teendes ouvido (Dom Pedro, 158)

... segumdo verees per hu~u estormento que d'esto tem feito Gonçalho Perez taballiom que aqui está. (Dom Pedro, 211)

E, feitos seus filhos cavalleiros, com no outro vellume temdes ouvido, teve conselho gerall pera escolher o que se mais com serviço de Deus e com sua homrra daquella çidade devia fazer. (Zurara, 187)

Essa seria – disse aquelle comde – hu~a das mayores merçees que me Deus e ell rrey, meu senhor, podiã fazer, sendo eu em tall hydade pera o soportar, mas a natureza, como vos vedes, me tem jaa trazido a tamta fraqueza, que po nenhu~ modo poderia soportar semelhamte trabalho, caa esta çidade he muy gramde e quem quer que ha há-de ter nõ lhe compre dormir seu sono cheo, ne~ se fiar sempre de todos, especiãlmemte agora no começo, que lhe os mouros nunca am-de sayr da porta, pero eu farey o que ell rrey, meu senhor, mamdar. (Zurara, 196)

Temos – disse ell rrey – avido o capitão. (Zurara, 200)

... vos tenho ordenados, pera vos ajudarem a soportar vosso emcarrego... (Zurara, 203)

E faço fim de meu rrazoado emcomemdãdo – vos todo o que dito tenho e mais... (Zurara, 208)

Eu – disse elle – senhores, irmãos e amigos, ey gramde desprazer vemdo assy vossos rrostos molhados e vossas caras tristes, como gente temerosa e desesperada em que nom há virtude ne~ fortalleza o que por çerto a my sera gramde pena é trabalho comtinuar o que começado tenho com gemte assy triste e chea de themor... (Zurara, 216)

.. e poserom-sse todos pee terra ante hu~ua gram peça que chegassem aos d`el-rrei dom Henrrique, hordenados em batalha segundo avemos contado. (Dom Fernando, 33)

P – FIZERA

Propréteritum realitivu

Centrální funkcí tohoto P ve staré portugalštině je denotace MTV propréterita realitivu. Predikuje tak děje retrospektivní k RB, který se nachází na TR préteritní. (viz Bueno 1955:172).

Na rozdíl od moderní portugalštiny bylo toto P ve staré portugalštině s největší pravděpodobností běžně užívané i v mluveném jazyce. Svědčí o tom jeho četný výskyt v přímé řeči.

Matice – C – MTV [+PRET, +RE; +REAL]

Exemplifikace

Eu fize a ty mayor graça que tu fezeste a mym, porque eu dey a vida a ty, ca eu te podera talhar ho collo com os meus demtes... (FP, 109)

Depois que acabaram sseu jantar, a çegonha fingio que nom emtendia o escarnho que lhe fezera a rraposa, mays deu-lhe muytas graças do jamtar que lhe dera. (FP, 116)

Ho mãçobo lhe rrespomdeo que ell a amaua, mas que nom queria mays conversar com ella, porque ja hu~a vez o enganara, e nom queria que o mays enganasse. (FP, 128)

O Santo home~ Yozimas ficou os giolhos em terra e beigou a terra e~ que a santa molher posera os pees glorificando Nosso Senhor. (VS, 80)

... porquanto virom que el-rrei dom Henrrique se posera em aquella serra e nom decia ao campo, onde elles estavom prestes pera lhe dar batalha. (Dom Fernando, 26)

... e pero lhes el-rrei avia ja perdoado, nom curando d`o que prometera, mandou a todos cortar as cabeças... (Dom Pedro, 180)

... como el-rrei dom Pedro avia perdido parte de sua gente em aquella batalha que ouvera o conde dom Henrrique com dom Fernando de Castro... (Dom Pedro, 204)

Potenciál (kondicionál) ireálný (eventuální)

Poměrně často se ve staré portugalštině toto P objevuje ve funkci potenciálu či kondicionálu ireálného (eventuálního). Predikuje tak děje lokalizované na MR non-reálné, jejichž realizovatelnost je buď možná nebo již uzavřená (ale možná byla) či závisí na splnění nějaké podmínky, která může být vyjádřena také tímto P. Ve staré portugalštině nemají podmínková souvětí pevné schéma, mohou se v nich objevovat různá P. P – fizera se tak může objevovat jak ve větách hlavních tak ve vedlejších (srov. také Bueno 1955:172, Mattos e Silva 1989:427-433).

Toto P tedy již od období staré portugalštiny tvořilo čím dál více konkurenční výrazový prostředek vlastním formám těchto MTV (potenciál, kondicionál) P – fizesse a P – faria. Tato tendence se poté nejvýrazněji prosadila v obdobích střední a klasické portugalštiny. (zejména 16. – 17. s.). (viz Said Ali 1923:107).

Matice – T – MTV [-; -REAL, +POT (+KOND), +ireal (+event)]

Exemplifikace

Se sse contentara viver em paz, abastado de suas rrendas, com grandes e largos thesouros que lhe de seus avoos ficarom, ne~hu~u no mundo vivera mais ledο nem gastara seus dias em tanto prazer; (Dom Fernando, 4)

... ca sse lhe eu nom dera o mango, ell nom avia poder de me fazer o dapno que me faz! (FP, 131)

... e nom ouve d'ello menos sentido que sse ella fora sua mohler ou filha. (Dom Pedro, 120)

... poendo enlevada sobre a campãa de cima a imagem d'ella com coroa na cabeça, como se fora rrainha) (Dom Pedro, 280)

... çertamente, se elle não fora, todo passara em esqueçimemto... (Zurara, 176)

... deveis comsyrrar que, se a vos hu~ tall lugar fora filhado em allgu~a parte de vosso rregno, que mall vos poderia a vontade mamter assossego ate que o tyrasseys de sugeição alhea... (Zurara, 190)

... a rrespeito de tam grandes trabalhos e despesas, caa, se mais nom ouvesse de ser, com quatro ou çimco mill dobrs podéreis fazer maior serviço a Deus... (Zurara, 193)

... aynda que nos esteveramos em meo de hu~ campo com hu~as poucas de palhas por çerraduras, nom poderamos tam llygeyramente ser vemçidos... (Zurara, 222)

O comde, da outra parte, temendo que no Rromall ouvesse outra allgu~a çillada, porque lhe os escuitos tinham dito que semtyram em aquella noite muita gemte de pee e de cavallo em aquella parte, como de feito era, caa çertamente se ho cõde assy nõ rrecolhera sua gemte que ally pereçerã todos, segumdo a gramdde multydão que a atallaya da porta de Fez vio sobre o Rromall, os quaes estavam ally com emtemção de se llamçar de sallto demtro na çidade. (Zurara, 248)

Injunktiv

Další tranzitní funkcí tohoto P je designace MTV injunktivu. Vyskytuje se tedy ve staré portugalštině ve vedlejších větách po volitivních výrazech s TV préteritním. Konkuruje tak P – fizesse, které je centrálním výrazovým prostředkem injunktivu metapréterita. (viz Mattos e Silva 1989:433-4).

Matice – T – MTV [+PRET, +PR; -REAL, +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

... e quisera el-rrei de boa mente que sse fezera. (Dom Pedro, 201)

Quis Deus que acharon o meni~ho vivo e são pela oraçon. (Mattos e Silva 1989: 433)

E pois tornou ao banho, non-no achou e assi entendeu polo sinal que lhi el dera que quis Deus que o tirara daquelas pe~as en que andava. (Mattos e Silva 1989: 433)

Deziderativ

Dále může toto P také predikovat přání nezávisle v hlavní větě či může být modálně kongruenční s nějakým výrazem. Spadá tak také do širší kategorie modalit volitivní a reprezentuje tak MTV deziderativ.

Maticce – T – MTV [-; -**REAL**, +VOL, +dez; -sub, -kon (+kon)]

Exemplifikace

Aos deoses aprouvera! (Bueno 1955:172)

Oh quem não fora nascido ou acabasse de viver! (Bueno 1955:172)

Všechny tyto tranzitní funkce ukazují na postupně se měnící charakter tohoto P v průběhu staré portugalštiny. Z původně temporálního P na modotemporální. Nicméně na rozdíl od španělštiny, která prodělala podobný vývoj, se tyto funkce u tohoto P plně neprosadily a postupně se daly na ústup a dnes již se prakticky nevyskytují (viz Moderní portugalština).

Préteritum realitivu

Ve staré portugalštině docházelo k častým temporálním transpozicím tohoto P do MTV préterita realitivu, a to zejména jako stylistický prostředek krásné literatury. Může tedy také predikovat děje retrospektivní k VU a dočasně být tak lokalizován na TR přítomní.

Maticce – P – MTV [+**PREZ**, +RE; +**REAL**]

Exemplifikace

El-rrei dom Pedro escrevera ao papa e a el-rrei d`Aragom por novas quando el rrei dom Affonso morreo... (Dom Pedro, 99)

Como el-rrei quisera meter hu~u bispo a tormento, porque dormia com hu~a molher casada. (Dom Pedro, 115)

.. e que nunca quizera tomar a alla com devia... (Dom Pedro, 190)

P – TINHA FEITO

Propréteritum realitivu

Centrální a jedinou funkcí tohoto P ve staré portugalštině je denotace MTV propréterita realitivu. Predikuje tak výhradně děje retrospektivní k jiným dějům préteritním (temporální lokalizace na TR préteritní) (srov. Bueno 1955:172).

O užívání různých auxiliantů odkazujeme na kapitulu o P – tenho feito.

Z obou forem pro propréteritum realitivu (P – fizera a P – tinha feito) je ve staré port. mnohem častější forma jednoduchá. Alespoň tak vyplývá z excerpovaného materiálu (srov. též Bueno 1955:172). Jak vypadala situace v mluvené staré portugalštině lze jen těžko odhadovat.

Matices – C – MTV [+PRET, +RE; +REAL]

Exemplifikace

E pera que cobrases as almas dos sanctos padres antigos os quaes tinha o diaboo nas moradas do inferno e por que revocases a vida sem fim a humanal natura que aviia caydo e~ a morte perduravel trautada per ty a paz ante o teu padre e a natura humanal. (VS, 31)

E ella jazendo chorando os molles que avya fectos. (VS, 41)

Ay minha sperança e meu bem que graças vos posso eu dar por canto bem me avedes fecto. (VS, 41)

E entõ começarõ de andar e vyo hu~a besta que era muy desasemelhada das outras que antes avya vistas. (VS, 43)

E entom começou de andar avante per muy piores logares que ante avia andado. (VS, 44)

... esto diziam elles porque lhes elle avia feitas muitas esmollas. (VS, 47)

.. e nom soamente d`os que faziam a elle mas d`os que aviam feitos a seu padre. (Dom Pedro, 93)

E tanto que os desemborgadores tiinham as cartas feitas e asiinadas... (Dom Pedro, 105)

E el-rrei era ja partido de Sevilha pera a frontaria d`Aragom... (Dom Pedro, 189)

... ja eram entradas aquellas gentes. (Dom Pedro, 204)

... de todo aquillo que por tamtos tempos aviamos ganhado... (Zurara, 222)

Se nesta pelleja hera Abu ou não, os nossos não o souberão, antes lhes foi dito que hera hydo em sua terra por cousas que lhe cumpriam pera sua estada naquella frontaria, omde emtemdia manter assesego. (Zurara, 242)

... mas que os seus quiriam veer primeiro como pagavom os home~es d`armas do tempo todo que aviam servido. (Dom Fernando, 42)

Tornando a Tolledo que leixamos cercada, el-rrei dom Henrrique fez de guisa que cobrou hu~na bastida que os da cidade aviam feita em hu~na egreja de sobre a ponte que chamam Sam Servande; (Dom Fernando, 69)

P – TIVE FEITO

Antepréteritum realitivu

Toto P se vyskytuje ve staré portugalštině poměrně zřídka, a to také zřejmě pod vlivem francouzštiny, kde se na rozdíl od portugalštiny zachoval tento tvar až do dnes (srov. Bueno 1955:172). Auxiliantem může být buď *ter* nebo *haver* (viz P – tenho feito).

Jeho jedinou (centrální) funkcí je denotace antepréterita realitivu. Predikuje tak děje anteriorní k jiným dějům préteritním (lokalizace na TR préteritní). Joseph Huber nazývá toto P „definido anterior“ (Huber 1986:253).

Toto P se velice rychle přestalo používat a v portugalštině klasické i moderní se již nevyskytuje (viz Bueno 1955:172).

Matice – C – MTV [+PRET, +ant; +REAL]

Exemplifikace

... e logo sem muita tardança, depois que chegou ao logar e ouve comido, mandou dizer ao bispo... (Dom Pedro, 116)

E des que o ouve rrecebydo começou de dar muitas graças a Deos e dizer. (VS, 38)

Depois que Hercolles ouve feyta aquellas dua ymagees... ouve sabor de veer toda a terra d'España. (Bueno 1955:172)

Depois que el-rei teve falado com Joao Fernandes tudo o que lhe cumpria (Bueno 1955:172)

P - TIVERA FEITO

Propréteritum realitivu

Byl nalezen pouze jediný doklad systémově možného ale zřídka užívaného P-tivera feito. Toto P mohlo a i může v moderní portugalštině denotovat modotemporální funkci propréteritum realitivu, tedy děje, které se uskutečnily před jinými ději předminulými. Jeho lokalizace je zde na TR propréteritní.

Je ovšem otázkou, jestli verbální subsystém přirozeného jazyka potřebuje takto jemně nuancovat temporální vztahy. Jeho naprosto sporadické užívání svědčí proti uplatnění se tohoto P v parolových realizacích.

Paiva Boléo tuto formu zaznamenává v různých fázích portugalštiny a přisuzuje jí v podstatě ty samé funkce jako P-fizera (Paiva Boléo 1936:96, Sten 1973:283)

Matice – C – MTV [+PROPRET, +RE; +REAL]

Exemplifikace

E bem parece isto seer verdade, porque el-rrei d`Aragom a poucos dias mandava prender, depois que como, o iffante dom Fernando seu irmaão que tevera convidado esse dia, porque diziam que sse quiria hir com as gentes que tiinha pera a guerra de França. (Dom Pedro, 242)

P - FOI FAZER

Préteritum realitivu

Velice často nacházíme ve staroportugalských textech P – foi fazer. Oproti běžnému úzu v moderní portugalštině, kde se toto P objevuje také a má kynetický charakter (ir jantar=jít se navečeřet), z řady staroportugalských příkladů můžeme vyvodit, že toto P tehdy fungovalo jako perifráze P – fiz s významem préterita realitivu. Stejný názor zastává i rakouský romanista Joseph Huber (Huber 1986:248).

Čistě systémově by se dalo také uvažovat o funkci postpréteritum realitivu (posteriornost vyjádřena auxiliantem *ir*). Z uvedených příkladů ale vyplývá, že takto toto P nefungovalo.

Matice – C – MTV [+PREZ, +RE; +REAL]

Exemplifikace

Quem vos foi aqui trager? (Huber 1986:248)

Quando vos fui primeiro conhecer... (Huber 1986:248)

P - FORA FAZER

Analogicky jako perifrastická forma préterita (P – fiz) se ve staré portugalštině užívalo P – fora fazer s významem propréteritum realitivu (srov. Huber 1986:253). Denotovalo tak děje retrospektivní k jiným dějům préteritním. Formálně toto P na préteritní TR zařazuje auxiliant *ir* ve tvaru *fora*.

Systémově by se dalo u tohoto P uvažovat o funkci postpropréteritum realitivu, nicméně tak to ve staré portugalštině nefungovalo.

Matice – C – MTV [+PRET, +RE; +REAL]

P – FARIA

Metapréteritum realitivu

Centrální funkcí tohoto P je denotace MTV metapréterita realitivu. Predikuje tak hlavně děje ve vztahu prospektivnosti k jiným dějům préteritním (TR préteritní).

Matice – C – MTV [+PRET, +PR; +REAL]

Exemplifikace

O principe disse que nom hiria dentro salvo que lhe dessem hu~na porta da cidade com sua torre, em que possesse jente d`armas por sua segurança, e el-rrei lha mandou dar; (Dom Fernando, 43)

; mas que lhe preguntava se esta rrazom que lhe Meem Rrodriguez cometera, se a diria a el-rrei ou se faria mais sobr`ello, pois lhe cometera cousa que fazendo-a era deserviço dos ditos senhores, desi era caso de traiçom. (Dom Fernando, 81)

... ella disse que auia muy gram rrazom de chorar, ca ela nom poderia ya nunca achar homem que a tamto amasse como sseu marido fazia; (FP, 127)

Quando Esmarado vyo de ssobrevento sseu padre conhece-o e começou de penssar qui faria mais elle nõ na conhoço ca a fremossura do sseu rrostro era seca a toda desfeyta com grande aste~e~ça e cõ as viglias e cõ as lagrimas. (VS, 64)

E os de Gijom preitejaram com el-rrei que perdoasse ao conde, e que lhe nom faria guerra de nenhu~u seu logar: (Dom Pedro, 162)

E el-rrei disse que mandaria aos bizcainhos que se ajuntassem... (Dom Pedro, 182)

... e elles disserom que assi o fariam. (Dom Pedro, 182)

Entom lhe fallou hu~u mouro por el-rrei de Graada, dizendo antre as outras cousas que bem se poderia defender d`el-rrei Maffoma, que era seu contrairo, mas d`elle que era seu rrei e senhor a cuja obediencia devia d`estar, nom se podia deffender. (Dom Pedro, 236)

Potenciál eventuální

Centrálně také toto P ve staré portugalštině predikuje děje potenciální (možné), o jejichž míře realizovatelnosti nevíme nic. Nalézají se tak ve sféře eventuálnosti.

Matice – C – MTV [; -REAL, +POT, +ev]

Exemplifikace

Madre, nom te esfuerçes de te jmchar tanto, ca poderias arrebehtar; (FP, 121)

Oo! Quem nõ averia piadade de ver a destroiço de tamta nobreza? (Zurara, 236)

Avia bem composto corpo e de rrazoada altura, fremoso em parecer e muito vistoso, tall que estando acerca de muitos home~es, posto que conhecido nom fosse, logo o julgariam por rrei dos outros. (Dom Fernando, 3)

... e dizem que d`esta vez fallou Diego Lopez a el-rrei como sse quiria vi~ir pera sua mercee. (Dom Fernando, 13)

Kondicionál eventuální (ireální)

Další centrální funkcí P – faria je denotace MTV kondicionálu eventuálního a ireálního. Slouží tak k predikaci dějů lokalizovaných na MR non-reálné, jejichž realizace závisí na splnění nějaké podmínky (vyjádřené ve vedlejší větě většinou P – fizesse) či je jejich realizovatelnost již uzavřená (nemožná) (srov. Bueno 1955:176). Rozdíl mezi predikací kondicionálu eventuálního a ireálního je nutné hledat zejména v synergii kontextové.

Bifunkčnost tohoto P v oblasti kondicionálu je zdůvodnitelná neexistencí příslušného výrazového prostředku pro kondicionál ireální ve staré portugalštině.

Matice – C – MTV [; -REAL, +KOND, +ev (+ireal)]

Exemplifikace

Eu sseria mays ledo sse achasse hu~a pouca de hisca pera comer, que achar ty. (FP, 103)

Sse tu ouuesses assy fremosa voz como tu has as ssimilidões do teu corpo, tu serias a mays fremosa ave do mundo! (FP, 114)

... d'outra guisa mostrar-se-hia seu rregno cheo de boas leis e maaos costumes, que era torpe cousa de veer. (Dom Pedro, 89)

... e se estas cousas fazer nom quisesse, que fosse certo que lhe faria guerra... (Dom Pedro, 170)

... e lhe disse, assy em presemça de todos, que a elle prazia que ficasse ally por capitão e rregedor, no que lhe faria grande serviço e a sy mesmo homrra e louvor, conheçemdo delle que hera bom cavaleiro e que o serviria bem em aquello, como ho jaa servira nas outras cousas... (Zurara, 197)

Probabilitiv préterita

Centrálně P – faria také denotuje MTV probabilitiv préterita. Jde tedy o děje temporálně retrospektivní k VU (jejich lokalizace je na TR přítomní) a modálně charakterizované jako pravděpodobné (probabilitivní).

Matice – C – MTV [+PREZ, +RE; -REAL, +PROB]

Exemplifikace

... e alli chegarom a elle as gentes que dissemos que viinham de Cordova, e mais chegou alli monssé Beltram de Claquim, que viinho de França, e com aquelles que viinham com elle, e d'outros estrangeiros que com el-rrei andavom, seeriam ataa seiscentas lanças; (Dom Fernando, 71)

... certo he que ella nom mandaria fazer tall cousa sem consentimento d'el-rrei seu filho... (Dom Pedro, 154)

... e quaaes palavras ouve, e aquel que lh`o tirava que tall officio avia pouco em costume, seeria bem doorida cousa d`ouvir. (Dom Pedro, 228)

Soomemte vos amoesto e rrequero que todos vossos feitos sempre sejam com todo bõo rregimento, que sam cousas que no anto das guerras muitas vezes aproveita, e ho contrario daua muito e empeçe, caa ja ouviriaes, ou perventura verieis, muy grandes esperemças de semelhamtes feitos e por ello deveis de tomar muy grande cuydado... (Zurara, 205)

E em esto seriam jaa os mouros numero de mill, e os nossos ate trezentos ao mais, sendo amtre os ymfies dous gent~is homes de cavallo, os quais assy e~ comtenemças, como geito de corpo, como nos trajos e arreos dos cavallos, bem pareçiã home~s de grande casa. (Zurara, 232)

P - FAÇA

Podobně jako u analýzy paradigmát moderní portugalštiny budeme i nyní u forem non-realityvu postupovat tak, že rozdělíme funkce těchto P na ty, které se realizují ve větě hlavní (-sub) a ostatní, častější, které nacházejí své uplatnění ve větě vedlejší (+sub) a jsou tak syntakticky a někdy i sémanticky (+kon) závislé na hlavněvětčné predikaci.

Hlavní věta

Deziderativ

Centrální funkcí tohoto P je ve staré portugalštině především denotace MTV deziderativu, u kterého převažuje modální obsah nad temporálním (časově je vždy zařazen do oblasti postprézentu či futura). Modální lokalizace je na MR non-reálné. Jedná se zde o tzv. neapelově pojaté přání (mluvčí se s tímto přáním na nikoho neobrací).

Maticce – C – MTV [-; -**REAL**, +VOL, +dez; -sub, - kon]

Exemplifikace

Deus te ssalue, senhor porco. (FP, 111)

Maldicto seja aquel dia e~ que naciste que asy es a my~ contrayro. (VS, 26)

E o padre dizia: - sseja ffeyta a vontade de Deos. (VS, 59)

Hu~a cousa vos emcomendo, a quall vos seja como por primçipall mamdamemto, que primeiramemte o serviço de Deus que outra allgu~a cousa veja em começo de toda vossa ordenança. (Zurara, 204)

Porém ne~hu~u homem seja ousado presumptuosamente contra esta nossa despenssa çom hir: d`outra guisa seja certo na hira e sanha do todo-poderoso Deus e dos bem-aventurados Sam Pedro e Sam Paulo apostollos encorrer: (Dom Pedro, 213)

Prohibitiv

Další centrální funkcí P-faça je predikace prohibitivu, tedy záporného imperativu. Takto se děje proto, že tato funkce nevlastní žádný vlastní výrazový prostředek a P-faça si takto vypůjčuje.

Matice – C – MTV [-; -REAL, +VOL, +imp, +proh; -sub, -kon]

Exemplifikace

Ascuyla filho e ouve e non ajas cuidado da casa do teu padre ne~ do teu poboo que o senhor cobuca muito a tua fremosura. (VS, 50)

Imperativ

Periferně ve staré portugalštině také P – faça designuje MTV imperativ, který spadá do širěji pojaté kategorie volitivní. V tomto případě se jedná o apelově orientované přání mluvčího.

Situace je však zde poněkud odlišná od moderní portugalštiny. Zatímco tam funguje toto P jako centrální výrazový prostředek pro imperativ ve všech osobách kromě 2. os. sg. i pl., tak ve staré port. vzhledem k jinému způsobu oslovení (užívání pouze 2. os. sg. i pl. toto funguje pouze jako konkurenční forma pro predikaci imperativu v 2. os., která je centrálně vyjadřována vlastním výrazovým prostředkem (P-faz(e), fazei) (sr. Bueno 1955:173).

Matice – P – MTV [-; -REAL, +VOL, +imp; -sub, -kon]

Exemplifikace

...tu ... digas-me mandado de mia senhor (Bueno 1955:173)

... digades, filha, porque tardastes na fontana fria... (Bueno 1955:174)

Vedlejší věta

Potenciál eventuální

Centrálním MTV tohoto P je potenciál eventuální. Modálně tedy spadá do MR non-reálné a děj jím predikovaný se jeví jako potenciální (možný) s otevřenou možností realizace. Může se vyskytovat v různých typech vedlejších vět. Modálně může toto P kongruovat s predikátem hlavní věty či nikoliv (viz také Moderní portugalština).

Matice – C – MTV [+PREZ, +PA; -REAL, +POT, +ev; +sub, +-kon]

Exemplifikace

Em aquesta hestoria rreprehemde este autor os ssoberbosos e os arrogantes home~es do mumdo, os quaaes comtra os homildosos jgnoçemtes sse esforçam de buscar cajom comtra rrazom, por que ssem rrazom os possam offemder e fazer-lhe maas obras. (FP, 104)

Em aquesta hestoria ho autor nos emsina que nos nom deuemos de assanhar d`algu~a cousa que nos sseia dicta por bem e por folgamça. (FP, 111)

... porque sse o homem diz a alguem palauras enjuriosas, comvem que palauras enjurisas rreçeba; (FP, 119)

... e nom ha fferro no mumdo assy forte que ho eu nom ffaça fazer poo e talhar per meo: (FP, 130)

Oo meu senhor tudo quanto queres fazer todo fazes asy nos ceeos como na terra e en no mar e e~nos avisos e nõ ha hy cousa que possa contradizer aa tua vôtade... (VS, 34)

... nos nõ semtimos quem ho melhor possa fazer que he o Comdestabre. (Zurara, 196)

Injunktiv

Dalším centrálním MTV P – faça je injunktiv. Predikuje tak děje modálně charakterizované jako volitivní. Jedná se o apelově orientovanou vůli jazykově vyjádřenou ve vedlejší větě kompletivní P- faça, které v drtivé většině případů kongruuje s obsahem predikace hlavní věty (volitivní výrazy). (blíže viz Moderní portugalština).

Temporálně je toto P lokalizováno většinou na TR přítomní. Můžeme se však setkat i s případy jeho dočasné dislokace na TR préteritní (centrální P – fizesse) či TR futurální. Již ze samé sémantické podstaty volitivnosti vyplývá TV posteriornosti či prospektivnosti.

Matices – C – MTV [+PREZ (+PRET) (+FUT), +PR, (+post); - REAL, +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

- e por tanto eu nom quero fferir meu filho, porque ja per fferidos nom ho posso castiguar, mays ffery o meu seruo, porque elle aja medo e tome emxemplo. (FP, 129)

Rrogo-te, amigua, que me emprestes a tua casa ataa que eu payra meus filhos. (FP, 109)

Estatuyo e quis e mandou, que e~ este mundo satisffaça o home~ de seus pecados, ... (VS, 20)

E eu como quer que nom soom digno e cheo de pecados muytas vezes rrogarey a Deos que te dê ssofrença e~ o coraçõ e que faça e compra aquello que faz mester a ty e a tua filha. (VS, 65)

E disse-lhe o santo home~: - Ssenhora minha nõ leixes ne~hu~a cousa que me todo nom descubras ca eu te rrogey que me contes todo pollo meudo. (VS, 78)

... necessario he que contemos... (Dom Pedro, 15)

Apreciativ reálný

Dalším centrálním MTV je appreciativ reálný. P-faça denotuje tak reálné děje charakterizované jako předmět nějakého hodnocení, které je vyjádřeno predikátem v hlavní větě. O temporální neutralizaci P-faça – prézens/futurum v této funkci viz Moderní portugalština.

Matices – C – MTV [+PREZ, +PA (+PR); +REAL, +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

... ca me temo que me mande matar. (FP, 150)

Kondicionál faktibilní

Periferně se může toto P objevit také ve funkci kondicionálu faktibilního. Vždy však modálně kongruuje s nějakým výrazem vyjadřujícím podmíněnost (Bueno 1955:176).

Matices – P – MTV [-, -REAL, +KOND, +fakt; +sub, +kon]

Exemplifikace

- sse algu~u de nós he-que m`a queyra tolher, nom será meu amiguo. (FP, 107)

Se vejades prazer de quanto no mund`amades, levade-me vosc`amigo. (Bueno 1955:176)

Se Deus me valha... (Bueno 1955:176)

Se Deus mi perdon! (Bueno 1955:176)

Realitiv

Toto P podobně jako v moderní portugalštině může být v řadě případů dislokováno na MR reálnou a konkurovat tak výrazovým prostředkům realitivu. Jeho používání v různých typech vedlejších vět však nebylo shodné se současným územ. Nelze však v této práci probírat všechny tendence postupně a proto odkazujeme na Silveira Bueno, který zásadní odlišnosti ve své práci shrnuje (Bueno 1955:174-6)

Exemplifikace

... e estarõ aqui sen tempo atéé que Deos mãde. (VS, 46)

... mas como da morte ne~hu~a pessoa seja isenta, e o dito rrei seja saido da miseria d`este mundo. (Dom Pedro, 101)

... soamente em breve das mortes digamos e mais nom... (Dom Pedro, 154)

... contaremos nós outras cousas segundo rrequere a hordenanca d`esta obra: mas ante que as digamos... (Dom Pedro, 269)

Ja seja que amtre muitas gemtes se passam muitas embaixadas e rrecados amtes que os feitos venham a rrompimemto... (Zurara, 179)

P – FIZER

Stejně jako v moderní portugalštině se i ve staré portugalštině toto P vyskytuje takřka výhradně ve vedlejších větách.

Potenciál faktibilní futura

Centrální funkcí P – fizer je denotace MTV potenciálu faktibilního futura. Predikuje tak děje lokalizované na TR přítomní, které jsou k VU i RB prospektivní. Modálně spadají do kategorie potenciálu faktibilního, tedy vykazují vysokou míru realizovatelnosti. Syntakticky

se vyskytuje většinou po časových spojkách jako např. *quando, sempre que, desde que* atd... (srov. dále Bueno 1955:176).

Matice – C – MTV [+PREZ, +PR; -REAL, +POT, +fakt; +sub, -kon]

Exemplifikace

Conuzuda cousa seia a todos aqueles que este prazo uire e léer ouuire~ quod Ego. (Martins, 338)

E quando nos ou nossos successores nos quisermos alçar per essa parede; deuemos nos á álçar se~ ni~hu~a conte~da e ñõ deuemos a pagar ne~ a esse Steuã perez ne~ a sseus successores. (Martins, 352)

...e ajmda que te jnches quanto poderes, nunca serás tamanha como o boy. (FP, 121)

Em aquesta estoria o doutor nos emssina que nom deuemos esperar de fazer bem pera quando formos doemtes ou velhos... (FP, 138)

Oo yrmãão Jacobo, depoyz que Deos por a sua mysericordia te levar em Iherusalem e conpires teu voto com toda dilige~cia pergunta por hum mōje que ho nome Paayo que ha muyto tempo que he encarrado e~ hu~a cela e ... (VS, 28)

E tu tal pena merecias mas agora ñõ na sofrerás e guarda-te quando tornares ao corpo ñõ faças per que estas penas e outras mayores sofras. (VS, 40)

Rogo-te que me livres deste lugar e mete-me e~ outro qual tu quiseres e di-me de quaes he esta pena. (VS, 42)

E tu cõtarás todas estas cousas quando fores no mu~do. (VS, 47)

Conve~te que te tornes ao teu corpo e contarás todas estas cousas que viste por tal que os que te vírem e esto ouvire~ que tome~ exenplo de bem fazer e guardar-sse de mal... (VS, 50)

... a hu~a por espertar os que ouvirem... (Dom Pedro, 87)

... posemos aqui parte de seu rrazoado, leixando carrego ao que isto leer que d`estas opinioões escolha quall quiser. (Dom Pedro, 219)

E mais pelo presemte vos ñõ emcarrego, porque semto que tão emtemdido vos fez Deus, que vos ñõ falleçerá por correger e emmemdar o que a my~ falleçer por vos dezer e avisar. (Zurara, 204)

Kondicionál faktibilní

Centrálně také toto P denotuje MTV kondicionálu faktibilního. Jedná se tak o děje, jejichž podmíněná realizace umožňuje uskutečnění jiného děje. Děje tímto P predikované i zde vykazují vysokou míru realizovatelnosti. Jsou tak modálně charakterizované jako pravděpodobně realizovatelné (sr. Bueno 1955:176). Konkurenčním výrazovým prostředkem v této funkci je P – faça – viz P – faça.

Matice – C – MTV [-; -REAL, +KOND, +fakt; +sub, -kon]

Exemplifikace

Sse te prouuer, eu te ajudarey a passar esta augua. (FP, 104)

... mays sse hu~a uez te der, tu morrerás... (FP, 116)

... e sse te vir, matar-t`á. (FP, 135)

... sse oje nom fezermos bem, faze lo-emos de manhã. (FP, 139)

E se for enfermo tu faras d`el saão. (VS, 36)

E se for morto en nos pecados e te quiser ouvir receberá vida perdurável. (VS, 36)

... sse o assi fezeres, que sempre em teus dias viverás em paz e folgança, avendo Deus em tua ajuda, e a sua Santa Igreja te averá em sua encomenda. (Dom Pedro, 101)

... vereis o que farey a vos, se me bem servirdes naquesta. (Zurara, 212)

Potenciál faktibilní profutura

Periferně toto P také designovalo v synergii s kontextem MTV potenciál faktibilní profutura, tedy děje lokalizované na TR futurální a retrospektivní k jiným dějům futurálním.

Tuto funkci vykonávalo zřejmě v důsledku neexistence příslušného výrazného prostředku tohoto MTV - P – tiver feito (nebyl nalezen ani jediný doklad tohoto P).

Matice – P – MTV [+FUT, +RE; -REAL, +POT, +fakt; +sub, -kon]

Exemplifikace

E esperarom entom os mizquinhos a cruel sentença e depois que a sentença for denu~ciada seram e~viados aas penas do inferno... (VS, 32)

P – TENHA FEITO

Jak již bylo uvedeno výše, v období staré portugalštiny se tzv. složené časy teprve začínaly utvářet. Toto platí jak pro paradigmata realitivní tak ještě ve větší míře pro paradigmata non-realitivu. Vzhledem ke skutečnosti, že ve sledovaném korpusu byly nalezeny pouze tři případy užití P – tenha feito, nelze z takto omezeného subkorpusu vyvozovat žádné závěry (u některých případů se navíc může jednat o trpný rod). Toto P tedy ještě nebylo funkčně dostatečně vymezeno v modotemporálním systému staré portugalštiny.

Z uvedených příkladů se dá snad jen vypožorovat určitá oscilace mezi MR non-reálnou a reálnou.

Temporálně je vymezen jednoznačně sémem retrospektivnosti, může se však nacházet na TR přítomní i préteritní. Sémanticky i syntakticky je v uvedených příkladech závislý.

Matice – MTV [+PREZ (+PRET), +RE; +-REAL (+POT); +sub, +kon]

Exemplifikace

... mas como da morte ne~hu~a pessoa seja isenta, e o dito rrei seja saido da miseria d`este mundo. (Dom Pedro, 101)

... que a nós foi notificado com o nobre cavaleiro (...) aja caido en sanha da vossa rreal majestade. (Dom Pedro, 128)

Ja en ssoo perfeito e~ todas as cousas e nom hey mester e~signança d`outrem e ja nom ha nehuu~ antre os monges que me possa e~signar algu~a cousa boa que eu ja nom ssayba nem cousa que eu ja nom aja feyta que per teença aa obra do monge ne~ pode seer achado no deserto ne~huu~ que posso seer mais perfeito que en e~ siso ne~ e~ obra. (VS, 68)

P – FIZESSE

Vzhledem k tomu, že ve sledovaném korpusu nebyl nalezen ani jeden případ výskytu tohoto P v hlavní větě, nebudeme se rozborem jeho fungování v hlavní větě zabývat a odkážeme na příslušnou kapitolu v části Moderní portugalština.

Vedlejší věta

Potenciál eventuální (ireální)

Centrálním MTV P – *fizesse* je ve staré portugalštině potenciál eventuální či ireální. P tak predikuje děje modálně pojaté jako možné, jejichž realizovatelnost je možná či je již uzavřená. Bifunkčnost tohoto P v oblasti potenciálu je dána minimálním výskytem P – *tivesse feito*, které se v této fázi jazyka teprve utvářelo a tak toto muselo zastávat oba významy potenciálu v sekundární modální perspektivě. Okkurenční obsah P je kodenotován zejména kontextově.

P – *fizesse* zde je tedy syntakticky závislé, sémanticky může být buď závislé na obsahu hlavní věty či zcela autonomní. Temporálně je většinou lokalizováno na TR préteritní, přičemž temporální vztah k RB může být různý – paralelnost, prospektivnost i retrospektivnost. P je tedy většinou realizováno jako archiparadigma.

Matice – C – MTV [+PRET, +PA (+PR, +RE); -REAL, +POT, +ev (+ireal); +sub, +-kon]

Exemplifikace

E porém nunca el-rrei hia vez algu~ua aa caça que sempre em ella nom houvesse grande sabor e desenfadamento. (Dom Fernando, 5)

Comta-sse que hu~a vez hu~a aguya leuqua hu~u cáguado, com os pees, no haar, e nom ssabia como o comesse. (FP, 109)

Tu falas altamente, com sse tu fosses muy poderosa! (FP, 118)

Eu ssom de tamto poder, que do fferro faço poo, assy como sse fosse farinha, ... (FP, 129)

Deitade-as ca a nós e elles deitavõ-lhas e ante que cayssem e~ terra tomavõ-nas cõ tenazes de ferro acessas. (VS, 44)

E o angeo disse aqui morã os boos e porque nõ foram perfeitos como deverõ nõ lhes derom lugar hu vivessem cõ os Santos... (VS, 46)

E o marido era em grande coyta porque nõ avia a que~ leyxasse ssua rrequeza... (VS, 59)

... ca nom achamos, enquanto rreinou, que a nenhum perdoasse morte d`algu~ua pessoa... (Dom Pedro, 92)

... ne~hu~u que tevesse poderio de fazer justiça... (Dom Pedro, 108)

... e nom havia homem que esto visse que nom fosse fortemente espantado... (Dom Pedro, 269)

E sobre todo nom avia hy allgu~ que não tevesse que chorar, porque a allgu~s falleçiã filhos, e a outros molheres... (Zurara, 221)

Há no mundo – deziam elles – emtemdimemto humanall em que poderá caber que hu~a tam nobre e tam rreall çidade em hu~ soo dia se podesse perder e não aynda em hu~ dia mas em hu~a ora? (Zurara, 221)

Kondicionál eventuální (ireální)

Další centrální funkcí tohoto P je denotace MTV kondicionálu eventuálního či ireálního. Predikuje tak možné děje, jejichž realizace závisí na splnění jiných potenciálních dějů. Vzhledem k minimálnímu výskytu P – tivesse feito také vyjadřuje děje, jejichž možná realizace již byla uzavřena (ireálnost). Sémantický obsah tohoto P je většinou kodenotován spojkou *se (sse)*. Temporálně jsou vymezené většinou pomocí kontextu.

Ve staré portugalštině tomuto P konkurovalo v této funkci také P – fizera.

Matice – C – MTV [-; -REAL, +KOND, +ev(+ireal); +sub, +kon]

Exemplifikace

... sse o ssol tomasse outra molher, faria outros filhos... (FP, 108)

... e se lhe fosse provado que a tomara, que morresse porém... (Dom Pedro, 108)

... se vossa merce fosse, que seeria bem de proveerdes vossa fazenda... (Dom Pedro, 137)

... e sse quisesse ficar em sua merce, que lhe desse a villa de Castro Exarez. (Dom Pedro, 268)

Injunktiv

Dalším centrálním MTV predikovaným tímto P je modus injunktivu. Jedná se tedy o děje pojaté jako předmět vůle. Zřetelná je zde syntaktická i sémantická závislost na obsahu hlavní věty.

Temporálně spadá na TR préteritní a vztahem k RB je zde zejména prospektivnost či posteriornost.

Matice – C – MTV [+PRET, +PR (+post); -REAL, +VOL, +inj; +sub, +kon]

Exemplifikace

E o cam fez çitar o carneyro per diamte o corregedor, e demandou-lhe que lhe desse çerto trijguo que lhe empérestára. (FP, 106)

Depois a grua rrogou que lhe désse o que lhe prometera; (FP, 109)

... e mandou-lhe que nom voasse ssenom de noute, por pena do mal que ffezera. (FP, 124)

... desejando-lhe que antre todollos principes do mundo o Senhor o acrecentasse e estendesse seu rreal estado... (Dom Pedro, 99)

... e mandavom a sseus escrivaa~es que lhe fizessem logo as cartas... (Dom Pedro, 104)

... e que se fosse com elle e dar-lhe-hia o senhorio d`aquella terra. (Dom Pedro, 181)

... aos quaaes disserom que per juramento dos evangelhos dissessem a verdade d`o que sabiam em feito do casamento d`el-rrei dom Pedro com dona Enes. (Dom Pedro, 209)

Apreciativ

Dále může také predikovat děje, které jsou předmětem nějakého hodnocení obsaženého v hlavní větě. Je to realizace apreciativu. P je v této funkci vždy sémanticky závislé na obsahu hlavní věty. Může se jednat o apreciativ non-reálný i reálný (dislokace na MR reálnou).

Matice – C – MTV [+PRET, +PA (+PR); -REAL, (+REAL), +APREC; +sub, +kon]

Exemplifikace

... e pois a batalha estava em duvida, ouve acordo de leixar gentes sobre a cidade, que, nom se fazendo, que nom perdesse o tempo e trabalho que posera em-na teer cercada, ca sse rreceava que el-rrei dom Pedro fingesse que lhe quiria dar batalha, e el levantado do arreal, açalmar a cidade de gentes e d`armas e avando de viandas; (Dom Fernando, 70)

Realitiv

Ve staré portugalštině stejně jako v moderní je často toto P dislokováno na MR reálnou a predikuje tak děje skutečné. Ve staré portugalštině se jedná zejména o MTV metapréteritum realitivu (konkurence s P – faria).

Matice – P – MTV [+PRET, +PR; +REAL; +sub, +-kon]

Exemplifikace

E a mízquinha da alma ouvya todo e vendo tam máá virom esteve muy espantada e nõ sabya que fazer ne~ que della fosse. (VS, 39)

E desapareceo-lhe entõ o angeo. E os dyaboos tomarõ a alma e derõ com ella ante a besta que a comesse. (VS, 43)

Sabe que ante que morrese~fezerom conprida penite~cia... (VS, 47)

P – TIVESSE FEITO

Pouze jediný příklad užití tohoto P byl zaznamenán v analýze korpusu, a proto ho pouze uvádíme vědomi si toho, že z něho nelze vyvodit žádný závěr.

Exemplifikace

El-rrei dom Henrrique feze-o assi, e chegarom seus messegeiros a Paris, honde el-rrei de França estava, e contarom-lhe o desbarato da batalha e como a perdera el-rrei dom Henrrique; e pois que a casa de França era a mayor do rreino dos christãos, que nom devia fallecer sua ajuda aos que em tall caso ouvessem caido, e que porém lhe pedia que o quisesse ajudar n`aquella maneira que visse que lhe compria... (Dom Fernando, 54)

Modotemporální model staré portugalštiny - tabulka

P - faço -	Prézens realitivu Historický prézens Postprézens realitivu Kopréteritum realitivu Non-realitiv
P - farei -	Futurum realitivu Kondicionál faktibilní Postprézens realitivu Probabilitiv prézentu
P - fiz -	Préteritum realitivu Antepéteritum realitivu Postpréteritum realitivu
P - fazia -	Préteritum realitivu Kopréteritum realitivu Prézens realitivu Metapéteritum realitivu
P - tenho feito -	Anteprézens realitivu

- P - fizera - **Propréteritum realitivu**
Potenciál ireálný (eventuální)
Kondicionál ireálný (eventuální)
Injunktiv
Deziderativ
Préteritum realitivu
- P - tinha feito - **Propréteritum realitivu**
- P - tive feito - **Antepréteritum realitivu**
- P - tivera feito - **Propréteritum realitivu**
- P - foi fazer - **Préteritum realitivu**
- P - fora fazer - **Propréteritum realitivu**
- P - faria - **Metapréteritum realitivu**
Potenciál eventuální
Kondicionál eventuální
Probabilitiv préterita
- P - faça - Hl. v. - **Deziderativ**
Prohibitiv
Imperativ
V. v. - **Potenciál eventuální**
Injunktiv
Apreciativ realitivu
Kondicionál faktibilní
Realitiv
- P - tenha feito - -
- P - fizesse - V. v. - **Potenciál eventuální (ireálný)**
Kondicionál eventuální (ireálný)
Injunktiv
Apreciativ
Realitiv
- P - tivesse feito - -
- P - fizer - V. v. - **Potenciál faktibilní futura**
Kondicionál faktibilní
Potenciál faktibilní profutura

Závěry k modotemporálnímu modelu staré portugalštiny

Obecně lze konstatovat, že v období staré portugalštiny se již plně rozvinula tendence k analytičnosti slovesných P. Projevilo se to tak, že v podstatě ke každému P bylo vytvořeno P analytické (složené). Temporálně byla většina těchto nových P charakterizována temporálním sémem retrospektivnost (+RE) oproti příslušným P syntetickým – *fazia/tinha feito, farei/terei feito, fizera/tivera feito, faça/tenho feito, fizer/tiver feito, fizesse/tivesse feito*. Dvě P se temporálně vymezila oproti příslušnému P syntetickému temporálním sémem anteriornost (+ant) – *faço/tenho feito, fiz/tive feito*.

Tato analytická tendence se projevila ve staré portugalštině navíc ještě ve vytvoření dvou složených P či perifrastických opisů – *foi fazer a fora fazer* s MTV préteritum realitivu a propréteritum realitivu.

Dědictvím lidové latiny byla asymetrie v oblasti MTV propréteritum realitivu, kde tento MTV byl denotován P – *tinha feito a fizera*. Slovesný subsystém na to reagoval tím, že P – *fizera* se začalo čím dál častěji dislokovat na MR non-reálnou s MTV – potenciál – kondicionál ireálný – eventuální či injunktiv nebo deziderativ. Tato tendence poté vyvrcholila zejména v klasické portugalštině. Tímto se ale daný problém nevyřešil, protože toto dalo v podstatě vzniknout asymetrii nové – MTV potenciál eventuální byl denotován dvěma P – fizera a fizesse.

Na závěr lze shrnout, že v slovesném subsystému staré portugalštiny vyvrcholila tendence k analytičnosti a došlo k jakémusi rozdělení tohoto na dva subsystémy – jednoduchý a složený. Dále můžeme konstatovat, že došlo k ustálení centrálních MTV u jednotlivých P. Nicméně problém asymetrie u P – *fizera* se nevyřešil a zůstalo tak toto P slabým místem v tomto subsystému.

8 - KONKLuze

Z analýzy vývoje slovesného subsystému od klasické latiny až do moderní portugalštiny vyplývá, že jednoznačně nejvýraznějším hybným prvkem je analytická tendence, která se v tomto projevu již od formování se lidové latiny. V každé fázi jazyka však tato tendence přinesla jiné důsledky pro daný subsystém.

V lidové latině to byl vznik dvou nových P – fazer hei a fazer havia, která nahradila syntetická P klasickolatinská (P – laudabo, P – laudaverim a P – laudarem). Dále vznikla analytická P – tenho feito a analogicky k němu P – tinha feito. Toto P vzniklo, aniž by subsystém cítil jeho potřebu vzhledem k existenci P – fizera. Vznikla tak asymetrie v tomto subsystému jako důsledek analytické tendence.

Tato tendence se nejvýrazněji prosadila ve staré portugalštině. Důsledkem bylo v podstatě rozdělení slovesného subsystému na dva subsystémy – jednoduchý a složený (složená P charakterizována temporálním sémem – retrospektivnost či anteriornost). Dalším plodem této tendence byl vznik dvou P – foi fazer a fora fazer, která se ale neukázala moc produktivní a brzy zanikla. Asymetrii u P – fizera se subsystém snažil vyřešit jeho dislokací na MR non-reálnou, což ale také nebylo úspěšné (na rozdíl od španělštiny).

V moderní portugalštině se analytická tendence prosadila vyzvořením nových složených P s formémem ir. Navíc se zde objevila nová tendence – nahrazování P – farei a P – faria jinými P, resp. P – faço a vou fazer a P – fazia.

Jaký bude další vývoj portugalského slovesného subsystému lze jen velice těžko odhadovat. Pokud by zůstala jako dominantní analytická tendence, pak by P – farei s MTV futurum realitivu bylo nahrazeno P – vou fazer (děje se skutečně tak) a P – faria s MTV metapréteritum realitivu P – ia fazer (také se tak děje). P – faria s MTV potenciál (kondicionál) eventuální je zatím nahrazováno P – fazia. Je však otázkou, jestli toto P unese takové silné funkční zatížení. Pokud by se tak dělo i nadále, zřejmě by toto mělo za následek určitou reorganizaci préteritního subsystému v portugalštině (zejména vzhledem k funkčnímu zatížení P – fiz).

9 - BIBLIOGRAFIE

Albino, Cristina, 1994, Elementos para a gramática do português medieval em documentos latinos dos séculos XII e XIII. – fonologia, morfologia, sintaxe e léxico, FL-UL, Lisboa

Albuquerque Emiliano, António Henrique de, 2003, Latim e Romance na Segunda Metade do Século XI, Fundação Calouste Gulbenkian, Coimbra

Alonso, César Hernández, 1968, El futuro absoluto de indicativo, in: Archivum, Universidad de Oviedo, XVIII, p. 29-39

Alves, Ana Teresa, 1993, Levantamento e análise da bibliografia sobre o tempo na língua portuguesa, in: Cadernos de semântica, Nº 13, FLUL, p. 1-25

Baldinger, Kurt, 1972, La Formación de los dominios lingüísticos en la Península ibérica, Gredos, Madrid

Battisti, Carlo, 1949, Avviamento allo studio del latino volgare, Leonardo da Vinci, Bari

Bechara, Evanildo, 1991, As Fases da Língua Portuguesa escrita, in: Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, vol. III, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, p. 68-76

Bechara, Evanildo, 2002, Moderna gramática portuguesa, Editora Lucerna, Rio de Janeiro

Bejlovec, Josef a kol., 1972, Latina pro vysoké školy, SPN, Praha

Bourciez, Édouard, 1923, Éléments de linguistique romane, Klincksieck, Paris

Campos, Maria Henriqueta Costa, Xavier, Maria Francisca, 1991, Sintaxe e semântica do português, Universidade Aberta, Lisboa

Cartagena, Nelson, 1978, Acerca de las categorías de tiempo y aspecto en el sistema verbal del español, in: Revista española de lingüística, Año 8, fasc. 2, julio-diciembre, p. 373-408

Castro, Ivo, 1979, Quando foi copiado o “Livro de José de Arimateia“?, in: Boletim de Filologia, XXV, 1979, p. 173-183

Castro, Ivo, 1983, Sobre a data da introdução na Península Ibérica do ciclo arturiano da post-vulgata, in: Boletim de Filologia, XXVIII, p. 81-98

Castro, Ivo, 1991, Curso de História da Língua Portuguesa, Universidade Aberta, Lisboa

Castro, Ivo, 1993, A Elaboração da Língua Portuguesa no tempo do infante D. Pedro, in: Biblos – vol. LXIX, p. 97-106

- Castro, Ivo**, 1993, Geografia e História da Língua Portuguesa, in: Noesis, 26, p. 23-25
- Castro, Ivo**, 1995, A Isoglossa de Tordesillas, in: Revista de Filología Románica, 11-12. servicio de publicaciones, Universidad Complutense, Madrid, p. 51-62
- Castro, Ivo**, 2001, Metodologia do Aparato Genético, Memória dos Afectos – Homenagem da Cultura portuguesa ao prof. Giuseppe Tavani, Edições Colibri, Lisboa, p. 69-80
- Castro, Ivo**, 2004, A Primitiva Produção Escrita em Português, in: Orígenes de las Lenguas Romances en el Reino de León, siglos IX-XII, II, León, p. 69-97
- Castro, Ivo**, 2004, Introdução à História do Português, Edições Colibri, Lisboa
- Coseriu, Eugenio**, 1954, El llamado “latín vulgar” y las primeras diferenciaciones romances, Universidad de la República – Facultad de humanidades y ciencias, Montevideo, (skripta)
- Cunha, Celso, Cintra, Lindley**, 1997, Breve gramática do português contemporâneo, Sá da Costa, Lisboa
- Epiphanyo da Silva Dias, Augusto**, 1970, Syntaxe histórica portuguesa, Livraria Clássica, Lisboa
- Ernout, Alfred; Thomas, François**, 1953, Syntaxe latine, Klincksieck, Paris
- Ferreira, José de Azevedo**, 1989, O papel da História da Língua na aula de Português, in: Diacritica, N. 3-4, p. 79-97
- Galichet, G.** 1947, Essai de grammaire psychologique, Paris
- Geraldo da Cunha, Antônio**, 1995, Os verbos dar, dizer, estar e fazer no vocabulário do português medieval, Fundação Casa de Rui Barbosa, Rio de Janeiro
- Grandgent, C. H.**, 1928, Introducción al latín vulgar, Centro de estudios históricos, Madrid
- Haadsma, R. A.; Nuchelmans, J.**, 1963, Précis de latin vulgaire, J. B. Wolters, Groningen
- Hampejs, Zdeněk**, Alguns problemas do infinito conjugado no português, in: Boletim de Filologia, XVIII, 1961, p. 177-194
- Hampl, Zdeněk**, 1972, Stručná mluvnice portugalštiny, Academia, Praha
- Hamplová, Sylva**, 2002, Nástin vývoje italského jazyka, Karolinum, Praha
- Hamplová, Sylva**, 2004, Mluvnice italštiny, Leda, Praha
- Heger, Klaus**, 1967, Problemas y métodos del análisis onomasiológico del tiempo verbal, in: Boletín de filología XIX, Universidad de Chile, p. 165-195

- Herman**, Joseph, 1975, *Le Latin vulgaire*, col. *Que sais-je?*, Paris, P.U.F.
- Huber**, Joseph, 1986, *Gramática do Português Antigo*, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa
- Irmen**, Friedrich, 1966, *O pretérito composto em Português*, in: *Revista de Portugal, Série a – língua portuguesa*, XXXI, Lisboa, p. 222-238
- Irmen**, Friedrich, 1966, *O Pretérito composto em Português*, Separata da *Revista de Portugal – Série A: Língua Portuguesa*, Volume XXXI, Lisboa, p. 222-238
- Karcevskij**, Sergej, 1974, *Asymetrický dualismus jazykového znaku*, in: *Principy strukturální syntaxe I*, Praha
- Jungemann**, Fredrick H., 1955, *La Teoría del Sustrato y los dialectos hispano-romances y gascones*, Gredos, Madrid
- Křepinský**, Maxmilian, 1952, *Romanica I*, *Du rôle de la chronologie relative dans la linguistique historique*, *Věstník Královské české společnosti nauk*, Praha
- Křepinský**, Maxmilian, 1958, *Romanica II*, *La Naissance des langues romanes et l'existence d'une période de leur évolution commune (latin vulgaire, période romane)*, *Rozpravy Československé akademie věd*, Praha
- Kut'áková**, Eva; **Slabochová**, Dana, 2002, *Ad fontes cursus latinus*, Karolinum, Praha
- Lausberg**, Heinrich, 1974, *Linguística Romanica*, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa
- Lima Coutinho**, Ismael de, 1958, *Pontos de Gramática Histórica*, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro
- Macário Lopes**, Ana Cristina, 1995, *Para uma análise semântica dos tempos do presente em português*, *Cadernos de semântica*, Nº 21, FLUL, Lisboa
- Macário Lopes**, Ana Cristina; **Santos**, Pedro, 1993, *A condicionalidade das frases genéricas*, *Cadernos de semântica*, Nº 17, FLUL, Lisboa
- Maia**, Clarinda de Azevedo, 1986, *História do Galego-português*, Fundação Calouste Gulbenkian, Coimbra
- Maia**, Clarinda de Azevedo, 1997, *Algumas Reflexões sobre a disciplina "História da Língua Portuguesa"*, in: *Revista portuguesa de filologia*, XXI, Coimbra, p. 421-445
- Margarit**, Antonio M. Badia, 1980, *Gramática catalana*, Gredos, Madrid
- Martinet**, André, 1990, *La synchronie dynamique*, in: *La linguistique*, vol. 26, fasc. 2, Paris

Martins, Ana Maria, 1999, Ainda “Os mais antigos textos escritos em português”, documentos de 1175 a 1252, in: Lindley Cintra: Homenagem ao homem, ao mestre e ao cidadão, Cosmos, Lisboa, p. 491-534

Martins, Ana Maria, 2001, Emergência e generalização do português escrito, in: Caminhos do Português, Catálogo, Biblioteca Nacional, Lisboa, p. 23-71

Mateus, Maria Helena Mira et alii, 2004, Gramática da língua portuguesa, Caminho, Lisboa

Mattos e Silva, Rosa Virgínia, 1981, Sobre a Mudança linguística: uma revisão histórica, in: Boletim de Filologia, XXVI, p. 83-97

Mattos e Silva, Rosa Virgínia, 1989, Estruturas trecentistas, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, Maia

Mattos e Silva, Rosa Virgínia, 1991, O Português Arcaico.fonologia, Contexto, São Paulo

Mattoso Câmara Jr., Joaquim, 1956, Uma Forma verbal portuguesa, Estudo estilístico-gramatical, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro

Mattoso Câmara Jr., Joaquim, 1975, História e estrutura da língua portuguesa, Padrão, Rio de Janeiro

Maurer Jr., Theodoro Henrique, 1959, Gramática do Latim Vulgar, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro

Maurer Jr., Theodoro Henrique, 1962, O Problema do Latim Vulgar, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro

Meier, Harri, 1942, A Evolução do Português dentro do quadro das línguas ibero-românicas, in: Biblos, vol. XVIII

Meillet, Antoine, 1928, Esquisse d'une histoire de la langue latine, Hachette, Paris

Menéndez Pidal, Ramón, 1964, Orígenes del español, Espasa-calpe, Madrid

Meyer-Lübke, Wilhelm, 1890-1906, Grammaire des langues romanes I-IV, Welter, Paris

Mohl, F. Georges, 1974, Introduction à la chronologie du latin vulgaire, Slatkine reprints, Genève

Móia, Telmo, 1995, Leitura inclusiva de achievements e accomplishments em frases com expressões temporais com desde, Cadernos de semântica, Nº 23, FLUL, Lisboa

Móia, Telmo, 1995, Aspectos da semântica das expressões temporais com desde e até: questões de aktionsart, Cadernos de semântica, Nº 22, FLUL, Lisboa

Novotný, František a kol., 1992, Základní latinská mluvnice, H&H, Jinočany

Novotný, František, 1955, Historická mluvnice latinského jazyka II, Nakladatelství Československé Akademie věd, Praha

Nunes, José Joaquim, 1975, Compêndio de Gramática Histórica Portuguesa, Clássica Editora, Lisboa

Oliveira, Fátima, 1985, O futuro em português, alguns aspectos temporais e/ou modais, in: Actas do 1º encontro da Associação Portuguesa de Linguística, APL, p. 353-373

Oliveira, Fátima, 1986, Algumas considerações acerca do p. imperfeito, in: Actas do 2º encontro da Associação Portuguesa de Linguística, APL, Lisboa, p. 78-96

Oliveira, Fátima, 1989, Modais e condicionais, in: Actas do 5º encontro da Associação Portuguesa de Linguística, FLUL, Lisboa, p. 145-161

Oliveira, Fátima, 1992, Algumas questões sobre tempo e aspecto, Cadernos de semântica, Nº 9, FLUL, Lisboa

Oliveira, Fátima, 1993, Questões sobre modalidade em português, Nº 15, Cadernos de semântica, FLUL, Lisboa

Ostrá, Růžena; **Spitzová**, Eva, 1978, Úvod do studia románských jazyků, SPN, Praha

Paiva Boléo, Manuel de , 1936, O Perfeito e o Pretérito em Português em confronto com as outras línguas românicas, Biblioteca da Universidade, Coimbra

Paiva Boléo, Manuel de, 1935, Tempos e modos em português, contribuição para o estudo da sintaxe e da estilística do verbo, in: Boletim de filologia 3, Lisboa, p. 15-36

Parkinson, Stephen, 1979, Os Tabelaões, o seu título e os seus documentos, in: Boletim de Filologia XXV, p. 185-212

Peres, João Andrade, 1993, Towards an integrated view of the expression of time in portuguese, in: Cadernos de semântica, Nº 14, FLUL

Peres, João Andrade, 1995, Reconsidering perfectives in DRT or being fair to the past participle, Cadernos de semântica, Nº 19, Lisboa

Peres, João Andrade, 1995, Sobre a semântica das construções perfectivas do português, Cadernos de semântica, Nº 19, FLUL, p. 1-37

Piel, Joseph Maria, 1945, A Flexão verbal do português, Separata de Biblos, vol. XX, Coimbra

Pontes, Eunice, 1973, Verbos auxiliares em português, Editora Vozes, Petrópolis

- Quitt**, Zdeněk; **Kucharský**, Pavel, 1972, Latinská mluvnice, SPN, Praha
- Ramírez Luengo**, José Luis, 2001, Alternancia de las formas –ra/-se en el español uruguayo del siglo XIX, in: Estudios filológicos 36, p. 173-186
- Ramírez Luengo**, José Luis, 2001, Notas sobre el futuro de subjuntivo en la primera mitad del siglo XIX : el caso de Bolívar, in: Estudios de lingüística, Universidad de Alicante, N. 15, p. 393-405
- Ramírez Luengo**, José Luis, 2002, El futuro de subjuntivo en la banda oriental del siglo XVIII, in: Revista de filología, 20, p. 305-317
- Ramírez Luengo**, José Luis, 2002, Valores de la forma cantara en el siglo XV : el caso de Juan de Mena, in: Revista de filología, Universidad de Córdoba, N. 14
- Renzi**, Lorenzo, 1982, Introducción a la filología románica, Gredos, Madrid
- Said Ali**, M., Formação de palavras e syntaxe do portuguez historico, Companhia Melhoramentos, São Paulo
- Santos**, Pedro, 1992, As condicionais „Se ... então“: semântica vs. pragmática, Cadernos de semântica, Nº 10, FLUL, Lisboa
- Santos**, Pedro, 1993, Condicionais I: observações sobre „Se ... então“ e „só se“, Cadernos de semântica, Nº 16, FLUL, Lisboa
- Silva Neto**, Serafim da, 1956, Fontes do Latim Vulgar, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro
- Silva Neto**, Serafim da, 1957, História do Latim Vulgar, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro
- Silva Neto**, Serafim da, 1957, Manual de Filologia Portuguesa, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro
- Silva Neto**, Serafim da, 1988, História da Língua Portuguesa, Presença, Rio de Janeiro
- Silveira Bueno**, Francisco da , 1955, A Formação histórica da língua portuguesa, Livraria Acadêmica, Rio de Janeiro
- Sousa**, Otilia da Costa; **Araújo**, Sílvia, 2000, Imperfeito português e condicional francês: valores modais, in: Actas do 15º encontro nacional da Associação Portuguesa de Linguística, APL, vol II, Braga, p. 559-575
- Sten**, Holger, 1973, L'Emploi des temps en portugais moderne, Kobenhaven
- Straka**, Georges, 1956, La dislocation linguistique de la Romania et la formation des langues romanes à la lumière de la chronologie relative des changements phonétiques, in: Revue de linguistique romane XX, p. 249-267

- Šabršula**, Jan et alii, 1980, Úvod do srovnávacího studia románských jazyků I-II, SPN, Praha
- Šabršula**, Jan, 1963, Les systèmes d'expression du temps, du mode et de l'ordre du procès, in: *Philologica pragensia* 6, p. 349-362
- Šabršula**, Jan, 1994, L'Asymétrie entre les désignants morphologiques des systèmes temporels et le contenu temporel occurrentiel (domaine latin, roman et français), in: *Time in languages*, Charles University, Research group no. 374, Workshop, Proceedings 1995, p. 78-88
- Šabršula**, Jan, 1994, Úvod do srovnávacího studia románských jazyků, Ostravská univerzita, Ostrava
- Tagliavini**, Carlo, 1969, *Le Origini delle lingue neolatine*, Casa editrice prof. Riccardo Patron, Bologna
- Teysier**, Paul, 2001, *História da Língua Portuguesa*, Sá da Costa, Lisboa
- Tláskal**, Jaromír, 1977, Contribuição à semântica do subjuntivo português nas proposições subordinadas, in: *Ibero-americana pragensia* XI, p. 39-48
- Tláskal**, Jaromír, 1978a, Remarques sur le futur en portugais contemporain, in: *Philologica pragensia* 21(4), p. 204-213
- Tláskal**, Jaromír, 1978b, Análise funcional do indicativo presente em português, in: *Ibero-americana pragensia* XII, p. 53-68
- Tláskal**, Jaromír, 1980, Remarques sur la forme portugaise en ría, in: *Philologica pragensia* 23 (1), p. 21-29
- Tláskal**, Jaromír, 1984, Observações sobre tempos e modos em português, in: *Estudos de linguística portuguesa*, Coleção linguística, Coimbra, p. 237-255
- Väänänen**, Veikko, 1966, *Le Latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*, Akademie-Verlag, Berlin
- Väänänen**, Veikko, 1981, *Introduction au latin vulgaire*, Klincksieck, Paris
- Vasconcelos**, Carolina Michaëlis de, 1956, *Lições de Filologia Portuguesa*, Dinalivro, Lisboa
- Vasconcelos**, José Leite de, 1961, *Estudos de Filologia Portuguesa*, Livros de Portugal, Rio de Janeiro
- Vázquez Cuesta**, Pilar; **Luz**, Maria Albertina Mendes da, 1980, *Gramática portuguesa*, Leixis, Lisboa
- Wartburg**, Walther von, 1950, *La Fragmentación lingüística de la Romania*, Trad. Española de M. Muñoz Cortés, Gredos, Madrid

- Williams**, Edwin Bucher, 1986, Do Latim ao Português, Tempo brasileiro, Rio de Janeiro
- Wright**, Roger, 1989, Latín tardío y romance temprano, Gredos, Madrid
- Zavadil**, Bohumil, 1980, Kategorie modalitý ve španělštině, Univerzita Karlova, Praha
- Zavadil**, Bohumil, 1995, Současný španělský jazyk II, Karolinum, Praha
- Zavadil**, Bohumil, 1998, Vývoj španělského jazyka I., Karolinum, Praha
- Zavadil**, Bohumil, 2004, Vývoj španělského jazyka II., Karolinum, Praha

10 - PRAMENY EXCERPCI

A Bola, 18/11/2004

A Bola, 29/11/2004

Castro, Ivo, 1979, Quando foi copiado o José de Arimateia?, in: Boletim de Filologia 25

Castro, Ivo, 1991, Curso de história da língua portuguesa, Universidade aberta, Lisboa

Costa Campos, Maria Henriqueta; **Xavier**, Maria Francisca, 1991, Sintaxe e semântica do Português, Universidade aberta, Lisboa

Delgado, Humberto, 1995, A tirania portuguesa, Publicações Dom Quixote, Lisboa

Documentos Portugueses do Noroeste e da Região de Lisboa, edição de Ana Maria Martins, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, Lisboa, 2001

Expresso N. 1532

Ferreira, Vergílio, 1999, Aparição, Bertrand Editora, Lisboa

Kundera, Milan, 2001, A Valsa do Adeus, Publicações Dom Quixote, Lisboa

Lopes, Fernão, Crónica de Dom Fernando, edição crítica de Giuliano Macchi, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, Lisboa, 2004

Lopes, Fernão, Crónica de Dom Pedro, edizione critica, con introduzione e glossario a cura di Giuliano Macchi, Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1966

Maia, Clarinda de Azevedo, 1997, História do galego-português, Fundação Calouste Gulbenkian, Coimbra

Miguéis, José Rodrigues, 1984, Gente da terceira classe, Editorial Estampa, Lisboa

O Livro de Esopo, edição de José Leite de Vasconcelos, Lisboa, 1906

Rebello, Luiz Francisco, 1959, Teatro, Círculo do livro, Lisboa

Régio, José, 1957, Três peças em um acto, Portugália editora, Lisboa

Revista-Expresso N. 1334, 1368, 1502

Santareno, Bernardo, 1957, Teatro, Lisboa

Saramago, José, 1979, A noite, Caminho, Lisboa

Teyssier, Paul, 2001, História da língua portuguesa, Sá da Costa, Lisboa

Vidas de Santos de um manuscrito alcobacense, edição dirigida por Ivo Castro, Centro de estudos geográficos, Instituto Nacional de Investigação Científica, Lisboa, 1985

Zink, Rui, 1998, Hotel Lusitano, Publicações Europa-América, Lisboa

Zurara, Gomes Eanes de, Crónica do Conde Dom Pedro de Meneses, edição e estudo de Maria Teresa Brocardo, Fundação Calouste Gulbenkian, Braga, 1997

11 - RESUMO EM PORTUGUÊS

O objectivo do trabalho foi analisar as categorias modotemporais do verbo português do ponto de vista diacrônico.

Neste trabalho dividimos a língua portuguesa (o período que nos interessa) em quatro fases, a saber, latim clássico, latim vulgar, português antigo (1150-1550) e português moderno (1950 até hoje). Para cada destas fases da língua portuguesa foi elaborado um modelo do respectivo sistema modotemporal. No caso do latim clássico, aproveitámos sobretudo várias gramáticas, o latim vulgar pôde ser descrito só com a ajuda do método comparativo, comparando-se assim o sistema modotemporal do latim clássico com o do português antigo.

O método de trabalho aplicado na descrição do português antigo e do português moderno foi principalmente uma análise textual detalhada dos textos de vária índole de cada época. Como fonte de inspiração e informação usámos também várias diferentes gramáticas e artigos que tratam dos respectivos temas.

Neste trabalho aplicámos a nossa visão do sistema modotemporal em geral e foi elaborado um novo modelo descritivo que tem por base os princípios da linguística funcional.

Acerca do latim clássico, constatou-se que o seu sistema verbal se apresenta quase simétrico tanto do ponto de vista formal quanto do funcional. Os paradigmas verbais do latim clássico desempenham quase exclusivamente os papéis centrais, com excepção dos paradigmas *laudavi* com o papel de transição – o presente do realitativo e *laudaveram* – o pretérito do realitativo.

Do modelo do sistema modotemporal do latim vulgar pode-se deduzir que, apesar de o número dos paradigmas verbais ter ficado idêntico com o do latim clássico, já começa a aparecer uma nova tendência neste sistema – a tendência analítica. Ela levou à desapareição de dois paradigmas – *laudaverim* e *laudabo* e à criação de novos paradigmas analíticos (compostos), quer dizer, *fazer havia*, *fazer hei*, *tenho feito* e *tinha feito*. Também o sistema não-realitativo sofreu várias mudanças – o paradigma *laudarem* converteu-se em infinitivo conjugado e os seus papéis eram desempenhados pelo paradigma *laudavissem*. O paradigma *laudavero* foi transferido para o plano não-real.

Na análise do sistema modotemporal do português antigo foi apurado que a tendência analítica (já registada no latim vulgar) levou à criação dum novo subsistema verbal analítico, a saber, a cada paradigma sintético correspondia um paradigma derivado analítico (caracterizado com o sema temporal retrospectivo - + RE). Foi registada também a existência de duas construções perifrásticas – *foi fazer* e *fora fazer* que desempenhavam duas funções, a do pretérito do realitativo e a do propretérito do realitativo. O paradigma *fizera* adquiriu um novo papel – o potencial eventual.

Acerca do sistema modotemporal do português moderno foi constatado que nele tinham ocorrido muitas mudanças. O paradigma *farei* adquiriu um novo papel central – o probabilitivo

do presente e duma maneira analógica, o paradigma *terei feito* desempenha a função do probabilitivo do pretérito. O paradigma *tenho feito* denota a função do pretérito-presente do realitivo. Criou-se também um novo subsistema analítico com o verbo auxiliar *ir* + infinitivo. O paradigma *fizera* limitou-se a ser usado só na língua escrita. O paradigma *faria* vê-se substituído, com uma frequência cada vez maior, pelo paradigma *fazia*.

Sumarizando todos os resultados parciais, pode-se afirmar que o papel principal na evolução do sistema modotemporal do português é representado pela tendência analítica que trouxe várias conseqüências para cada fase da língua portuguesa.